

**Pécsi Tudományegyetem  
Bölcsészettudományi Kar  
Nyelvtudományi Doktori Iskola  
Kommunikáció Program**

**A médiaerőszak-kommunikáció hatásának újraértelmezése  
az evolúciós viselkedéstudományok perspektívájából**

Konzulens:  
Dr. Bereczkei Tamás  
egyetemi tanár

Készítette:  
Tóth Péter István

**Pécs  
2011**

## Tartalom

Konzulensi hozzájárulás	3
1. Bevezető	4
2. A médiaerőszak inderdiszciplináris értelmezése	6
2.1. A médiaerőszak-kommunikáció kutatásának történeti kontextusa	6
2.2. A kommunikációtudomány és a természettudományi perspektíva	16
2.3. A kommunikációtudomány és az evolúciós szemlélet viszonya	25
3. A kommunikáció evolúciós dialektikus perspektívája	28
4. A médiaerőszak hatásának hagyományos értelmezései	33
4.1. Rövid távú hatás	33
4.2. Hosszú távú hatás	38
5. Az ember társas viselkedésének evolúciós eredete	44
5.1. A reproductív sikert biztosító stratégiák nemi sajátossága	48
5.2. A társas viszonyok adaptív jellemzői	51
6. A médiaerőszak feldolgozása és a moralitás evolúciója	54
7. Szelektív figyelem a rossz hírre	63
8. Az agresszió a tömegkommunikáció évszázadában	70
8.1. Az agresszió meghatározása	72
8.2. Az agresszió eredete	74
8.3. Az emberi agresszió eredete	76
9. Az agresszió és az erőszak újraértelmezése	82
9.1. Az agresszió konceptualizálása és rekonceptualizálása	82
9.2. Az erőszak rekonceptualizálása	92
10. Az agresszió kommunikálása és a média	97
11. Agresszív médiatörténetek	101
12. Nemi különbségek a médiaerőszak preferenciában	108
13. A médiabefolyásolás laikus értelmezése	114
13.1. A médiabefolyásolás laikus vélelmezése: harmadikszemély-hatás	114
13.2. Hipotézisek a harmadikszemély-hatás mechanizmusáról	119
13.3. Vélekedések információhiánynál	122
13.4. Valóban egyre agresszívebb társadalomban élünk?	124
13.5. Az agressziótól való félelem adaptív szabályozó mechanizmusa	126
14. Konklúzió	131
15. Angol nyelvű összefoglaló	136
16. Köszönetnyilvánítás	151
17. Bibliográfia	152



## 1. Bevezető

*No single study ever proved a hypothesis conclusively. It is the weight of evidence accumulated from various sources that persuades us of the validity of a supposition.* (Selltiz, Wrightsman & Cook, 1977)<sup>1</sup>

Mára már nem kérdéses, hogy a média hatással van az emberekre, befolyásolja a társadalmi folyamatokat. Noha a kontinensek, illetve a világ országai szélsőségesen eltérő fejlettségű tömegkommunikációs struktúrával rendelkeznek, nincs olyan pontja földünknek, ahol megfelelő technikai felszereléssel ne lehetne hozzáférni bármilyen információhoz. Egyre kevesebb azoknak a társadalmaknak a száma, melyeket legalább közvetve ne befolyásolná a média. Meghatározó részévé vált az életünknek a világot behálózó hírközlés és információszolgáltatás. Az ezredforduló, a huszonegyedik század háborúi, a terrorcselekmények, a merényletek otthon és nem egyszer élő adásban követhetők. Nem kérdés, hogy a harmadik világ forradalmait igyekeznek már úgy szervezni és irányítani, hogy a nemzetközi média jelenlétével, az önjelölt tudósítók segítségével minden kaotikusságuk és szélsőségeik ellenére egy lehetőségek szerint tervezett benyomást és hatást váltsanak ki a világ bármely pontján a televíziós, újságolvasó és internetes laikus közönségnél valamint a politikai és gazdasági döntéshozók szűk körénél egyaránt.

A szocializációt vizsgáló társadalomtudományok egyértelműen számolnak azzal, hogy a média egyik legfontosabb szocializációs ágens, forrás és egyben kontextus az emberek számára. Ez nem csak a jóléti társadalmakban élő gyerekek esetében igaz, hanem a fejlett országokban élő fiatalok és idősek, valamint a fejlődő, de különösen az elmaradott világ felnőttjei számára is egyre gyakrabban kínálnak viselkedési mintákat, probléma-megoldási lehetőséget a média által. A szórakoztató edukációs programok attitűd és viselkedésbefolyásoló hatékonysága, a média alkalmazása a harmadik világbeli érték kultiválásban, tömeg-egészségügyi állami programok sikeres megvalósításában jelzi a tömegkommunikáció szocializációs jelentőségét.

A média befolyásával kapcsolatos vitáknak talán a leggyakrabban emlegetett kérdése az agresszió bemutatása, amely a médiaerőszak-hatás fogalommal konceptualizálták. A vizsgálatok többsége az empiricista tömegkommunikációs,

---

<sup>1</sup> Andrea Martineznek (1992) a CRTC televíziós programigazgatójának összefoglalójából.

szociálpszichológiai és médiapszichológiai kutatások keretében történik, és a kutatók többsége bizonyítottan tekinti az egyénre és a társadalomra gyakorolt negatív következményeket. Az empiricista, az interpretív valamint a kritikai társadalom és kultúrakutatók között (ha eltérő nézőpontból is) egyaránt többen vitatják azonban a hatás kérdését.

A viták azonban inkább közvetettek, mint érvek valódi ütköztetése, amelyek elméletek újabb és újabb konstruálásából vagy re-konstruálásából következne. A szembenállók alig-alig reflektálnak közvetlenül egymásra. A probléma azonban olyan társadalmi kontextusban fogalmazható meg, amelyre az erőszak-fenyegettség kultiválása, és egymást követő morális pánikok jellemeznek. A politikai és morális kritikák nem egyszer rejtett hatalmi törekvéseket rejtnek. Ezek legalább annyira érdekelték az erőszak-diskurzus és a félelem fenntartásában, mint a valódi társadalmi problémák elrejtésében, illetve a média pozitív, proszociális, értékközvetítő, vagy a társadalmi változásokat elősegítő hatásában.

De térjünk vissza a tudományos vitára. A médiaerőszak-hatás diskurzust számos, egymásnak is ellentmondó elmélet kíséri, ugyanakkor az alkalmazott módszerek, illetve a kimutatható hatások mértéke véleményem szerint jóval alacsonyabb, mint ami a vita hevességéből következne. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy nem kell törődnünk azzal, hogy a médiában nyomtatott, auditív vagy vizuálisan megjelenített agresszióknak és következményeinek milyen az egyéni, illetve a társadalmi hatása, interpretációja. Ha más nem is lenne fontos, pusztán morális okból is foglalkoznunk kellene vele. A társadalomtudományok morális téveszméje, hogy egy jelenség társadalmilag kívánatos volta indokolja, hogy természetesnek tekintsük. A természetesség konstrukciója azonban a tulajdonság biológiai meghatározottságának a koncepciója feltételezését is implicálná, ami azonban még ma is elfogadhatatlan a legtöbb kommunikációkutató számára. Talán nem is az örökletesség kérdése a legproblematisabb, hisz a pszichológiai viselkedés genetika már legalább 25-30 éve jelezte az agresszió genetikai kapcsolatát. Az evolúciós viselkedéstudományok, a humánétológia, a szociobiológia vagy az evolúciós pszichológia - eltérően a humán tudományoktól - azonban a viselkedés funkcionális, adaptív szerepére kíváncsi. Abból indul ki, hogy az agresszió emberi univerzálé, azaz olyan viselkedés, amely minden kultúrában megfigyelhető. Noha megvalósulása kultúránként eltérő lehet, azonban a szabályzó pszichológiai, fiziológiai és neurális mechanizmusok a variábilis agresszív emberi viselkedés mélystruktúráját képezik.

Dolgozatomban a médiaerőszak-kommunikáció hatásának újraértelmezésére teszek kísérletet az evolúciós viselkedéstudományok perspektívájából. Úgy vélem, az evolúciós pszichológiai elméletek alkalmazása új lehetőséget teremt a média, elsősorban a televíziós műsorszerkesztés és a nézői érdeklődés kapcsolatának átértelmezésére. A rossz hírek dömpingje, a szenzációhajhászás talán nem is a műsorgyártók immoralitásából következik (vagy nem elsősorban abból), hanem emberi természet „mélyéről”, a „jobb félni, mint megijedni” népi bölcsesség által kifejezett védekező óvatosságból. Azt feltételezem, hogy az evolúciós szemlélet lehetővé teszi egyrészt az erőszak-agresszió konceptualizációs zűrzavar tisztázását, másrészt módot ad egy olyan modell megfogalmazására, amely a jövőben elősegíti a fundacionalista, illetve reflexív médiaerőszak-kutatások konstruktív összekapcsolását.

## **2. A médiaerőszak inderdiszciplináris értelmezése**

### **2.1. A médiaerőszak-kommunikáció kutatásának történeti kontextusa**

Mára már nem kérdéses, hogy a média hatással van az emberekre, befolyásolja a társadalmi folyamatokat. Ha más nem is, legalább az igazolja ezt az állítást, hogy nap-nap után olvasunk, zenét hallgatunk, képeket, illetve televíziót nézünk, moziba járunk, használjuk az internetet. Noha a kontinensek, illetve a világ országai szélsőségesen eltérő fejlettségű tömegkommunikációs struktúrával rendelkeznek, de még a fejlett országokban is jelentős különbségek léteznek a média hozzáférésben, illetve a információs kiterjedtségben, elvileg nincs olyan pontja földünknek, ahol megfelelő technikai felszereléssel ne lehetne hozzáférni bármilyen információhoz.

Kevés olyan kultúra létezik a földön tehát, amelyet legalább közvetve ne befolyásolna a világszerte kiterjedő információs hálózat. Ismeretterjesztő csatornákon olyan törzsek életéről láthatunk filmeket, amelyek napjainkban is az ősi gyűjtögető-vadász életformát folytatják. A hozzájuk ellátogató médiaszemélyek (kutatók vagy „médiakalandorok”) és természetesen a velük érkezett, a háttérben meghúzódó filmesek igyekeznek beilleszkedni, szórakoztató, egyben érdekesítő képet adni az adott kultúráról. A National Geographic néhány éve készített olyan műsort is, amelynek keretében egy pápua törzs néhány tagját elutaztatták az Egyesült Államokba. Miután végig kísérték őket, visszatérésüket követően felvételeket készítettek azokról a beszélgetésekről, amikor beszámoltak tapasztalataikról a közösség többi tagjának.

Noha a hagyományos (nyomtatott és elektronikus) médiumok műfaji, narratív és kifejezésmód sokfélesége hamar megvalósult, a kínálatot meghatározta a kapuőrök szelektáló tevékenysége. Az új médiumok azonban lehetővé tették, hogy a közönség „cenzurálatlanul” rögzítse és mutassa meg a valóságot. Noha a hatáskutatás már korán felismeri a befogadó aktív szerepét, ennek kiteljesedését az új médiumok tették lehetővé.

1455-től, Guttenberg első kinyomtatott könyve óta folyik a vita arról, hogy milyen hatással vannak az egyénre, illetve a társadalomra az adott kor médiumai. Miközben Amerikában 1704-ben jelent meg az első reklám egy újságban (Baran & Davis, 2006), Angliában két évvel korábban törvénnyel szabályozták a reklámozást (Giles, 2003). Mindez jelzi, hogy már három évszázaddal ezelőtt is feltételezték a befolyásolás lehetőségét. A XX. század első felében az érdeklődés a sajtó, a plakát, de különösen a korszak alapvetően új elektronikus médiumai, a film és a rádió hatása felé fordult a figyelem (Gripsrud, 1999). Nem meglepő, hisz bár a nyomtatott médiumok helyenként százezreket, közvetve talán milliókat is elértek, a film volt az első, amely értelmezhetővé vált az eltérő nyelvi környezetekben is. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ugyanúgy értelmeztek egy filmet az eltérő kultúrákban. Ugyanakkor a rádió először tette lehetővé, hogy egy kommunikáló egyazon időben érjen el nagy, akár több ezer kilométerre lévő távolságban élő tömegeket. Ezek a szó szerinti tömegmédiumok az érdekesítőnek ítélt történetek, mítoszok, hősök a korábbi korokhoz képest gyorsabb megalkotását és terjesztését tették lehetővé. Az illusztrált bulvár sajtó, a populáris film, a rádiótudósítás, majd élő közvetítés egyrészt a közönségigények kumulálódását, másrészt a jelenlét illúziójának, valamint a beleélésnek (transzportáció) egyre hatékonyabb megvalósulását tették lehetővé (Goldberg, 1998; Mátay, 2009).

A második világháborút követő technikai, gazdasági és életszínvonal-beli fejlődés átfogó társadalmi változásokat vont maga után. A jólét a családok jövedelmének növekedését eredményezte. Az ipari technika fejlődése, a termelés hatékonysága több szabadidőt eredményezett, így egyre erőteljesebb igény jelent meg a szórakozásra. A rohamosan növekvő általános vásárlói kereslet nyomán a tömegkommunikációs technikai eszközök iránti igény is megnőtt. A bővülő piac, a termékek versenye kikényszerítette a tömeges reklámozást, amely a médiaprodukciónak gyártóinak is növelte a bevételét. Ezek több és igényesebb, költségesebb műsorok, illetve produkciók előállításának és sugárzásának a lehetőségét is megteremtették. Az

ezredfordulóra a televíziós adások kábelen történő terjesztése a csatornák számának, idővel tematizálódásának a lehetőségét is elősegítették.

A technikai fejlődés mellett más tényezők is hozzájárultak a korábbiakhoz képest eltérő médiakörnyezet kialakulásához. A második világháborút követően az ötvenes években szokatlanul sok gyerek született (az amerikai „baby boom”, illetve a hazai Ratkó-korszak), akik a hatvanas évek végére, a hetvenes évek elejére érték el a pubertás kort.<sup>2</sup> A relatív jólét, a szórakozni vágyás, ugyanakkor a felnőttek korlátozó hatása, a társadalmi mobilitás növekedése, esetenként a társadalom megváltoztatásának igénye sajátos közeget teremtett a fiatalok újdonság, illetve különösen a fiúk kockázat iránti vonzódása számára. Tovább erősítette a változásokat, hogy az elmúlt század során az Egyesült Államok (ez hazánkra különösen érvényes) egy dominánsan mezőgazdasági, vidéki társadalomból ipari, városi társadalommá alakult át (Baran & Davis, 2006). A vidékről beköltöző, sokszor földjeikkel együtt hagyományos életformáikat, kapcsolati, közösségi hálózataikat elveszítő tömegeknek is köszönhetően a városi népesség rohamosan növekedett. Az USA-ban ehhez társult a Közép- és Dél-Amerikából legálisan és főként illegálisan bevándorlók nagy száma, ez tovább növelte a városokban a legszegényebb népséget. Ezek között a legnagyobb arányban a fiatal férfiak voltak, tipikus példajaként a Martin Daly és Margo Wilson (1985) által meghatározott fiatal férfi szindrómának.

Ez a folyamat is hatással volt a 20. század további sajátos jelenségére, a megapoliszok kialakulására, és ezzel párhuzamosan a szociál-ökonómiai olló rohamos nyílására. A milliós nagyvárosok kialakulása nemcsak a fejletlen és a fejlődő világban, hanem a jóléti társadalmakban is maga után vonta a szegények tömegeinek területi lokalizációját, és a vele elkerülhetetlenül jelentkező erőszakot (Courtwright, 1996). A század első felében re-konstruálódik a bűnözés sajátos médiavalósága, valamint a bűnözés növekvő szervezettségének és nemzetközivé válásának a tapasztalata. A tizenkilencedik század agresszív történeteinek (háborús és bűnügyi tudósítások, vadnyugati, indián és betyártörténeteinek) megjelenítése alapvetően írott formában történt, és sokáig az illusztrációk is a képzelet megjelenítései voltak. A közvetlen hitelességet a fénykép adta meg először, de a film az, amely a középkor után ismét

---

<sup>2</sup> A dolgozat témája szempontjából meghatározó pozitívista, illetve posztpozitívista médiahatás kutatásokat alapvetően az Amerikai Egyesült Államokban végezték, de napjainkban is meghatározó szerepet játszanak az amerikai kutatók és intézetek. Ez indokolja, hogy a dolgozatban alapvetően amerikai példákra, illetve adatokra hivatkozom. Amikor csak tehettem, igyekeztem hazai megfelelő adatokat is említeni.



megteremti a bűnelkövetés és a retorzió, a büntetés kirovásának, az erőszakos halál „közvetlen” tapasztalásának a lehetőségét (Goldberg, 1998; Mátay, 2009).

Gyakorlatilag egy évszázada végeznek a média hatásával kapcsolatos tudományos kutatásokat, amelyek során több kuhni értelemben vett paradigmaticus váltás következett be (például Bryant & Thompson, 2002; Jensen, 2002a; 2002b; Sparks, 2006). Az eredményekből eredő ismeretek kumuláló mennyisége ellenére máig viták folynak a feltételezett hatások mértékéről, jellegéről, időtartamáról és morális vonatkozásairól (például Bryan & Miron, 2004; Bryant & Oliver, 2009; Bryant & Thompson, 2002; Bryant & Zillmann, 1994, 2002, 2009; McQuail, 1994/2003; Nabi & Oliver, 2009; Perse, 2001).

A differenciálódó álláspontokat és az ellentéteket nem csak az befolyásolta, hogy milyen elméletek mentén kötelezték magukat a kutatók. Hatással voltak rájuk a társadalomtudományokban bekövetkező paradigmaticus változások is, mint például azok, amelyeket a kognitív, a kulturális vagy éppen az emocionális forradalmaknak neveznek (például Baran & Davis, 2006; Belinszky, 2000; Császi, 2002, 2008; Hall, 1980; Jensen, 2002b; Lindlof, 2009; White, 1994).

A huszadik század első felében a tudományos érdeklődés fókuszában elsősorban a politikai véleményeket, illetve a fogyasztói szokásokat befolyásoló propagandisztikus médiaesemények álltak. A hatások determinisztikus konstruálását (mágikus lövedék, illetve az injekciós tú-hatás modellek) egyrészt az a remény hatotta át, hogy a média sikerrel segítheti a politikai karrier építését, illetve a gazdasági törekvéseket. Ugyanakkor társadalmi szintű félelmet gerjesztett a sztálini, illetve a hitleri propagandagépezet működésének a hatékonysága, nevezetesen annak a tapasztalata, hogy milyen szélsőséges viselkedésre voltak képesek tömegeket rávenni.

A háborút követő két évtizedet a tömegkommunikáció (akkoriban a film, a rádió, illetve dominánsan a nyomtatott sajtó) hatásában való kételkedés jellemezte (korlátozott hatás elméletek), de a hatvanas évek elejére a televízió szinte minden amerikai háztartásban jelen volt. Az évtized elején már a televízió állt a médiák használati rangsorának az élén, és a napilapok helyett már ezt a médiumot tekintették a tájékozódás szempontjából mérvadónak. Nem meglepő tehát, hogy a tévé alapvetően átalakította az emberek, és nem meglepően a kutatók életét és szemléletét.

Ezeket tapasztalva a társadalomkutatók az akkoriban domináns korlátozott hatáselméleteket felváltó kommunikációs rendszer elmélettel válaszoltak (Baran & Davis, 2006). Ezzel párhuzamosan már a húszas években elkezdődtek, de csak a

hatvanas évek elejétől intenzifikálódtak azok a kutatások, amelyek az egyénre, elsősorban a viselkedésre, majd a későbbiekben az attitűdökre, memóriára gyakorolt médiahatásokat igyekeztek feltárni (Giles, 2003; Sparks, 2006).

Az elmúlt század társadalomtörténetének és a technika fejlődésének egyik jelentős következménye, hogy az ember intenzíven kezdett reflektálni saját agresszív cselekedeteire és azok bemutatására. Ez részben visszavezethető a technikai és azon belül a tömegkommunikációs eszközök rohamos fejlődésére. E folyamat egyik előzményének tekinthetjük, hogy miután a fényképezés, a gyorstávíró, valamint a tömegesen terjesztett és olvasott napilapok az iparilag fejlett társadalmakban elterjedtek, a XIX. század második felének nagy háborúiról (például az amerikai polgárháborúról, a krími, a porosz-francia, a dél-afrikai angol-búr vagy a spanyol-amerikai összecsapásokról) gyakorlatilag naponta, részletes helyszíni tudósításokat olvashattak. További ösztönző tényező volt a bűnözésnek a ponyvairodalomból a napi hírekbe kerülése. Az észak-amerikai nagyvárosokra, elsősorban természetesen a szegények lakta negyedeire a XIX. század végén elképesztő mértékű erőszakos bűnözés volt jellemző, amely szorosan kapcsolódott a helyi politikával. A kimerítően részletes beszámolók népszerűvé tették a lapokat, nem meglepő, hogy a film megjelenésekor szinte azonnal megjelentek a vásznon is a bűnügyi történetek.

Másrészt az elmúlt száz év demográfiai változásai, elsősorban a túlnépesedés elkerülhetetlenül együtt jártak a források degradálódásával, kimerülésével, és ebből következően a társadalmi konfliktusok felerősödésével (például Homer-Dixon, 1999; Mesquida & Wiener, 1999). A korszak tragikus hozadéka a nemzeti és a nemzetközi konfliktusok során megnyilvánuló individuális és csoportagresszió eszkalálódása, amelyet az áldozatok nem egyszer megrendítően nagy száma követett.

Az agresszió, az erőszak előfordulását további tényezőként a gazdasági viszonyok is befolyásolták. A prosperitás időszaka a konfliktusok csökkenését, míg a válságok az agresszivitás, a bűnözés emelkedését indukálták. Például Hovland és Sears (1940) megvizsgálták a gyapot átvételi árának és a feketék ellen elkövetett lincselések számának alakulását az Egyesült Államok déli államaiban a XX. század harmadik évtizedében. Noha Hepworth és West (1988) miután újra értékelték az eredeti adatokat kisebb hatást kaptak, mint az eredeti szerzők, ők is negatív korrelációt mutattak ki.

Az elmúlt közel két évszázad az általános, ezen belül a tömegkommunikációs technika fejlődéséből következően médiumok sokaságát hozta létre (Briggs & Burke, 2002). Ezek számára az előzőleg említett, valamint számos más tényező által is gerjesztett agresszió egyszerre bemutatandó társadalmi problémaként, ugyanakkor nagy nézettséget produkáló műsorprogramként jelentkezett. Az agresszió mindig is jelen volt az ember életében. Jellegéből következően figyelemfelkeltő szereppel kellett rendelkeznie mind a múltban, mind a jelenben, és ez bizonyosan nem változik meg a jövőben sem (Walker, 2001). Nem hiszem, hogy a tömegkommunikáció valaha is kikerülhette volna, vagy a jövőben esélye lenne megtagadni, hogy témájául válassza a tömegérdeklődésre számító agressziót (Goldstein, 1998; Tóth, 2002, 20003, 2005; Tóth et al., 2004). Bőségesen rendelkezésre állnak arról írásos adatok, hogy a hangos veszekedésektől a rituális szócstatákon, a véres küzdelmeken és a kínzásokon, a csatajeleneteken át a kivégzésekig az agresszió az írott történelem során mindig képes volt tömegeket vonzani (Guttman, 1998; Mátay, 2009). Mindez elkerülhetetlenül maga után vonta, hogy a tömegkommunikációs eszközök akár magának az agresszióknak a szimpla prezentációját, akár ritualizáltan eltúlzott, fiktív módjait témájául válasszák.<sup>3</sup> Nincs ebben semmi meglepő, hiszen – hogy egy hasonlóan vitákat kavarázó témát említsek – a szexualitás és a pornográfia is a fényképezés feltalálása óta megkerülhetetlenül jelen van a fotográfiában, és a Lumière-fivérek híres párizsi filmbemutatójának (1895. december 18.) évében, alig néhány nappal később már zártkörű pornográf vetítést tartottak Párizsban. Meg kell azonban jegyezni, hogy az agresszió iránti érdeklődés nem jelenti feltétlenül annak élvezetét (Krcmar & Kean, 2005). Aki több agresszív tartalmú műsort néz, nem feltétlenül élvezi az agressziót. Például a személyiségjegyek kapcsolatban állnak azzal, hogy a nézőnek örömet okoz, vagy sem az erőszak látványa. Mindenesetre a fiúk - nem meglepő módon (Baron-Cohen, 2003) -, különösen a kamasz és a fiatal felnőtt korban mérsékeltebb empátiát

---

<sup>3</sup> Nyilván nem meglepő az az állítás, hogy az agresszió bemutatása a médiában kommunikációs folyamat. Minden kommunikációs esemény immanens része a hitelesség, mivel minden kommunikáció ki van téve a félrevezetés vagy blöffölés lehetőségének, illetve kockázatának. Intenzív kompetíciós helyzetben a szelekciós kényszer a befolyásolandó fél kételkedő stratégiáját részesíti előnyben. Ennek leküzdésére az egyik lehetséges eljárás a kommunikációs akció hatékonyságának a ritualizáció általi biztosítása. Maga a ritualizáció a kommunikáció evolúciója, vagyis az emocionálisan motivált kommunikációs viselkedés formalizációja a természetes szelekció nyomása által. A folyamat számos jellemzője közül kettőt érdemes itt hangsúlyozni. Az első az *összetéveszthetlenség* kényszerítő ereje. A második, a *formalizáció* (azaz a speciális megjelenés) eredményeként a vevő vagy befogadó felismerő mechanizmusainak minél alacsonyabb ingerküszöbnél történő aktiválása (Tóth, 1999). Ez azonban nem jelenti a pontos, azaz valóság-hű bemutatást. Éppen a hatékonyság érdekében a valóságnak csak egyes (talán lényegi) elemei szerveződnek speciális sorozatokba, még hozzá egyre eltúlzottabb módon.

mutatnak a szereplőkkel kapcsolatban, jobban élvezik az izgalmakat és az agressziót másokhoz képest (Hoffner & Levine, 2005).

A szociálpszichológiához erősen kapcsolódó tömegkommunikációs hatáskutatásban elterjedt eljárás, hogy a médiafolyamat valamely összetevője kontextusából kiragadva általános magyarázó elvvé válik.<sup>4</sup> A médiaerőszak vizsgálatánál gyakran egy koherens történetből mindössze néhány perces részt mutatnak be a vizsgálati alanyoknak, majd ennek hatásából következtetnek a valós (természetes) helyzetekre, és azok következményeire. Másik probléma, hogy az agresszív viselkedést „izolálják” annak kontextusától, elhanyagolva annak például kapcsolati következményeinek szempontjait (de Waal, 1989, 1996, 1998, 2000). Ennek következtében a kapott eredmények értelmezése meglehetősen egyoldalú, nemegyszer spekulatív, ami gyakran teszi elnézővé a kutatókat a módszertani hibákkal szemben – például nem számolnak az esetleges alternatív magyarázati lehetőségekkel (Felson, 1996; Sherry, 2001).

Nem azt szeretném bizonyítani a dolgozatban, hogy a médiaerőszak nem rendelkezik valamilyen hatással a befogadóra. Elsősorban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a hatás többnyire elhanyagolhatóan minimális, esetleg mérsékelt, nem magától értetődően mindig negatív, és csak speciális esetekben járnak súlyos következményekkel. Például az „erőszakos média” elleni vehemens támadásokat és morális pánikokat okoztak a nagy médiafigyelmet kiváltó iskolai vérengzések. Az esetek követő elemzések azonban nem támasztották alá a médiával szembeni vádakat. A kiváltó okok között többnyire a társas konfliktusok, a kortársaktól elszenvedett folyamatos bántalmazás (bullying) okozta pszichés problémák voltak a meghatározóak (Leary, Kowalski, Smith & Phillips, 2003). Meggyőződésem, hogy a média erőszak történetei önmagukban nem lehettek kiváltó okai a mélysárlásoknak. A közelmúltban egy interjúban azt vetette fel egy kommunikációkutató, hogy ha ekkora hatása lenne valóban egy médiumnak, milyen következményeit kellene feltételeznünk a nagy vallások szent könyveinek, például a Bibliának? Természetesen tudjuk, hogy az időben és a térben milyen nagy variabilitással rendelkeznek ezeknek az írásoknak denotatív és konnotatív értelmezései.

---

<sup>4</sup> David Buckingham (2000, magyarul megjelent 2002-ben) több példát is megemlít mind az optimista, mind a pesszimista médiahatás-értelmezésekre.

Úgy vélem, az evolúciós magatartástudományok, elsősorban az evolúciós pszichológia segítségünkre lehet abban, hogy átfogó elméleti keretet hozzunk létre a médiahatás-mechanizmusok értelmezésére (vö. Cappella, 1996; Sherry, 2004; Tóth, 2002). Az evolúciós pszichológiai szemlélet lehetővé teszi, hogy a speciális hatáselméleteket a darwini evolúciós elméleti keretben közép szintű (természetes, szexuális szelekció, szülői ráfordítás, rokonszelekció) elméletek segítségével verifikálhatjuk. Egyes minielméleteket összekapcsolhatunk, ezáltal egységesebb értelmezési keretet hozhatunk létre, mint ahogy az a pszichológián belül is megtörtént, illetve jelenleg is zajlik. Természetesen nem azt kívánom bizonyítani, hogy a televíziós programok, a filmek nézése, a videójátékok használata evolúciósan adaptív viselkedésformák. Szó nincs erről. Azonban annak megértése, hogy miért olyan hatásosak, legalább is annak értelmében, hogy miért vagyunk hajlamosak olyan sok időt eltölteni használatukkal, úgy vélem nem lehetséges kizárólag kulturális konstruktivista keretben értelmezni ezeket. Az emberi természet és annak konstrukciói százszázalékosan genetikai, és százszázalékosan kulturális meghatározottságúak. Azaz az ember fajspecifikusnak tekinthető kultúra létrehozó képessége teszi lehetővé például akár az anyanyelv elsajátítását, a nemi viselkedés és identitás formálódását, társas szituációk és szervezetek szabályainak megértését, létrehozását, betartását és betartatását, vagy éppen a szappanoperákba épített egészségügyi kampányok hatékony, vagy sikertelen befolyásoló képességét. Ugyanakkor ezek manifesztációja csak a társas, társadalmi és kulturális környezetben valósulhat meg.

A tömegkommunikációs folyamatok vizsgálata során azonban napjainkban is döntően az aktuális környezeti hatások (a személyiségjegyek, az iskolai végzettség, a társadalmi rétegződés, vagy a lokális jelentés konstituálás stb.) befolyására összpontosítanak. Ha a viselkedésszabályozásnak egy mára már elavult, de szemléletes értelmezése szerint kellene elhelyezni az alábbiakban vázolt kommunikációfelfogást, akkor ez a tanulmány az öröklöttség kontra környezeti hatás (nature/nurture) opozíció nature oldaláról kívánja felvázolni annak a lehetőségét, hogy milyen kutatási perspektívái lehetnek az evolúciós szemlélet bevezetésének.

Ha figyelembe vesszük a főemlős evolúció 65 millió évét, az emberi evolúció 5 millió évét, a modern Homo sapiens megjelenésétől eltelt 200 ezer évet, a média- vagy az információs társadalom evolúciós szempontból egy röpke pillanat. A tömegkommunikáció, ezen belül a televízióval vagy a filmmel kapcsolatos emberi

aktivitás nem származhat genetikai szintű alkalmazkodásból. Az olvasás, a rádió hallgatása, a televízió, a filmek élvezete, a fényképek készítése és nézegetése nem evolúciós, hanem technikai, kulturális innovációk nyomán vált lehetővé. Ugyanakkor az újdonság vagy szenzációkeresés, a „hírek” utáni érdeklődés, azaz az információkeresés a bizonytalan helyzetekben adaptív viselkedésnek, a narratív érdeklődés exaptációnak, a sportközvetítések nézése nyilvánvalóan evolúciós mellékterméknek (by-product) tekinthető (Gould, 1991; Gould & Lewontin, 1979; Buss, Haselton, Shackelford, Bleske, & Wakefield, 1998). A sportközvetítések ugyanakkor aktiválják az összetartozás motivációját, a self megerősítését, vagy védelmét, ha veszít a csapatunk, szorítunk a „mieinkért”, együtt örülünk, dühöngünk a mellettünk ülőkkel, utáljuk az ellenfelet, felnézünk a sztárjainkra, és gyilkos gondolatok aktiválódnak az ellenfél sztárjaival kapcsolatban. Állatoknak tartjuk a az ellenfelet, történeteket mondunk régi sikerekről és hősokról, szimbólumokat emelünk a magasba, viselünk a testünkön, vagy zúzunk össze, ha azt az ellenfél tekinti magáénak. Ritusokat alakítunk ki, és ismétlünk meg minden mérkőzés előtt vagy a végén. Az ezeket értelmező szociálpszichológiai fogalmak (például Fiske, 2004; Fiske & Taylor, 1991; Gilbert, Fiske & Lindzey, 1998; magyarul Smith & MacKie, 2000) széles körű jelenléte a világ egymástól távol lévő kultúráiban a tulajdonság univerzális jellegére utalnak (Schaller, Simpson & Kenrick, 2006). Számos esetben olyan jellegzetességei azonosíthatók a média szociokulturális kontextusai által befolyásolt jelenségeknek, amelyek magukon viselik a szelektív figyelem, a szelektív, probléma-specifikus tanulás, a megszaladási folyamatok, in-group/out-group folyamatok jellemzőit. Gondoljuk csak a test, a szexualitás, a morális pánikok vagy éppen az erőszakkal kapcsolatos médiareprezentációk hatásaira.

Dolgozatomban elsősorban a televízióval, tágabban a filmekkel kapcsolatos kérdésekre fókuszálok. Az a célom, hogy jelezzem, a médiahatás vizsgálatánál a kommunikációkutatás manapság kevésbé innovatív posztpozitivistá, valamint a jelentéskonstruálás hermeneutikai irányainak dialektikus integrálásához hozzájárulhat az evolúciós viselkedéskutatás.

A kommunikáció evolúciós dialektikus perspektívája abból indul ki, hogy az emberi elme evolúciója során a társas és természeti környezet a túlélést és a szaporodást befolyásoló kihívásaira szelektálódott. Ezek speciális problémamegoldó mechanizmusok kialakulására szelektáltak, amelyek nem változtak meg jelentősen a kulturális és társadalmi evolúció relatíve rövid időtartama során. Mivel ezek hatással

vannak az ember társas, társadalmi és kulturális alapvető céljainak megvalósítására, egyrészt segítik a máig visszatérő „ősi” problémák megoldását, másrészt plasztikus alkalmazkodó képességükből, és összetett hierarchikus szerveződésből következően nagyfokú kreativitással jellemezhetők. Működésükre a dinamikus rendszerszerű aktivitás a jellemző, vagyis az egyes részrendszerek (problémamegoldó specifikus, és az azokat eltérő szerveződési szinteken összehangoló általános információfeldolgozó és döntéshozó modulok) hol oppozicionális, hol összehangolt, dialektikus aktivitása eredményezi az aktuális viselkedést, köztük a kommunikációt.

Mivel ezek működésének mélyén (Bereczkei, 2003) az evolválódott predispozíciók megnyilvánulása fakultatív jellegű, a lokális környezeti jellemzők idioszinkretikus tulajdonságokkal leírható fenotípusos változatokban azonosíthatók. Feltételezem, hogy ezek azonosíthatók a médiaproduktumok szerkezeti tulajdonságaiban, a nézői preferenciák hierarchiájában, az egyéni, valamint a csoportos interpretációkban manifesztálódó ellentétes motivációk dinamikájában, illetve a társadalmi konfliktusok és a gerbneri kulturális változók jellemzőiben.

Cosmides és Tooby (1992) Sztenderd Társadalomtudományi Modell koncepciója a társadalomtudományi elméleteknek az evolúciós perspektívával szembeni elutasítását kritizálja. Az elutasítás Dunbar (2005) szerint jogos volt a huszadik század elején a biológia fejletlenségéből, illetve az evolúciós elmélet kezdetleges voltából következően. Napjainkban azonban az a feltételezés, hogy az örökletes tulajdonságok invariábilisak, és megakadályozzák az egyén szabad választásának lehetőségét, hogy a proszociális az elvárható viselkedés, és ebből következően az a természetes, idejétmúlt nézet. A kommunikációtudomány sokfélesége, illetve paradigmatis megosztottsága úgy tűnik, még ma is olyan erős, hogy több más társadalomtudománnyal szemben ellenállóbb az evolúciós megközelítéssel szemben. Martin és Nakayama (1999) szerint a kommunikáció különböző meta-elméleti irányainak konstruktív, dialektikus összekapcsolása lehet az elméletalkotás, illetve a gyakorlati alkalmazás egyik új iránya. Az evolúciós viselkedéstudományi (ezen belül különösen az evolúciós pszichológiai) perspektíva az egyik lehetséges kerete ennek a továbblépésnek.

## 2.2. A kommunikációtudomány és a természettudományi perspektíva

A kommunikációval foglalkozó társadalomtudományok döntő többsége nem vet számot azzal, hogy a biológiai értelemben vett modern ember évmilliókon át tartó evolúciós változások során formálódott. Ez a megállapítás hangsúlyozottan érvényes a tömegkommunikációt, köztük a média hatását magyarázó kutatásokra és a keretükben megfogalmazott elméletekre. Az ember olyan biológiai lény, amely éppen fajspecifikus sajátosságából következően társadalmi és kulturális is egyben. Számos kutatás eredménye jelzi, hogy éppen a biológiai, pontosabban idegrendszeri sérülései következtében károsodó biológiai funkciók kiesése korlátozza, nem egy esetben lehetetlenné teszi a társadalmi, vagy kulturális jellemzőinek megnyilvánulását.

A Kommunikáció Nemzetközi Szövetsége (International Communication Association) a dolgozat megírásának időpontjában 24, míg az USA-beli Nemzeti Kommunikációs Szövetség (National Communication Association) több mint 65 szekcióval rendelkezik. Ha fenntartással is, de tekinthetjük ezek jórészt a kommunikációtudományon belül specializálódott többé-kevésbé önálló tudományoknak, illetve tematikusan elkülönülő diskurzusoknak. Nos, ezek közül ezidáig alig néhány keretében végeztek olyan kutatást, illetve jelentettek meg olyan publikációt, amelyhez alkalmazták volna az evolúciós szemléletet.

Mindez annak ellenére alakult így, hogy az elmúlt két évtizedben több társadalomtudományban egyre nagyobb szerepet kapott az evolúciós szemlélet. A társadalmi jelenségek megismerésének a „*hogyan*” és „*miért*” jellegű hagyományos vizsgálati módja mellé, részben kiegészítve az evolúciós viselkedéstudományok adaptív szempontú „*miért*” jellegű probléma megközelítésével, a történeti evolúciós „*milyen eredetű*” kérdés társult.<sup>5</sup> A párválasztás, a csoporthierarchia, a családszerkezetek, a rokonsági hálózatok, az érzelemkifejezés vagy az együttműködés eseteiben a humánantológia, a szociobiológia és az evolúciós antropológia a darwini evolúciós elméletre épülő közép szintű és speciális elméletek tesztelhető hipotéziseivel tette lehetővé elsősorban a pszichológiában, mindamelllett a kulturális antropológiában és a szociológiában az említett jelenségek funkcionális és evolúciótörténeti megértését. Ezzel természetesen még nem merítettük ki az emberi természet azon jellemvonásait,

---

<sup>5</sup> Ezek az etológia négy alapkérdései közé tartoznak, amelyeket **Niko Tinbergen (1963)** meghatározott meg (magyarul **Bereczkei & Tóth, 2005; Csányi, 2002**).



amelyek univerzáléknak tekinthetők (Brown, 1991). Ezzel szemben alig hatott megtermékenyítően a kommunikációtudományban az evolúciós gondolat .

A kommunikációkutatás három (Littlejohn & Foss, 2005; Miller, 2005), illetve négy meta-elméleti (Anderson, 1996; Anderson & Baym, 2004; Burrell & Morgan, 1988; Deetz, 2000)<sup>6</sup> területén belül első megközelítésben a posztpozitivisták társadalomtudományi, illetve a megalapozott (fundacionalista) empirikus meta-elméleti területre kellene pozícionálnunk a kommunikáció evolúciós modelljeit. Természetesen, ha lennének ilyen modellek a kommunikációtudományon belül. Az evolúciós viselkedéstudományok ugyanakkor több kommunikációs (köztük a nyelv evolúcióját tárgyaló modellekkel) elmélettel is rendelkeznek, amelyek azonban nem befolyásolták a kommunikációkutatás társadalomtudományi képviselőit.

A közelmúltban megjelent társadalomtudományi, kommunikációval foglalkozó könyvekben, tanulmánykötetekben alig találhatunk a szójegyzetben az evolúciós nézőpont alkalmazására utaló címszót, és még ritkábbak az olyan tanulmányok, amelyek külön fejezetben evolúciós szempontból értelmezik a kommunikáció valamilyen aspektusát. Kivétel ebből a szempontból a személyközi (P.A. Anderson, 2009; Koerner & Floyd, 2010), illetve a családi kommunikáció (Floyd & Haynes, 2006). A többször is megjelent *Handbook of Communication Science* (Berger, Roloff & Roskos-Ewoldsen, 2010) legutóbbi kiadásában mindössze két tanulmányban tesznek említést a vizsgált kommunikációs jelenség evolúciós vonatkozásairól. Márpedig nyugodtan feltételezhetjük, hogy a könyv alapos áttekintést nyújt a kommunikációtudomány posztpozitivisták szemléletű területeiről és kutatásairól. Meglepő módon az egyik írás a csoportközi konfliktusokkal (Ellis, 2010), a másik a média szórakoztató szerepével kapcsolatos (Klimmt & Vorderer, 2010). Utóbbi azonban egy médiapszichológiai tanulmányra hivatkozik, amelyet a szerzők publikáltak. A Greene és Bureson (2003) által szerkesztett *Handbook of communication and social skills* kézikönyvben egy hivatkozás található a szójegyzetben, amely a nem verbális kommunikációhoz kapcsolódik.

Hogy milyen mértékű a kommunikáció elmélet területén az evolúciós szemlélet negligálása, azt jól jelzi Littlejohn és Foss (2009) szerkesztettek két kötetes *Encyclopedia of communication theory* -ben két szócikk tartalmaz evolúciós utalást.

---

<sup>6</sup> Burrell és Morgan (1988) tipológiáját Martin és Nakayama (1999) említi és alkalmazta.

Azonban témánk szempontjából csak az egyik releváns. Ez a nem, azaz a gender és a biológia kapcsolatát ismerteti.

A tömegkommunikációs kutatások kezdetétől a mai napig a társadalomtudományi vizsgálatok egyik leghangsúlyosabb problémája a különböző médiaprezentációk és produktumok hatásainak kimutatása. Pontosabban fogalmazva: a hatások jellege, mértéke, mechanizmusa és következménye egyaránt alapvető fontosságú mind az elméleti, mind a gyakorlati szempontú megismerés számára. A különböző médiaműfajok, a reklám, a nyomtatott sajtó és az elektronikus média, a film, a videó, a fotó létrehozása, vagy a tömegkommunikációs helyzetek, azaz a kereskedelmi marketing, a politikai kommunikáció, az oktatás, a szórakoztatás sikeres megvalósítása, valamint a megcélzott személyek, rétegek, nők, férfiak, gyerekek, üzletemberek, potenciális vásárlók, választók elérése, befolyásolása megszámlálhatatlan kutatási program témája (például Bryant & Zillmann, 1994, 2002; Curran & Gurevitch, 1996). Sok esetben azonban a párhuzamosan létező – időnként egymástól teljesen független – magyarázóelméletek megnehezítik a médiafolyamatok megértését, valamint hatékony gyakorlati alkalmazásukat (Livingstone, 1996; McQuail, 1994). A médiában bemutatott erőszaknak a nézőkre gyakorolt feltételezett hatásai számos, jelentősen eltérő elmélet megfogalmazásához vezettek. Ilyen az arousal elmélet, a szociálistanulás-elmélet, a katarziselmélet, a deszenzitizációs elmélet, az opiátelmélet, a kumulatívhatás-elmélet, a hatásnélküliség (*no-effects*) elmélete, az előhangolás-hatás (*priming*) elmélete stb.

A tömegkommunikációs kutatók sem térnek el más területek képviselőitől abban, hogy gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták, sőt időnként el is utasították a biológiai megközelítés lehetőségét és érvényességét (Dennis & Wartella, 1996;<sup>7</sup> Lowery & DeFleur, 1995). Robert Craig 1999-ben a *Communication Theory* című folyóiratban publikált összefoglalójában hét olyan tudományterületet említett, amelyekből a kommunikációtudomány kialakult, illetve jelenleg is aktív befolyással rendelkeznek a kommunikációtudományra. A retorikai, a szociokulturális, a fenomenológia, a kritikai kutatásoknak sohasem volt kapcsolata, illetve kifejezetten a természettudományi, azaz a pozitivista/posztpozitivisták szemlélettel szemben határozzák meg magukat. Ezzel szemben a szemiotikának évtizedek óta vannak, ha nem is jelentős átfedései az evolúciós viselkedéstudományokkal (Tóth, 1999), nem is beszélve a kibernetikáról, amelynek kialakulása kötődik az élő rendszerek szabályozási folyamataival kapcsolatos

---

<sup>7</sup> John Sherry (2004) hivatkozik rá.

kutatásokhoz. Mindezek ellenére elmondható, hogy jelenleg egyike sem kötődik alapvetően és elválaszthatatlanul az evolúciós biológiához. Craig szerint a biológia hozzájárulása csak korlátozott lehet a kommunikációkutatáshoz. Egyrészt csak olyan szerepe lehet, amely a kibernetikai szabályozás keretébe sorolható, másrészt nincs reális esélye, hogy új metateoretikus (paradigmatikus) teret (*field*) nyisson a kommunikációkutatásban. Craig (2005) szerint a kommunikáció a biológiai és a kulturális kölcsönhatásának eredménye, de valójában a kommunikáció manifesztációja, például a sikeres interakció mint rituális esemény, vagy a kommunikációs kompetencia kulturális konstrukciók, így az adott lokális kultúra mentén történik, és csak ebben az adott kódrendszerben értelmezhető (Cameron, 2000). Mivel az egyéni genetikai, idegrendszeri tulajdonságok hatással vannak az idegrendszer, az emberi szervezet ontogenetisére, a kommuniobiológia elmélet (Beatty, McCroskey & Valencic, 2001; Condit, 2000; Sherry, 2004) követői szerint az egyéni genetikai potenciál megnyilvánulása a kommunikációs kompetencia mérsékelt plaszticitását eredményezi. A kommunikációs kompetencia alakításában a biológiai (dolgok) és a kulturális hatások (kompetencia fejlesztése) egyaránt alkalmazhatóak lehetnek, bár a genetikai „determináltság” okán a kulturális re-konstruálás lehetőségei korlátozottak. Craig álláspontja jelzi, hogy ha fel is vetődik az emberi kommunikáció természettudományi megközelítésének a lehetősége, az napjainkban is még az idejétmúlt nature-nurture oppozíció keretében történik.

Bryan és Miron (2004) három jelentős szakfolyóirat (*Journal of Communication* [JOC], *Journalism and Mass Communication Quarterly*, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*) elmúlt közel 50 évének (1956–2003) tömegkommunikációs témájú publikációit elemezte diszciplináris szempontból. Az átnézett 1806 írásból 576 (31,98%) foglalkozott a tömegkommunikációval és tartalmazott elméleti, illetve diszciplináris utalást. Ezekből összesen 1396 volt az elméleti utalás (azaz számos cikkben több elméletre is reflektáltak a szerzők), amelyek mindössze 1,08 százaléka (háromszor 45 évfolyamban csak 15 hivatkozás) kapcsolódott a biológiához. Bryan és Miron nem tett külön említést az evolúciós nézőpontról. Így csak a *JOC*-ben 1996-ban megjelent tematikus szám négy tanulmánya (kb. 0,29%) alapján vonhattam le azt a következtetést, hogy a mintában minden bizonnyal minimális számban volt jelen ez a szemléletmód.

Az említettek ellenére a tömegkommunikáció-kutatásban, ha nem is átfogó jelleggel, de már korábban is jelen voltak a természettudományok felől közelítő

modellek. Alkalmazásuk elsősorban a hatásfolyamatok pszichofiziológiai szintű megismerésére terjed ki, ám anélkül, hogy annak genetikai, pontosabban funkciótörténeti aspektusát vizsgálták volna. Azok a teóriák, amelyek olyan pszichológiai folyamatokra alapozták értelmezésüket, mint az emóciók, a percepciók és a kognitív folyamatok, a temperamentum, az *arousal*<sup>8</sup>, természetesen foglalkoztak a pszichológiai jelenségek biológiai (neuropszichológiai vagy pszichofiziológiai) vonatkozásaival is. Ugyanakkor ezekből a teóriákból teljes mértékben hiányzik az evolúciós szemlélet, alapvetően szinkronikus jellegűek, azaz a folyamatokat befolyásoló, azokat (térben és időben) közvetlen megelőző kiváltó okokra koncentrálnak.

A hatáskiváltó okok közvetlen időbelisége azt jelenti, hogy a kutatók vizsgálat tárgyává teszik egy reklámnak a vásárlási döntésekre és szokásokra kifejtett hatását. Megkísérik feltárni, hogy az erőszakos szexuális jeleneteket bemutató pornófilmek miként befolyásolják az erőszakos nemi közösülést elszenvedett nők megítélését, valamint növelik-e az elkövetési hajlamot a potenciális elkövetők körében (például Gunter, 2002.). Minden történeti aspektusa mellett is evolúciós szempontból szinkronikusnak, tehát közvetlen hatásvizsgálatnak tekinthetjük azt a kérdésfeltevést is, amely azt próbálja kideríteni, hogy eltérően befolyásolja-e a különböző politikai szocializációval rendelkezőket a televíziós politikai reklám. Az előbbi állításnak az sem mond ellent, hogy bizonyos értelemben megjelenik bennük a történetiség, egyrészt mint az egyén ontogenetikus, alapvetően szocializációs fejlődése, másrészt a társadalmi változások értelmében. Ilyen például Leonard Berkowitz alapozóhatás-elmélete (*priming theory*, Berkowitz, 1984; Berkowitz & Rogers, 1986) vagy Percy Tennenbaum és Dolf Zillmann (1975) arousal modellje. Érdeemes továbbá megemlíteni Zuckerman (1979) izgalomkeresés-elméletének felhasználását az agresszív tartalmú és horrorfilmek iránti eltérő vonzódás vizsgálata kapcsán, vagy a temperamentummal kapcsolatos kommunibiológiai felfogás médiahatás-vizsgálatokra való kiterjesztését.

A természettudományokhoz kötődő megközelítések a tömegkommunikáció szervezeti szinten való, alapvetően ökonómiai jellegű elemzéseiben is felbukkantak. Magát az „evolúció” szót – bár korábban is előfordult a használata – lényegében a kumulatív jellegű változásokkal jellemezhető folyamatok megnevezésére alkalmazták (a televízió mint tömegkommunikációs médium „evolúciója”). A tömegkommunikációs

---

<sup>8</sup> Az *arousal* általános pszichológiai izgalmi állapotot jelöl.

kutatás során elméleti paradigmaként először DeFleur és Ball-Rokeach (1972) utal evolúciós folyamatokra, nevezetesen részben a Herbert Spencer által jelzett társadalomfejlődési értelemben, részben a darwini elméleten alapuló társadalmi szelekciós hatások által befolyásolt társadalmi és kommunikációs szervezeti változások magyarázó elveként. DeFleur és Ball-Rokeach D. T. Campbellre (1969) hivatkozik, aki a társadalmi és a kulturális változások értelmezésében a genetikai anyagtól független szociokulturális sokféleségnek (variabilitás) és a szelektív kiválogatódásnak, illetve megőrzésnek tulajdonított alapvető fontosságot. A megközelítés alkalmazása elsősorban a médiumok közötti verseny, illetve a médiapiaci folyamatok értelmezésénél figyelhető meg. John Dimmick (2003) az evolúciós megközelítést egy ökológiai analógia keretében alkalmazta. A tömegkommunikációs médiumok számára a reklámbevételek alapvető forrásokat jelentenek. Ezeket ökológiai fülkéknek, azaz *nishek*nek tekinti, a keretükben megjelenő forrásokért folyó verseny pedig szerinte a tömegmédiumok szelektív alkalmazkodását és túlélését eredményezi. Az eltérő „reklám-nishek” mint adaptív kontextusok tehát a darwini szelekciós mechanizmusokhoz hasonlóan befolyásolják a tömegkommunikációs szerveződéseket.<sup>9</sup> Modelljét a 19. és a 20. századi nyomtatott sajtó és elektronikus média populációján tesztelte sikeresen.

Az evolúciós, közelebbről a médiahatás-vizsgálatok esetében az evolúciós pszichológiai értelmezés relevanciáját erősíti Melvin DeFleurnek (1998) a tömegkommunikációs kutatásokkal szemben megfogalmazott kritikája, amely szerint hiányoznak az átfogó posztpozitivistá teoretikus modellek, miközben egyre dominánsabbá válnak az ideológiavezérelt kritikai és kultúrakutatási programok. Ezért a tömegkommunikációs kutatás egyre jobban eltávolodik azoktól a társadalomtudományoktól, amelyekre általánosan jellemző az evolúciós paradigma térhódítása (DeFleur, 1998; Shelly, 2004). John Shelly Kuhnra hivatkozva felvetette, hogy a médiakutatás jelenlegi helyzetét egy „tudományos forradalom” előtti állapotnak kellene tekinteni. Magának a „forradalomnak” a megvalósulása a többi társadalomtudományhoz hasonlóan a *nature/nurture* vitához való visszatérést fogja

---

<sup>9</sup> Érdemes megemlíteni, hogy az evolúciónak nevezett megközelítés – bár e tanulmánynak ez nem célja – nemcsak a médiatermékek hatásának vizsgálatába vonható be, hanem a médiakutatás teljes spektrumára is ki lehetne terjeszteni. Külön-külön megérmé(k) az elemzést egyrészt a médiumok szerkezete és a keretükben zajló események (a szerkesztőség mint hierarchikus csoport, a hírszelektálás és -gyártás, a kapuőr funkció stb.), a médiatermékek, végül a hatás, illetve a befogadás folyamata és eredménye, valamint a közönség használói aktivitása is. Például Joseph Caroll (1995, 1998; Dunbar 2005) a nyomtatott irodalom evolúciós szempontú tartalmi elemzéséről publikált több érdekes tanulmányt, de hasonló elemzéseket közöl a *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology* 2004. évi 3. száma is, valamint Tóth, Gál és Tóth 2004-ben megjelent és Szuroviák és Tóth nem publikált tanulmánya is.

eredményezni. Vagyis a média hatásának vizsgálata során szakítani kell a környezeti hatás (*nurture* – a szocializáción és a kulturálódáson keresztül megvalósuló társadalmi és kulturális környezeti hatás) egyoldalúságával, és fel kell vetni az öröklött tényezők (*nature* – evolúciós eredetű adaptív diszpozíciók) befolyásának kérdését is. Minthogy ez a változás máig nem következett be, és máig nem született új posztpozitivisták átfogó tömegkommunikációs elmélet, érdemes lenne a duális-oppozicionális nature-nurture paradigmát a konstruktivista evolúciós pszichológiai/ viselkedéstudományival felváltani.

Mi indokolja ezt? Ha feltételezzük, hogy az emberi evolúció során szelektálódott pszichológiai döntéshozó mechanizmusok az információs társadalmi környezetben is aktívak, akkor minden bizonnyal jelentős szerepük van a tömegkommunikációs folyamatokban is. Miért érdekes a rossz hír, miért vagyunk kíváncsiak az agresszióról szóló történetekre, miért különböznek ebben egymástól a férfiak és a nők, az idősek és a fiatalok? Miért vonzanak bennünket a sztárok, a hírességek, a celebek, hogyan alakul ki a paraszociális interakció?

Az ember immanens tulajdonsága kommunikációs képessége, ez azonban proximatív, azaz közvetlen történeti, kulturális és kapcsolati kontextusában manifesztálódik (Pinker, 1999; Tomasello, 2002). Noha történeti meghatározottság koncepciója szerint az emberi kommunikáció olyan folyamat, amely egyrészt individuális, másrészt társadalmi-kulturális folytonosságában értelmezhető csak, a kommunikációkutatók döntő többsége szerint ez a folytonosság elválaszthatatlan a társadalmiságtól, és csak abban a relációban értelmezhető (például Carey, 1989/2009). Ez az *adottság* tehát nem teszi lehetővé a kommunikáció biológiai értelmezését, legfeljebb csak mint (a) a kommunikációtudomány kibernetikai hagyományához köthető szabályozottság (pl. Craig, 1999; Littlejohn & Foss, 2005; ; Miller, 2004), illetve (b) a viselkedés, köztük a kommunikáció bonyolításának elkerülhetetlen biológiai, de alapvetően mechanisztikus háttéréül szolgálhat. Vagyis a biológiai és az evolúciós perspektíva a szemiózis folyamata szempontjából indifferens.

Van azonban néhány posztpozitivisták, a szociálpszichológiához kötődő kommunikációkutató, akiknek ettől eltér véleménye (Beatty, McCroskey & Valencic, 2001). A szociálpszichológia befolyása a kommunikációkutatásra három nagy fogalomkör mentén értelmezhető (Littlejohn és Foss, 2005, Tóth, 2007b). Az első a *viselkedés*, azaz milyen módon befolyásolják a társas folyamatok az egyén kommunikációját, illetve fordítva, a kommunikációs aktivitás miként hat az egyén

aktuális – jelen idejű, szituációbeli – és jövőbeli viselkedésére. Az ezekkel kapcsolatos elméleti és empirikus kutatások a kommunikáció és a személyiségjegyek, a szituációs viszonyok kapcsolatát vagy a tanulás hatásait értelmezik.

Másodsorban *kognitív*, azaz hogyan történik az aktuális interakcióban, illetve a korábban megszerzett információ feldolgozása, tárolása és előhívása, valamint ezek a folyamatok milyen módon befolyásolják a jövőbeni kommunikációt. Egy beszélgetés során nem csak az határozza meg a kommunikátorok döntéseit, hogy milyen hatások (ingerek) érik őket, hanem az is például, hogy mit gondolnak ezekről a hatásokról, valamint mi mindent gondolnak egyáltalán magáról a beszélgetésről. A sémaelmélet terminusai szerint, hogy milyen személyes (self), kommunikációs szerep, kapcsolati, csoport, esemény és történés sémák, forgatókönyvek, és ezeknek milyen rendezettségű hierarchikus rendszere épült ki, a korábbi interakciók tapasztalatai alapján, valamint persze nem elhanyagolható, hogy ezek milyen hatékonysággal hozzáférhetők.

Harmadsorban *biológiai*. A pszichológiai viselkedés-genetikai kutatások jelzik, hogy az egyén számos tulajdonsága, köztük a kommunikációt befolyásoló személyiségjegyek, vonások erős genetikai háttérrel rendelkeznek. Ez azt jelenti, hogy például a féltékenység, az agresszivitás, az intro- és extrovertáltság vagy a gondolkodási módok nem csak a környezeti tényezők hatásaitól függenek, hanem attól is, hogy milyen hajlamokat (diszpozíciókat) örököl szüleitől az egyén. A lelki – köztük a szociálpszichológiai – történésének közege az idegrendszer (Floyd, Mikkelson & Hesse, 2008). Az agyi struktúrák és funkciók, valamint a neuropszichológiai történéseknek fontos mechanizmus-összetevői a pszichofarmakológiai – neurokémiai – folyamatok legkülönbözőbb változatai. Ezek azonban csak részben függenek a környezeti tényezőktől. Jelentős részük a génekben kódolt információ aktiválódása nyomán fejt ki hatását. Ezzel kapcsolatosan a *pszichobiológiának* aposztrofált vizsgálatok egyre jelentősebb szerepet játszanak a szociálpszichológiában, és egyben kapcsolódnak a kommunikációs kutatásokhoz is.

Floyd, Mikkelson és Hesse (2008) számos kutatást ismertetnek, amelyek egyértelműen jelzik, hogy az ember biológiai tulajdonságai, idegrendszerének működése és ontogenezise, hormonális állapota, izomainak aktivitása stb. hatással vannak a személyközi kommunikációra. Például az átlagos, illetve az ettől eltérő agyféltekei dominancia milyen módon befolyásolja a kommunikációs partner érzelmeinek dekódolását? Hogyan hat a vérben keringő cortisol hormon koncentrációja a nyilvános beszédre? Például az oxytocin koncentrációja pozitívan korrelál interakciós

partnerrel szembeni bizalom mértékével (Kosfeld, Heinrichs, Zak, Fischbacher & Fehr, 2005). Floydék megjegyzik, hogy a kommunikációkutatók elutasító attitűdje a kommunikáció biológiai függőségével kapcsolatban részben abból származik, hogy a biológiai meghatározottság alatt a tulajdonság változatlanságát és determinizmusát konceptualizálják, mint erre már a fentiekben is utaltam.

Ezt Cosmide és Tooby (1992) genetikai téveszmének nevezik, amely az a hamis mítosz, hogy a biológiai (azaz az evolválódott) tulajdonságok inflexibilisek, azaz merevek, változéképtelenek, és genetikailag meghatározottan egyöntetűek minden megjelenésük során. A szelekciós hatások következménye az öröklött tulajdonság, amelyet sokkal inkább érdemes az ontogenetikus fejlődés kanalizált jellegével, mint rigid invariabilitásával jellemezni. (Ariew, 1996). „A gének szabályozó elemi alkotók, amelyek a környezet felhasználásával konstruálják az organizmust” (Tooby & Cosmides, 2005). Téves az az emberi viselkedéssel kapcsolatos koncepció, hogy a környezet eredetű oksági meghatározottság nem evolúciós eredetű.

Mivel a társadalmilag létrejött valóság konstruált, és az aktuális helyzettől és személy interpretációjától függő jelentéseket konstituál, elkerülhetetlenül idioszinkretikus, így nem állhat biológiai szabályozás alatt, állítják a kulturális kommunikáció kutatók.. Cosmides és Tooby (1992) koncepciója szerint a Sztenderd Társadalomtudományi Modellek egyik jellemzője kimondva vagy kimondatlanul a biológia irrelevanciája a társadalmi jelenségek értelmezésében. A másik jellemzője, Floydék (2008) is hivatkoznak rá, és a dolgozat témája szempontjából is lényeges szempont, a naturalista téveszme. Nevezetesen, az a hamis mítosz, hogy az evolúciós megközelítés felmenti a társadalomra veszélyesnek ítélt viselkedéseket azon az alapon, hogy azok "természetesek", azaz a (természetes vagy szexuális) szelekció következményei. Témámhoz kapcsolva, az agresszió öröklöttségének, adaptív szerepének a feltárása, predispozíciójának a befolyása a médiaagresszióval kapcsolatos viszonyunkra (a média használatára, az elvárásokra és a kielégülésre, vagy a tömegkommunikáció hatásaira) kifejezetten nem kívánatos. Félő, szinte elkerülhetetlenül elfogadottá tenné, igazolná, már-már szükségessé tenné a médiában bemutatott agressziót. Revideálni kellene a katarzis elméletet, amitől már sikeresen megszabadult a médiakutatás, miután megfelelő cáfolatokkal alátámasztották az érvénytelenségét.

A morális téveszme mint hamis mítosz szerint a morálisan helyesnek ítélt, kívánatos tulajdonság a „természetes”, az ember erőszak szempontjából tabula rasával



születik, és a környezeti vikarius hatás következményeként válik agresszívvá (Pinker, 2002). Látni fogjuk ennek a feltételezésnek a hibás voltát.

De még térjünk vissza egy pillanatra a kommunikációkutatásnak és a biológiának egy másik érintkezési pontjához, a *kommunibiológiához*. Beatty, McCroskey és Valencic (2001) álláspontja szerint a kommunibiológiának nem a kommunikációs viselkedés anatómiai, élettani mechanizmusaival kell foglalkoznia, hanem alapvetően arra kell rákérdezni, hogy milyen befolyással vannak az egyén kommunikációjára pszichogenetikai, -neurológiai, -fiziológiai és -farmakológiai sajátosságai. Beatty-ék (2001: 128.) szerint többek között a következő feltételezések határozzák meg a kommunibiológiai megközelítést: (1) Az egyén temperamentuma, személyisége és intelligenciája genetikailag jelentős mértékben meghatározott. (2) Az egyén adott kommunikációs viselkedése nincs genetikailag előre meghatározva, (3) ugyanakkor az egyén kommunikációs viselkedése alapvetően temperamentumának, személyiségének és intelligenciájának folyománya. A szituáció (kontextus) hatása a kommunikációra nem pusztán egyirányú ok-okozati folyamat, mert (a) az egyén genetikai programja befolyásolja a kontextus szelekcióját, valamint (b) az egyén genetikai programja következményeként szelektíven percipiálja azt a kontextust, amelyet a kommunikáció során konstruál.

A biológiai megközelítések azonban csak a kommunikáció mechanizmusával foglalkoznak. A tinbergeni négy alapkérdést figyelembe véve esetleg még a jelleg ontogenezisére kérdeznek rá, tehát nem vizsgálják a kommunikáció funkcióját, illetve evolúcióját. Megközelítésük alapvetően pszichofiziológiai, illetve neuropszichológiai.

### **2.3. A kommunikációtudomány és az evolúciós szemlélet viszonya**

Dunbar (2010) szerint a társadalomtudományok evolúciós szemlélet elutasító álláspontja a Darwin halálát követő, a XIX. század végi spekulatív humán viselkedés és társadalommagyarázatokra vezethető vissza. Az akkori darwini és spenceri evolúciós társadalommagyarázatok, a biológia fejletlenségéből következően alkalmatlanok voltak releváns, falszifikálható és tesztelhető modellek alkotására. Az akkor jogos elutasítás azonban mára idejétmúlttá vált. Napjaink evolúciós elméleti modelljei, a gén-kultúra koevolúciós, a sok szintű szelekciós modellek, a kettős öröklődés vagy a mém elmélet alkalmasak lehetnek a társadalmi és kulturális folyamatok értelmezésére. Mindezek

ugyanis a társas (a szociokulturális) szerveződési szintet helyezik új pozícióba mint olyan közeget, amely közvetít, illetve pufferként szolgál a környezethez való alkalmazkodásban (például Brewer & Caporael, 2006). Azaz a szociokulturális adaptáció nélkül nem létezik túlélés, illetve reprodukció. Lefordítva, az ember életképtelen a társas világ nélkül. Éppen ezért a jelenlegi averzió az evolúciós szemlélettel szemben már-már a társadalomtudományi megismerés akadályának tekinthető (Dunbar, 2010).

A kommunikáció folytonos, azaz az aktuális kommunikáció nem függetleníthető a megelőző kommunikációs események folyamatától. Minthogy „*a kommunikáció az az elsődleges konstitutív társas folyamat, amely valamennyi más tényezőt értelmez*”<sup>10</sup> konstituál, konstruál és rekonstruál, a kommunikáció vizsgálata nem választható el a történeti dimenzió evolúciós kiterjedésétől, előzményeitől sem. Eszerint a kommunikációkutatás tranzaktív és konstitutív irányzatainak egyaránt evolúciós szemléletűnek kellene lennie. Az éntudat, az epizodikus memória és mentális időutazás, a self, a metareprezentáció és a szimbolikus self evolúciós megjelenése, a perspektíva tétel, az elméletória és az empátia evolválódása, tehát annak megértése, hogy miként lát bennünket a másik, elengedhetetlen volt és jelenleg is előfeltétele az én és a kommunikáció szimbolikus, reflektív jellegének. A hominid szociális struktúrák összetett, hierarchikus rendszere, ugyanakkor dinamikus és dialektikus jellege, ezek reprezentációja és alkalmazása a szabálykonstruálás és követés szelektív kényszerét, kognitív és emocionális velejárájaként normatív és morális szabályozását indukálta. Mindezek a kommunikációs viselkedés és strukturáinak kritikai szemléletét is lehetővé tették.

Az elméleti és a gyakorlati kommunikációkutatás egyik célja az kellene legyen, hogy vizsgálja a kommunikáció evolúciós és szocio-kulturális konstruálódásának folyamatát. Az ember bármely tulajdonsága nem pusztán az adott jellemvonás öröklött, vagy éppen egynémely környezeti tényező hatására alakul ki, hanem számos ilyen tényező konstruktív kölcsönhatásaként manifesztálódik. A kommunikációkutatásban meghatározó szerepet játszik annak megismerése, hogyan valósul meg a személyközi interakciók során a szituációk felismerése, konstruálása, ismételt, vagy éppen korrigáló rekonstruálása. Mindeközben hogyan hoznak létre aktorként a partnerek jelentéseket a

---

<sup>10</sup> Craig, 1999.

beszélgetés során, és milyen módon ismerik fel, illetve rendezik el a kölcsönös megértést, vagy legalább is annak vélekedését.

Az emberi társas evolúció egyik sajátos jellemzője, hogy a kapcsolatok már nem csak a közvetlen kölcsönös segítségnyújtáson alapuló társas cserére épültek. Meghatározóvá vált a hosszú távú koordináció, amely kialakulása elengedhetetlen volt az összetett társas tevékenységek (vadászat, gyűjtögetés, ellenséges csoportok támadásának az elhárítása, majd idővel például a csoportos rituális aktivitás) bonyolításában (Alexander, 1989, 2005; Cole & Teboul, 2004; Dunbar, 1993; 1998; Flinn, Geary & Ward, 2005). Az „ultraszocialitás”, azaz az életen át tartó magas fokú összehangoltság több száz, vagy akár több ezer tagot számláló társadalmaknak alapvetően a magas genetikai rokonság mentén alakultak ki az állatvilágban (Campbell, 1983; Keltner, Haidt & Shiota, 2006). Az ember esetében ez a feltétel azonban nem áll fenn, ezért a csoport működését elősegítő differenciált szerepek kommunikációs és kulturális konstruálásához elengedhetetlen a finoman hangolt (Paul Grice-i értelemben vett) együttműködési képesség evolválódása.

Köztudott, hogy Darwin evolúciós elméletének kidolgozásakor nem csak a növények és az állatok között kereste a fajképződés és átalakulás, valamint a szelekciós folyamatokra utaló bizonyítékokat. Nyilvánvaló volt számára, hogy az ember kialakulása is hasonló erők és szabályok hatásai által következett be. Felismerte, hogy fajunk viselkedésében is érdemes erre bizonyítékokat keresni, és választása az érzelemmegnyilvánulás arckifejezéseire esett (Darwin, 1872/1963). Elmondhatjuk tehát, hogy az emberi kommunikáció, jelen esetben a nem verbális mimikai jelzések összehasonlító kutatása megerősítette benne a meggyőződést, hogy a viselkedésünk bizonyos részei alkalmasak a szub-humán, azaz a főemlős eredet igazolására. Noha Darwin tesztelhető elméletet, és hozzá vizsgálati módszert dolgozott ki, alkalmazásuknak eredményeként a korszak viszonyai mellett provokatívnak mondható könyvben publikálta eredményeit, az előbbieken említett okok miatt is évtizedekig hatás nélkül maradt. A nem verbális kommunikáció kutatásában is csak mérsékeltnek tekinthető a hatása (Manusov & Patterson, 2006). Noha kevesen lehetnek napjainkban, akik megkérdőjeleznék a nem verbális viselkedés részleges evolúciós gyökereit, meglepő módon a kommunikációs elméletekben ehhez a kódrendszerhez kapcsolódó konstrukciók nem vetnek számot a probléma történeti vonatkozásaival (társas félrevezetés elmélete, bizonytalanság csökkentés elmélete, elvárások megsértésének elmélete, kommunikációs akkomodációs elmélet, a bizonytalanság és aggodalom

csökkentés elmélete stb.). Ez a negligálás „magától értetődő” a nem verbális kommunikáció fenomenológiai, valamint kritikai kutatásánál. Elismerve néhány „alapvető” érzelm öröklött automatizmusát, a hangsúly a kulturális különbségekre, illetve a lokális idioszinkretikus interpretációkra helyeződik (például Savile-Troike, 2003). A két szemlélet együttes alkalmazása természetesen lehetővé teszi az árnyaltabb megismerést, de ez nem meglepő módon nem motivál az evolúciós szemlélet alkalmazására. Például Schegloff (1993) kritizálta, hogy a nevetés kvantitatív alapú értelmezését a „szociabilitás” mértékének a kifejezésére alkalmazták. Kvalitatív módszer alkalmazásával kimutatta, hogy a nevetés egyszer az öröm kifejezője, máskor támadó vagy sértő szándék motiválja.<sup>11</sup> Ugyanakkor jelentős irodalma van a humor, a nevetés társas adaptív szerepének és evolúciós eredetének, amelyre jellemző, hogy egyik fél sem hivatkozik a másikra (egy alapos magyar nyelvű összefoglaló: Tisljár R. 2011).

### **3. A kommunikáció evolúciós dialektikus perspektívája**

Hogyan lehetne integrálni az eltérő paradigmák alapján végzett vizsgálatokat? Milyen szerepe lehet ebben az evolúciós viselkedéstudományoknak, köztük az evolúciós pszichológiának? Martin és Nakayama (1999) tanulmányukban a posztpozitivist (náluk funkcionalista) és az interpretív metaelméletekhez többnyire alkalmazott kvantitatív, illetve kvalitatív kutatások együttes alkalmazását tekintették át. Ezek négy típusát különböztették meg (*1. táblázat*). A szerzők a személyközi kommunikáció kutatók (Baxter, 2006; Baxter & Montgomery, 1996; magyarul Griffin, 2001; Tóth, 2008) által már alkalmazott dialektikus perspektíva módszert javasolták. A kapcsolati dialektika modell Bahtyin dialógikus-dialektikus elmélete inspirálta. A kapcsolati valóságkonstruálás hátterében a partnerközi, illetve a partner és a társas környezet kontextusában különböző oppozícióban álló motivációk dinamikus „küzdeme” áll, úgymint az autonómia-kapcsolódás, újdonság-jóslhatóság, nyitottság-zártság (Baxter & Montgomery, 1996). Baxter további kutatásai eredményeként elsősorban a kapcsolati rítusok konstruálása során azonosította az állandóság-változás, a konvencionális-egyediség, publikus-privát, régi-új és a múlt-jelen, a nevelő/mostoha

---

<sup>11</sup> Jones és LeBaron (2002) idézi a tanulmányt.

## 1. Táblázat. Az interparadigmatikus kutatások típusai és jellemzői

TÍPUSOK	ALKALMAZÁS MÓDJA	JELLEMZŐK
<b>Liberál pluralista</b>	párhuzamos, kiegészítő alkalmazása két paradigmának	elismeri az eltérő módszerek értékét egy másik paradigma sajátos hozzájárulást nyújt a megismeréshez
<b>Interparadigmatikus kölcsönzés</b>	komplementer alkalmazása a választott paradigmáknak	elkötelezettség az egyik paradigma mellett a probléma integrált megértésére törekvés
<b>Multiparadigmatikus együttműködés</b>	együttes, egyenértékű alkalmazása a paradigmáknak	egy paradigma alkalmazása korlátozott megismerést eredményez
<b>Dialektikus perspektíva</b>	több módszer <i>integrált</i> alkalmazása	a dialektikus dimenziók sokfélesége
<b>Dialektikus perspektíva evolúciós pszichológiai alapon</b>	több módszer <i>integrált</i> alkalmazása evolúciós pszichológia alapú keretben	dialektikus dimenziók általános adaptív funkciók mentén koordináló agyi funkcionális modulok

szülő és gyerek kommunikációnál a szülői-nem szülői ellentétes motivációk, valamint nyitottság-zártságot (Baxter, 2006).

Martin és Nakayama, akik a kultúraközi kommunikációs interakciókban érdekeltek, nem vették át ezeket a dimenziókat, hanem a kulturális-individuális, perszonális-szociális/kontextuális, különbség-hasonlóság, statikus-dinamikus, jelen/jövő-történelmi/múlt, privilégikus-hátrányos dialektikus viszonyban álló oppozíciókat konceptualizálták. Jelezték, hogy ezek a párok nem elkülönülve, hanem egymással kölcsönhatásban befolyásolják a mindennapi interakciókat. Tehát az interparadigmatikus kutatások ezen oppozíciók mentén szervezhetőek, illetve elemezhetőek a vizsgálati minták.

Ezek minden bizonnyal jól alkalmazhatók a kultúraközi kommunikáció területen, de az evolúciós pszichológia alapú dialektikus perspektíva esetén kevésbé alkalmazhatóak, illetve érdemes esetleg a továbbiakban közös szempontokat keresni. Cialdini (2001) a befolyásoló hatás kiváltását az emberi természet hat makrojellemzője, pontosabban pszichológiai mechanizmusai mentén értelmezi. A kölcsönösség (elkötelezettnek érezni magunkat a viszonzásra azzal szemben, akitől ajándékot kaptunk), a szeretet (igent mondani annak, akit szeretünk), a társas bizonyíték (az ember figyel a hozzá hasonlóak viselkedését akkor, amikor bizonytalan abban, hogy mit

tegyen), a tekintély (követni azok tanácsát, akik tapasztalattal vagy hatalommal rendelkeznek), a szűkösség (magasabbra értékelni azt, ami ritka, vagy egyre kevésbé áll rendelkezésre) és az elkötelezettség és következetesség elve mentén értelmezte. Ezek mint ösztönös automatizmusok vagy mint ökölszabályok jellemezhetők. Evolúciós kontextusba helyezve a befolyásolást, a hatékonyság akkor biztosítható (Sundie, Cialdini, Criskevicius & Kenrick, 2006), ha olyan adaptív funkciókat biztosító mechanizmusokra alapozódik (Cosmides Tooby, 1992), amely probléma-specifikus funkcionális agyi modulokat képes aktiválni (például Geary, 2005, 2007; Kenrick, D.T., Li, N.P., & Butner, J. 2003). Cialdini és Kenrick alapvetően hat fő társas probléma mentén alkalmazta ezeket a meggyőzési stratégiákat. Ezek a koalíciók formálása, a státusz vagy hatalom, az önvédelem, a párválasztás, a párkapcsolat megőrzése és a szülői gondoskodás. A hatásfolyamat során, a társas helyzetekben, baráti, kooperatív, konfliktusos vagy meggyőzés-befolyásolási interakciókban ezek nem csak kognitív aktivitást, hanem a mentális komputációt segítő arousalt és érzelmeket is képesek aktiválni. Az emóciók mint az adaptív mechanizmusok koordinátorai, olyan általános programok, amelyeknek az a szerepük, hogy irányítsanak és összerendezzenek számos mentális információkezelő alprogramot az aktuálisan felmerülő feladatok elvégzésére. Lehetnek ezek explicit adaptív jellegű törekvések (kinek udvaroljunk, szexeljünk, vagy hűségesek maradjunk, tanuljunk vagy tévét nézzünk), vagy bármilyen individuális problémák egy speciális társadalmi, kulturális kontextusban (milyen filmet nézzünk meg a moziban, milyen mosóport vásároljunk). Ezek az alprogramok nyilvánvalóan szerepet játszanak a médiahatás folyamatában is, úgymint a szelektív percepció, figyelem, következtetés, tanulás, memória, valamint más viselkedési és kommunikációs célok kiválasztásában, motivációs prioritások, kategorizáció stb. bonyolításában.

A kommunikáció interparadigmatikus, evolúciós pszichológia alapú dialektikus perspektívájának kidolgozásához vezető út tehát ezen teoretikus konstrukciók összekapcsolásán át vezethet (2. táblázat). A táblázat sorainak cellái nem feltétlenül kapcsolódnak tematikusan egymáshoz, másrészt a dolgozat témájához kiegészítésként érdemes kapcsolni Geary (2005, 2007) mentális moduljainak néhány típusát is (fizikai, biológiai modulok és komponensei), amelyek szerepet játszhatnak a médiaerőszak-kommunikáció hatásfolyamatában is. Ma már nem kell bizonygatni a környezettel kapcsolatos kommunikáció jelentőségét, de a probléma szorosabban kapcsolható a tömegkommunikációhoz, ha figyelembe vesszük, hogy miként változott meg a szerepe a környezeti attitűd alakítása szempontjából. Ha pedig a dolgozat

## 2. Táblázat. Az interparadigmatikus kommunikációkutatási modellek jellemzői

KOMMUNIKÁCIÓS MODELLEK JELLEMZŐI				
KAPCSOLATI DIALEKTIKA (Baxter és Mintgomery, 1996)	INTERPARADIGMATIKUS KOMMUNIKÁCIÓKUTATÁS (Martin és Nakayama, 1999)	ADAPTÍV TÁRSAS PROBLÉMÁK (Kenrick, Li & Butner, 2003)	TÁRSAS BEFOLYÁSOLÁS (Sundie, Cialdini, Criskevicius & Kenrick, 2006)	EVOLÚCIÓS DIALEKTIKUS PERSPEKTÍVA
autonómia-kapcsolódás	kulturális-individuális, , ,	koalíciók formálása	kölcsönösség	nagylelkűség-önzés
újdonosság-jóslhatóság konvencionalitás-egyediség	különbözés-hasonlóság,	státusz vagy hatalom	tekintély	hierarchikus-egaliter
publikus-privát nyitottság-zártság	perszonális-szociális/kontextuális,	önvédelem	társas bizonyíték	nyílt-rejtett
állandóság-változás	statikus-dinamikus	párválasztás	elkötelezettség és következetesség	megbízható-megbízhatatlan (hiteles)-(hiteltelen) (kiszámítható)-(kiszámíthatatlan)
régi-új múlt-jelen	jelen/jövő-történelmi/múlt			tradicionális - kreatív
szülői-nem szülői	privilegikus-hátrányos	szülői gondoskodás	szerelem	hasonlóság (in-group) - másság (out-group)
		párkapcsolat megőrzése	szükségesség	szükségesség-bőség
				rövid (hűtlen) - hosszú (hűséges) idejű reprodukció
				gondoskodó - elhanyagoló
				ragadozó-préda
				antropomorf-dehumanizált

témáját, a médiaerőszakot vesszük figyelembe, a krimik, a horrorok és a sci-fic egyaránt alkalmaznak olyan motívumokat, amelyek a biológiai (élő-élettelen - tetem, bomló test - antropomorf-dehumanizált) modul probléma-specifikus információfeldolgozó és döntéshozó mechanizmusait aktiválják (*A nyolcadik utas: a halál, Ragadozó, Köd, Kutyám, Jerry Lee, Sötét zsaruk* stb.).

Az ökológiai racionalitás koncepció lényege az, hogy az elme mint adaptív toolbox elősegíti a környezet-elme interakcióval kapcsolatos gyors és hatékony döntéshozatalt (Gigerenzer, 2001). Az evolúciós dialektikus perspektíva lehetővé teszi, hogy a (tömeg)kommunikációs hatással, a valóság konstruálásával kapcsolatban megvizsgáljuk, hogy milyen szerepük lehet az evolúció során szelektálódott információfeldolgozó heurisztikáknak. Ezek egyrészt a valós (társas és fizikai) környezeti interakciókban, valamint a fiktív világok esetében is biztosítják a gyors alkalmazkodást, amely ha nem is a pontos, de az „elég jó” - a megfelelő - döntést ígéri az elképzelhető legjobb helyett (például Haselton & Funder, 2006; Haselton, Nettle & Andrews, 2005; Todd & Gigerenzer, 2007).

Geary (2007) szerint az agyi funkcionális modulok hierarchikus rendszerbe szerveződnek, amelyek a hominid evolúció során (részletes ismertetését lásd a továbbiakban) a gyűjtögető-vadász életforma kihívásainak hatékony megoldására szelektálódtak. Maguk a problémák probabilisztikusan visszatérő voltak következtében szelekciós tényezőkként jelentek meg, és összetettségüket a funkcionális modulok hierarchikus felépítése is tükrözi. Képzeljünk el egy találkozást, amikor is az egyén összeakad egy félhomályos, sivár, vagy éppen egy napos, virágokkal teli helyen, egy számára ismeretlen személlyel, aki eltérő nemű, és meglehetősen hasonlít kérdéses emberünkre. Mit tegyen emberünk, aki történetesen nő? Féljen, meneküljön, vagy szimpatizáljon az ismeretlennel? Indulhatna ezzel a jelenettel egy film is, például a *Nell, a remetelány*. Milyen modulok aktiválódnának, mások gátlódnának a kiváltódó emóció által? Geary társas és ökológiai makromoduljai alatt (1) egyén, (2) csoport, illetve (3) fizikai és (4) biológiai modulok találhatóak. Ezekbe (1) a nem verbális viselkedést, a nyelvet, az arcfelismerést és az elmeteóriát szabályozó modulok, (2) a rokonsággal, a saját, illetve az idegen csoporttal, valamint a társas ideológiákkal kapcsolatos heurisztikus információkezelést lehetővé tevő mechanizmusok szerveződtek. A (3) növényzettel és az állatvilággal, valamint (4) a környezeti mozgásokkal, az anyagok,



tárgyak jellemzőivel, illetve a tárgyak konstruálásával kapcsolatos információk az ökológiai mechanizmusok komponensei.<sup>12</sup>

A médiaesemények, jelen témánk szerint az erőszak történetek megértésének, illetve jelentés-konstruálásának evolúciós dialektikus perspektíva szerinti elemzése ezen heurisztikák mentén történhet. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a „teljes történetek” kommunikatív feldolgozása, azaz a jelentés-konstruálás ezek alapján történik. A heurisztikák elősegítik, hogy gyorsan megértsük a részleteket, elősegíthetik a szereplőkkel kapcsolatos antipátiák, szimpátiák kialakulását, egyesekkel empatikusak lehetünk, másokkal akár paraszociális kapcsolat is indukálódhat. A sikeresen összeálló történetek automatikus percepciója gyorsíthatja a transzportációt, azaz a beleélést, de természetesen az összetettebb megértéséhez aktiválni és alkalmazni kell a korábbi ismereteket, valamint lokális jelentés-konstruációkat, narratív összetevőket. A valós és fiktív történeti tapasztalatokat tároló reprezentációk és sémák, amelyek az epizódikus memóriában tárolódnak, illetve az éppen aktuális, másrészt kulturtörténeti narratívák denotatív, illetve konnotatív jelentései az általánosabb információfeldolgozó pszichológiai és kognitív mechanizmusok segítségével alkalmazhatóak (lásd ezzel kapcsolatban László, 2005).

## **4. A médiaerőszak hatásának hagyományos értelmezései**

### **4.1. Rövid távú hatások**

Noha már a XX. század első évtizedeiben kezdeményeztek vizsgálatokat a médiának a közönségre gyakorolt hatásaival kapcsolatban (például Gripsrud, 1999 ismerteti azt a felmérést, amelyet a norvég stavangeri tanárok szakszervezete kezdeményezett), közülük a legismertebb és meghatározó hatású kutatási programot az 1930-as években a Payne Alapítvány megbízásából kezdték el. A támogatott vizsgálatok a filmek, köztük a krimik negatív hatásairól igyekeztek ismereteket gyűjteni (Gripsrud, 1999; Sparks, 2006). Noha a jelenlegi kutatómódszertani elvárásoknak a kutatások jó része csak korlátozottan felelt meg, meghatározó hatásuk volt. Lowery és DeFleur (1983) szerint megalapozták a félelem hagyományát (*legacy of fear*),

---

<sup>12</sup> Ezek alapján konceptualizálható az általános adaptív funkció fogalma, amelyet az 1. táblázatban alkalmaztam.

nevezetesen azt az elterjedt, és napjainkban is uralkodó vélekedést, hogy a média káros hatásokat vált ki az emberekből.<sup>13</sup>

Tudományos szempontból az első releváns laboratóriumi vizsgálatot csak az 1960-as években, Albert Banduráék végezték el. Az eltelt évtizedek során számos minielmélet született, amelyek egy része egymásnak ellentmondó hatásokat feltételeznek (Gunter, 1994; magyarul: Stachó & Molnár B. 2003). Perse (2001) a hatáselméletek négy típusát különböztette meg. Az 3. táblázatban foglaltam össze ezeknek a típusoknak a jellemzőit, a médiatartalmak azon összetevőit, amelyek a hatás kialakulásában feltételezhetően játszanak szerepet, a befogadók tulajdonságait, végül a médiaerőszak-hatás különböző elméleteit. Az elmélettípusok esetében a közvetlen hatásvizsgálatok laboratóriumi környezetben az agresszió percepcióját követő néhány másodperces, illetve perces intervallumokban vizsgálja a részben fiziológiai, másrészt affektív, kognitív és viselkedéses következményeket. A feltételes hatások elméletei a befogadó, azaz a néző szociológiai, pszichológiai jellemzőinek befolyására koncentrálnak, míg a halmozódó hatások esetében az a kiindulási hipotézis, hogy a hatások döntő többségében minimálisak, de hosszú távon összegződve jelentős következményekkel járhatnak. A kognitív-tranzakcionális elmélet a kognitív szociálpszichológia séma elméletét használja fel (Fiske & Taylor, 1991), amely szerint a médiában megjelenő agresszió hatásaként az ismeretek összetett mentális konceptuális struktúrákba szerveződnek. Az előhangolás (priming) hatások lényege, hogy a hatások zöme észrevehetetlen („azaz a média látszólag hatás nélküli”), a tudatos percepció

---

<sup>13</sup> Sparks (2006) említi Lowery és DeFleur megállapítását.

### 3. Táblázat. A médiahatás és a médiaerőszak-hatás elméletek jellemzői

MÉDIAHATÁS ELMÉLETEK JELLEMZŐI				
Elmélet típusok	Hatások jellemzői	Médiatartalmak változatai	Befogadók változatai	Médiaerőszak-hatás elméletek
Közvetlen hatások	Közvetlen, uniform, megfigyelhető Rövid-idejűek A változás hangsúlyozása	Részletesség; arousal és valóságűség	Nem vizsgálja	Szociális tanulás elmélet Arousal (izgalom transzfer) elmélet  Katarzis elmélet
Feltételes hatások	Individualizált Megerősítés és változás Kognitív, érzelmi, viselkedéses Hosszú- és rövid-idejűek	Nem vizsgálja	Társadalmi kategóriák Társas viszonyok Egyéni különbségek	Harmadik-személy hatás elmélete Attitűdváltozás elmélet
Halmazódó hatások	Alapja a halmazódó kitettség Kognitív, érzelmi ritkán viselkedéses Megmaradó hatások	Egybeesés a csatornák között Ismétlés	Nem vizsgálja	Kultivációs elmélet Jogosultság elmélet Habitúációs, deszenzitizációs, gátlásmegszűnés elméletek Szenzitizációs elmélet <i>Morális pánik elmélet</i> <i>Morális tanmese elmélet</i>
Kognitív-tranzakcionális elmélet	Közvetlen és rövid-idejűek Alapja az egyszeri, intenzív kitettség Kognitív és érzelmi; viselkedéses hatás lehetséges	A vizuális bemutatás kidolgozottsága	Séma-kidolgozottság Hangulat Célok	Médiaerőszak-hatás séma elmélete
Előhangolás (priming) hatások	Alapja az egyszeri, intenzív kitettség Kognitív Hosszú-idejűek	A vizuális bemutatás kidolgozottsága	Nem vizsgálja	Előhangolás (priming) hatás elmélet

Perse (2001. 51. oldal) táblázatának átdolgozásával

szintje alatt valósul meg. Ennek során olyan mentális sémákhoz kapcsolódó asszociációk épülnek ki, amelyek egy későbbi inger hatására aktiválhatják a látszólag érthetetlen helyzetértékelést, viselkedést. Például egy esemény (az agresszív pozitív hős szokása, szavajárása), kontextus (vitás helyzet vagy specifikus környezet), érzelem (fellengzős lenézés), tény (egy tárgy látványa egy erőszakos kontextusban - fegyver vagy telefon, cigaretta), amely jelen van egy agresszív tartalmú filmben, rögzítődik, és egy későbbi valós társas helyzetben megjelenve agresszív viselkedés aktiválódását idézheti elő.

A táblázatba bevettem további három elméletet, amelyeket nem feltétlenül említenek a pszichológiához kapcsolódó posztpozitivisták társadalomtudományi erőszakhatás elméletek között. A harmadik személy-hatás elméletről később részletesen is szó lesz, a interpretív-kritikai (analitikus-reflexív) morális pánik (Cohen, 1972) valamint a morális tanmese (Hall, 1976) elméletek a társadalmi konstruálás ismétlődő eseményeinek következményeként konceptualizálják az médiaerőszak hatását.<sup>14</sup>

Bandura szociális tanulás elmélete szerint a televízióban látott pozitív érzelmekkel társuló, sikert biztosító agresszív viselkedést a nézők (a Bobo babát ütő, rugdosó felnőtteket utánzó gyerekek) elsajátítják, és generalizálják Bandura, Ross & Ross, 1961; 1963a,b,c). A katarzis elmélet szerint ugyanakkor az erőszakot tartalmazó történetek megoldásai pozitív hatásúak. A néző a feszültségtől megtisztul, ami által megszűnik benne az agresszív motiváció. A jogosultság elmélet szerint a hatás negatív, mert a néző, látván az erőszak társadalmilag jutalmazott bűnmegtörő szerepét, gyakrabban alkalmazza az agressziót konfliktusainak kezelésére. A mikroszociális hatás mellett további, makroszociális következményei lehetnek a médiaerőszaknak, mert a néző hajlamossá válhat, hogy támogassa a társadalmi problémák erőszakosabb megoldását.

A médiaerőszak hatásának talán legnagyobb mintán és a legalaposabban elvégzett kutatása Rowell Huesmann és Leonard Eron nevéhez fűződik. Több évtizedes vizsgálataik nyomán bizonyítottnak tekintik azt a meggyőződésüket, hogy a médiában bemutatott agresszió egyértelműen növeli a nézők agresszivitását. Befolyásának leginkább a hat éven aluli gyerekek vannak kitéve, mivel képtelenek egyértelműen megítélni, hogy a látott erőszak fikatív vagy valóságos (Huesmann és Eron 1986). Huesmann és munkatársai (1997) nyomon követő vizsgálatuk eredményei alapján

---

<sup>14</sup> Magyarul Császi (2003) ismerteti az elméleteket.

kijelentették, hogy a korai gyerekkorban a televíziós erőszak ismétlődő látványa összefügg az egyének felnőttkori agresszivitásával.

Marcel Frydman (1993) kutatásai alapján állítja, hogy sokkal inkább a gyermekek szociális háttere áll az erőszakos cselekedetek elkövetése mögött, mintsem a médiaerőszak leutánczása. Annak a meggyőződésének adott hangot, és próbálja kutatásaival bizonyítani, hogy a médiaerőszak nem kívánt következményeinek csökkentése érdekében sokat segíthet a gyermekekre való gondos odafigyelés. Úgy véli, hogy a negatív hatás – amin alapvetően a rövidtávú következményeket értette - az által előzhető meg leginkább, ha megfelelő felkészítést kapnak a gyerekeket a médiabeli agresszió technikai hátterének megértésére. Álláspontját egy Kapferer (1985) által említett közmondással foglalja össze: „Ha egy óceán partján kell élnünk, jobban tesszük, ha megtanítjuk a gyermekeinket úszni, minthogy falat építünk az óceán köré”.<sup>15</sup>

Wiegman és munkatársai (1986) átnézték a médiaerőszak agresszió-növelő hatását vizsgáló nemzetközi összehasonlító elemzéseket. Ezek eredményei alapján arra a következtetésre jutottak, hogy bármilyen is az összefüggés a két jelenség között, amelyet mint mondták, egyébként jeleznek a kutatások, az nem lehet ok-okozati.<sup>16</sup>

Hearold (1986) 230 korábbi kutatás meta-analízisében az erőszakos televízió nézése leginkább olyan negatív hatásokban mutatkozik meg, mint a családon belüli beszélgetések csökkenése, a szerep-sztereotípiák megerősödése és a szocializáltság gyengülése. Jóval kisebb hatást sikerült kimutatnia a fizikai és elenyészőt a verbális agresszió esetében. Meglepő, hogy számos, úgynevezett proszociális vagy semleges magatartás esetében (önkontroll, altruizmus, „társadalmilag kívánatos magatartások”, könyvvásárlás) az agresszióhoz képest jóval jelentősebb hatást tudott kimutatni.

Bushman és Geen (1990) akciófilmek és szappanoperák részleteinek bemutatása után a kísérleti alanyok az előbbieket nyomán agresszív gondolatokról, ellenséges (az arra érzékenyebbeknél hosszan tartó) érzésekről, valamint vérnyomás és szívritmus emelkedésről mint élettani következményekről számoltak be (kérdőívek kitöltése és interjúk által). Szerzők hangsúlyozták, hogy a résztvevőkön e rövid idejű hatások eltérő mértékben voltak megfigyelhetők. Elsősorban azok voltak erősebben érintve, akik az előzetes személyiségvizsgálatokban agresszívebbeknek bizonyultak. Közülük ketten arról számoltak be, hogy kifejezetten élvezték a bemutatott filmrészletekben az

---

<sup>15</sup> Frydman (1993) magyar fordításban megjelent könyvének 80. oldalán található ez az idézet.

<sup>16</sup> Moeller (2001) idézi a *Youth aggression and violence. A psychological approach* című műve 131. Oldalán.

erőszakot, és szívesen kerültek volna a szereplőkhöz hasonló helyzetbe. Az ezekhez hasonló beszámolók egyik legnagyobb hiányossága, hogy nem szolgáltatnak semmilyen információt arról, hogy a vizsgálati alanyok milyen szociális és társas helyzetekben élnek, és milyen személyes kapcsolatokkal rendelkeznek.

## **4.2. Hosszú távú hatás**

A média tartósan negatív, azaz hosszú távú, agressziónövelő hatásával kapcsolatban homlokegyenest ellentétesek vagy ellentmondásosak az eredmények. Gerbner és munkatársai (1994, 2002) szerint a televízió befolyása, köztük a megjelenő erőszak gyakori nézése, nem csupán, sőt nem elsősorban a néző magatartására, például erőszakos viselkedésére és az arra irányuló hajlamra hat. A közvetlen hatásvizsgálat helyett a kultivációs elemzést ajánlják, hisz a televízió nézése a nézők szociális realitással kapcsolatos koncepcióira fejt ki befolyását. A képernyőn látható agresszió nem az agresszív magatartást, hanem alapvetően az erőszak iránti attitűdöt befolyásolja. Másrészt hangsúlyozzák e befolyásoló folyamat komplex jellegét, mondván, hogy nem csak az agresszióhoz kapcsolódik a befolyás, hanem elér más koncepciókat is, mint például a nőkkel, a kisebbségekkel stb. kapcsolatos ítéletalkotást is (Gerbner et al. 2002). A médiaerőszak kultivációs hatásaként azok a fiúk és lányok, akik jobban kedvelik és többet nézik az erőszakot a televízióban, később pozitívabban értékelik az agresszív bosszúállást (Gerbner et al. 1980). Az erőszakos tévéműsorok miatt van az embereknek olyan érzése, hogy rosszindulatú, erőszakos világban élünk (Gerbner 2000). Ha álláspontját elfogadjuk, azt kell feltételeznünk, hogy a világ eredendően sokkal békésebb volt, mint jelenleg, és abban, hogy az eredeti állapot eltűnt, megromlott, kitüntetett szerepük van a vizuális médiumoknak.

A fent említett kritikai állásponttal egyidőben fogalmazódtak azok bírálatai is. Freedman (1984), áttekintve a médiaerőszak agressziót növelő hatásával kapcsolatos írásokat, arra az álláspontra fektette a hangsúlyt, hogy a televízióban jelenlevő erőszak hosszú távú hatása nem bizonyított. Külön kritizálta a laboratóriumokban végzett kísérleteket, mondván, hogy teljes mértékben irreálisak a valós televízió-nézés hétköznapi folyamatának a megítélése szempontjából. A vizsgált személyek reakcióiban olyan mellékhatások játszhatnak döntő szerepet, mint a kutató elvárásainak való

megfelelés, illetve a vizsgálat helyzetéből következően az erőszak morális elfogadottságának a feltételezése (Felson 1996).

Miközben tehát több vizsgálat is jelzett rövidtávú hatásokat, ezzel szemben nem sikerült egyértelműen bizonyítani a tartós, negatív befolyást (Felson 1996, Potter 1999). A sikertelenség visszavezethető egyrészt arra, hogy valóban nincs maradandó hatásuk a médiumoknak. Azonban az eredménytelenséget alapvető módszertani hiányosságok is okozhatták. Utóbbiak egyik oka a nem megfelelő adatgyűjtési módszer lehet, hisz döntő többségében nem a hétköznapi környezetben előforduló agresszivitás megfigyelésén alapulnak a következtetések. Mivel nyilvánvalóan igen nehéz lenne egy ilyen módszert alkalmazni, interjúk, kérdőívek alkalmazásával igyekeznek az agresszivitást, vagy az arra való hajlamot megítélni és „bizonyítani”. Fel kell vetni azt is, hogy a médiának az egyénre gyakorolt hatásának viszonyítási alapjaként (azaz a hatás mértéke vagy káros következménye szempontjából) nem éppen a legmegfelelőbb a televízió nézés napi (vagy bármilyen más időegységnyi) időtartamát tekinteni. Elsősorban Gerbner vizsgálataira hivatkozva többen azzal érvelnek emellett, hogy az erőszak szinte már minden műsortípust elárasztott. Így a kifejezetten agresszív műsorok időtartama, illetve a teljes televízió nézés ideje magasan korrelál egymással. A vizuális médiától (televízió, videó, mozi) való függőség törvényszerűen együtt jár az agresszió folyamatos látványával. További kérdéseket vethet fel a megfelelő kontrollcsoport kiválasztásának, egyáltalán az alkalmazásának a kérdése is, vagyis akik nem, vagy csak igen ritkán néznek televíziót, azokra kevésbé jellemző-e az agresszivitás?

A legtöbbször kimutatott alacsony korrelációs értékeket - tévénézés és agresszivitás mértékének a megítélése, vagy igen ritkán a hétköznapi helyzetben megfigyelt agresszív magatartás gyakorisága között - a fentebb említett metodikai problémák mellett a hatás időbeli változásával, gyengülésével, a jelentős individuális különbségekkel magyarázzák. A hosszútávon jelentkező következmények, a káros hatás megmaradása, vagy éppen gyengülése és eltűnése egyaránt visszavezethetőek a vizsgálatban résztvevők eltérő érzékenységre, veszélyeztetettség mértékére, korábbi tapasztalatok jellegére és más erősítő, illetve gátló szocializációs hatások, mint például deviáns vagy agressziókerülő személyek befolyására (Huesmann és Miller 1994).

Leonard Berkowitz (1984) kognitív neoasszociációs elméletében azt hangsúlyozza, hogy az agresszív személyiség kialakulásában, az erőszakos magatartás elsajátításában és kiváltásában játszott számos egyéb tényező mellett a televízióban látott agresszió látens jellegű megerősítésként funkcionál („priming effect” - alapozó

hatás). Averzív események, provokáció, frusztráció, kellemetlen hőmérséklet vagy szag, hangos zaj negatív hatást produkálnak, amelyek olyan asszociációk, emóciók, illetve kognitív sémák kialakulását okozzák, illetve készítik elő, amelyek alapjául szolgálnak rövid időn belül ismételt látott, vagy a személy által alkalmazott agresszív viselkedés, problémakezelés (gyakran másodlagos) megerősítésének, illetve döntéshozó sémák differenciálódásának (Jo és Berkowitz 1994). Hosszú távon az agyban az agresszív gondolatok, emóciók (félelem, illetve a harag), magatartástendenciák összekapcsolódva asszociációs memóriastruktúrákat alkotnak. Ezekben a hasonló jelentésű szavak (harag, sértés, sérülés, sérelem), a gyakran együtt aktiválódó koncepciók (lövés, fegyver, ölés) szoros asszociációk mentén kapcsolódnak össze (Anderson, Benjamin & Bartholow, 1998). A média negatív hatása következtében e mechanizmus mentén szerveződnek azok a forgatókönyvek, amelyeket a médiaerőszak nézője a mindennapi életben a későbbiekben alkalmaz. Az egyéni törekvések megvalósításánál, a konfliktuskezelésben olyan eljárások terjednek el, amelyek a médiumokban az agresszióval együtt megjelenő koncepciók (hős, siker, bosszú, nők rajongása, pénz stb.) reprezentációival alakítanak ki asszociatív hálózatokat.

A napjainkban is domináns funkcionalista kutatások mellett (például Grimes Bergen, 2008; Gunter, 2008; Murray, 2008) több fontosnak tekinthető interpretív és kritikai vizsgálatot, illetve elemzést érdemes megemlíteni (például Barker & Petley, 1997; Császi, 2003; Hall, 1976, Trend, 2007). A kilencvenes évek elején a Policy Studies Institute (PSI) folytatott egy átfogóbb kutatást a médiaerőszak kapcsán a média különböző felügyelő és érdekvédelmi szervek kérésére (Barker 1997). A vizsgálat eredményei meglepőek voltak. A PSI kutatói empirikus vizsgálatukban fiatalok agresszivitásának, deviáns magatartásának hátterében nem a média káros befolyását, hanem a nehéz társadalmi helyzetben élő, fokozatosan bűnözővé váló fiatalok sorsának kilátástalanságát találták. A nem várt eredmények hatására azonban az érdekelt szervek megvonták támogatásukat az intézettől, és a tudományos kérdésfeltevés helyett általánosságban a nyilvánosságot foglalkoztató közéleti problémává tematizálták a médiaerőszak kérdését. E kutatással szinte párhuzamos jelent meg egy tanulmány, amely erős oksági kapcsolatot vélt felfedezni a tévéerőszak és a valóságos erőszak között (Newson 1994). A témával kapcsolatos éles viták ismeretében nem meglepő, hogy az utóbbi kutatás kapott igazán nagy nyilvánosságot. A probléma nyilván hatékonyabban tematizálható, ha a felelős "egyértelműen" megnevezhető és a bonyolult hatáskörnyezet elemzése leegyszerűsíthető egy megkérdőjelezhetetlenül létező negatív



hatás kimutatására.<sup>17</sup> A média mint bűnbak pedig tökéletesen megfelel annak a célnak, hogy társadalmi problémák megoldási lehetőségének illúzióját keltse ahelyett, hogy maguknak a problémáknak a megoldásán gondolkozzanak, amelyeknek éppen egyik súlyos következménye az agresszió növekedése, egyes esetekben eszkalálódása (Mesquida és Wiener 1999, Wilson és Daly 1993).

Jeffrey G. Johnson és munkatársai (2002) a nagytekintélyű Science folyóiratban számoltak be kutatásukról. A mintavétel 2000-ben egy 1975-től (akkor átlagosan 5.8 éves) rendszeresen nyomon követett populációból történt. Log-lineáris logisztikus regressziós analízis statisztikai módszer alkalmazásával „leválasztották” az egyéb hatásokat (szülők képzettsége, családi jövedelem, gyerekkori rossz bánásmód, veszélyes szomszédos környezet befolyása, pszichiátriai problémák stb.). Véleményük szerint sikerült kimutatniuk, hogy a vizsgált populációban minden 100 fiúból 10.8-nél egyértelműen a média intenzív nézésére vezethető vissza a gyakori agresszió alkalmazása.

Elgondolkodtató azonban, hogy noha 30 éves korban a fizikai agresszió alkalmazása mindkét nemnél pozitívan korrelál a 22 éves kori televízió nézés mennyiségével, ugyanakkor a fegyveres, sérülést okozó bűncselekményben való részvétel esetében csak a nőknél tapasztaltak ilyen összefüggést. Nem közölték a szerzők, hogy milyen összetételű volt a minta, mi jellemezte a befolyás alá került egyéneket. Végül nem fordítottak arra a fontos tényre sem figyelmet, hogy vizsgálatuk alanyai, akiket több éven keresztül nyomon követtek, mindeközben keresztül mentek a pubertás korszakán. Azt sem elemezték, hogy a 30 éveseknél alacsonyabb arányban fordult elő a tévézés és az agresszió növekedés közötti összefüggés.

Más vizsgálatokból tudjuk, hogy a fiatal férfiak kockázatvállalása és agresszivitása a pubertás kezdete és a körülbelül 28 éves kor között először ugrásszerűen növekszik, majd meredeken zuhan (Wilson és Daly 1993). A csúcstól éppen 22 éves korban éri el. Ugyanakkor amerikai egyetemisták között (tehát egy sajátos populációban) a magas kockázatvállalók meglehetősen keveset néznek agresszív filmeket (Kremar és Greene 1999). Caspi és munkatársai (1987) kimutatták, hogy a gyermekkori agresszív személyiségjegyek korrelálnak a felnőttkori agresszív magatartással, a militáns jellegű szervezetekhez való vonzódással és a gyakori

---

<sup>17</sup> Császi Lajos (2000) ismertette részletesen a két kutatást és következményeit.

magánéleti konfliktusokkal. Mindez jelzi, hogy az eredmények interpretálása egyáltalán nem magától értetődően kapcsolható a médiahatáshoz.

Ami végső soron biztosan kijelenthető (hasonlóan számos korábbi eredményhez), a médiában gyakran láthatóak agressziót tartalmazó jelenetek (Signorelli, 2003), és az agresszívebb férfiak gyakrabban néznek televíziót, különösen agresszív tartalmú műsorokat. Arra azonban Johnsonék cikkéből sem kaphatunk választ, hogy valóban hatással van-e a televízió nézőire, és ha igen, milyen módon történik mindez.

Nyilvánvalóan képtelenség minden kutatásra kitérni, de a fentiek jelzik, hogy milyen összetett folyamatról van szó a médiaerőszak-hatás problémája esetében. James Potter (2003) a hatások tipológizálásához, számos más kutató által is alkalmazott, a folyamat rendszer szempontú jellemzőit vette figyelembe (4. táblázat). Két általános kategória, a hatás típusa, amely alapvetően a folyamat megvalósulásának szerveződési szintjeire vonatkozik, valamint időbeli megvalósulása mentén konceptualizálta a médiaerőszak következményeit. Noha csak a későbbiekben fogom indokolni az evolúciós alapú elemzés alkalmazásának érvényességét, Potter tipológiáját kiegészítettem Caporaél (1997) társas szerveződésének koncepcióját. Mivel a médiaerőszak kommunikáció hatását alapvetően az individuális kontextusban kívánom megvizsgálni, érdemes a Potter-féle mikro-szintű (fiziológiai, emocionális, attitűd, kognitív, viselkedéses), illetve makro-szintű (társadalmi) megközelítést kiegészíteni egy, a szakirodalomban alapvetően nem alkalmazott „mezo-szintű” elemzéssel is (diád, problémamegoldó csoport, banda).

Ennek alkalmazását elsősorban nem a társadalomtudományoknál általánosan elterjedt duális kategorizálás cáfolataként vezetem be. Abból indulok ki, hogy a humán adaptációra a relatív állandóság mellett a folytonos változás jellemző. Noha erről a későbbiekben még részletesen tárgyalok, itt meg kell jegyeznem, hogy a megoldandó fizikai, biológiai és társas környezetre az evolúciós idődimenzióban helyenként valószínűségi gyakorisággal előforduló periodikus változások mellett a stabilitás, majd a fajok, pontosabban a lokális populációk szempontjából többnyire váratlan és nagy változások a jellemzőek. Az emberi evolúció során ugyanakkor a homo fajok számára az „ökológiai dominancia” elérését követően a gyorsan változó szociális környezet vált a meghatározó szelekciós tényezővé (Alexander, 1989, 2005). A környezeti változások az egyéni élet idődimenziójában is a relatív stabilitás (fizikai, biológiai, azaz állatok, növények lokális környezete, a csoport és tagjainak, a családnak az állandósága) mellett hol gyors (természeti katasztrófák, állatok vonulása, inváziója vagy kihalása,

#### 4. Táblázat. A médiaerőszak hatáskövetkezményeinek jellemzői

<i>TÍPUSOK</i>	<i>KÖZVETLEN</i>	<i>HOSSZÚ TÁVÚ</i>
<b>fiziológiai</b>	támadás-menekülés reakció izgalom transzfer	fiziológiai habituáció narkotizáció
<b>emocionális</b>	időleges félelem érzéketlenné válás katarzis	érzelmi habituáció
<b>attitűd</b>	beállítódás közvetlen formálódása vagy változása	megerősítés félelem kultiválása
<b>kognitív</b>	tények tanulása viselkedés tanulása	tényszerű mintázatok generalizálása társas normák elsajátítása gondolkodás programozása
<b>viselkedés</b>	utánzás és másolás új viselkedés kioldása gátlástalanítás erőszak vonzereje	új viselkedés generalizálása új viselkedés hosszú távú kioldása torz szerepeltető viselkedés tréner
<b>egyén</b>	képzeltetés szimpátia azonosulás empátia	identitás változása
<b>diád (2 fő)</b>	szinkronizálódás	hasonlóság erősödése változó jelentések, értékek minikultúra
<b>problémamegoldó csoport (5 fő)</b>	szinkronizálódás	változó jelentések, értékek csoporttudat
<b>banda (30 fő)</b>		változó jelentések, értékek változó csoportkultúra
<b>társadalmi</b>		változó jelentések, értékek változó intézmények

*Potter (2003. 33. oldal) és Brewer és Caporael (2006. 150. oldal) nyomán*

idegen csoport támadása, vagy a szomszéd csoport kihalása), hol lassú változások (évszakok változása, az egyén érése, a pubertás, barátságok, szövetségek kötése, lazulása, hangulati változások stb.) követelik meg a reagálást. Indokoltnak vélem azt feltételezni, hogy a média rövid távú hatásai mellett inkább a közép, mint a hosszú távú hatások kiváltotta hatások vannak többségben. A társas interakciók közvetlen és gyors lereagálása mellett a kapcsolatok, a csoportfolyamatok és a társas világ konstruálása és re-konstruálása meghatározó kihívást jelentett az ember evolúciója során és a modern társadalmakban egyaránt (Berger & Luskmann, 1967). Az ennek való megfelelés a pszichológiai és viselkedésjegyek relatív plaszticitását feltételezi (Potts, 1998).

A hatáskutatások egyik problémája éppen abból adódik, hogy az oppozicionális-duális felosztás a hatás idődimenziója mentén elfedi a humán szociális lét azon jellegzetességét, hogy a stabilitása, vagyis a társas lét mindent átható folyamatossága mellett folytonosan változik. Vagyis a változó, új társas helyzetek megújuló alkalmazkodást kívánnak. De Waal (1996b) is erre hívta fel a figyelmet, amikor az

agresszió relációs elméletével a viselkedés szociális, kapcsolati beágyazódását hangsúlyozta.

## 5. Az ember társas viselkedésének evolúciós eredete

Ahhoz, hogy evolúciós pszichológiai szempontból értelmezni tudjuk a médiahatás folyamatát, feltétlenül át kell tekintenünk azokat a fizikai és társas környezeti feltételeket, amelyben az ember evolúciója során feltehetőleg az egyedeknek a túléléssel és reprodukcióval kapcsolatos kihívásokkal meg kellett birkóznuk. Ezeknek a generációkon átívelő valószínűségi visszatérése jelenhetett meg szelekciós tényezőként, amelyek megoldására adaptív pszichológiai, percepciós, kognitív, affektív és döntéshozó mechanizmusok evolválódtak. Az ember szociokulturális története nem elég hosszú idejű ahhoz, hogy ezek és a működésükben szerepet játszó neurális struktúrák jelentősen megváltozzanak. Így ezek a jelenben is befolyásolhatják viselkedésünket, főggetlenül attól, hogy adaptív szerepük változott-e az elmúlt néhány ezer, vagy száz év során.

Egy élőlény tulajdonságai (*fenotípusa*) - a testfelépítéstől az élettani folyamatokon és a magatartásformákon át a környezet megválasztásáig, sőt annak aktív átalakításáig - a génekben kódolt öröklött jellegek (*genotípus*) és a környezet kölcsönhatása során alakulnak ki. Az egyed fejlődése (*ontogenezis*) során az eltérő élőhelyek hatásainak - az embernél a fizikai, földrajzi tényezők mellett a szocio-kulturális változatosság - többé-kevésbé eltérő befolyása a fenotípusok kisebb-nagyobb eltéréseit eredményezheti. A társadalomtudományok képviselői évtizedekig azzal érveltek, hogy az ember által az elmúlt 25-30 ezer év során létrehozott, és fokozatosan térhódító társadalmi és - hangsúlyozottan- szimbolikus környezet kardinálisan új kihívásokat teremtett. Az ezt megelőzően létfeltételeiben döntően biológiailag meghatározott *Homo sapiens* magatartását alapvetően a természeti környezet szelekciós hatásai alakították. Az emberi kultúra és a társadalmiság azonban ezen adaptív viselkedésformákat érvénytelenítette, illetve a szupraindividuális dimenzióra szorította vissza. Az emberi biológikum tehát csak a létezés minimális feltételeit biztosítja, és születéstől kezdve (vagy talán már azt megelőzően is) az elsődleges, azaz családi, majd a másodlagos szocializációs környezet indukálta folyamatok készítik fel az egyént a társadalmilag elfogadott szabályokhoz történő sikeres alkalmazkodásra (Giddens 1995; Somlai 1997).

Az evolúciós viselkedéstudományok - a humánétológia, szociobiológia, humán evolúciós ökológia, evolúciós antropológia és az evolúciós pszichológia - kiindulási premisszája alapvetően tér el a fenti érveléstől. Az ember evolúciós történetének évmilliói, sőt a főemlős közös ősök 20-30 millió évre is visszanyúló előtörténete olyan masszív következményekkel jártak, amelyet néhány ezeréves új, mégoly erőteljes változások sem képesek alapvetően felülírni vagy negligálni.

A filogenetikus időszakokra nem véletlenszerűen változó és lényegében instabil viszonyok a jellemzőek. Mind a fizikai, mind a társas milió egy jelentős része hosszútávon mint az *adaptáció evolúciós környezete* (Bowlby 1969; Tooby Cosmides, 1990) stabil feltételeket, és mint ilyen szelekciós kihívásokat jelentettek az ismétlődő emberi generációk számára. Őseink közül azok voltak képesek a siker esélyével alkalmazkodni, túlélni a nehézségeket, szaporodni és utódokat nevelni, akik számos kihívás optimális megoldásához megfelelő képességekkel rendelkeztek és azokat átörökítették - genetikusan vagy kulturálisan - utódjaikban.

Viselkedéskutatók gyakran érvelnek azzal, hogy az elmúlt néhány százezer év, a pleisztocén földtörténeti korszak formálta emberi agy, a pszichikum és az általa vezérelt magatartás jellemzi a jelenben is az embert. Az agy és a pszichikum döntési mechanizmusainak alapjai mintegy keretet alkotva formálják jelentős részben napjainkban is viselkedésünket, akárhol is következik az be. A milliós metropoliszokban és a vidéki elzárt tanyákon, az őserdőben és a nagyvárosokban élő emberek agya gyakorlatilag ugyanolyan, mint a 8-10 ezer évvel ezelőtti kőkorszak végén élt embereké. Tény, hogy az említett tudományok kutatói egymás között is éles vitát folytatnak azon, hogy ezek az evolúciós felkészültségek rendelkeznek-e napjainkban is alkalmazkodási funkciókkal (Laland és Brown 2002). Másképpen megfogalmazva a kérdés az, azonosak-e napjaink kihívásai, legalább is jelentős részük kőkorszaki őseink életét meghatározó feltételekkel?

Nyilvánvalóan nagy a különbség, a mai ember számítógépeket használ, mobiltelefonokkal bonyolítja társas kapcsolatainak jelentős részét. Mindezek ellenére ugyanolyan módon kötődik érzelmileg a rokonaihoz, keres barátokat, irányítja életét a szexualitás vagy gyermekeinek gondozása, tart és ellenséges az idegenekkel szemben, valamint ellenállhatatlan késztetést érez, hogy történeteket hallgasson és meséljen el.

Az evolúciós viselkedéstudományok több megbízható bizonyítékkal rendelkeznek azzal kapcsolatban, hogy a modern embert jelentős számú univerzálé jellegű preferencia, percepció és döntési mechanizmus, valamint viselkedésforma jellemzi

napjainkban is (például Betzig 1997; Brown 1991; Chagnon és Irons 1979; Daly, M. and Wilson, M. 1988; Eibl-Eibesfeldt 1989; Eibl-Eibesfeldt and Slater 1998; Nesse and Williams 1995; Pinker 1997; magyarul Bereczkei 1991, 1998, 1999, 2003, Csányi 1999).

A párválasztásban például a férfiak minél több nő meghódítására törekednek, míg a szülői ráfordítás elmélete szerint (Trivers 1972) a nők azáltal növelhetik szaporodási sikerüket, ha a gyermekvállaláshoz elengedhetetlenül szükséges forrásokat biztosítanak maguknak (magyarul Bereczkei 2003; Buss 2002). További lehetőséget jelent számukra, ha olyan férfiakat szelektálnak szexuális partnernek, valamint párnak (ritualizált institucionális szerepmegfelelője a férj), akik olyan bélyegekkal rendelkeznek, olyan kommunikatív kifejező viselkedést alkalmaznak, amelyek közvetve vagy közvetlenül jelzik forrásmegszerző és megtartó képességüket. Alkalmazkodási (adaptív) előnyt jelent azoknak a külsőn megjelenő jelzéseknek a keresése, amelyek kiemelkedő vonzerőként hatnak a nőkre és sejtetik, hogy utódjaik is hasonlóan előnyös külsővel fognak rendelkezni.

A magatartásbiológiai megközelítés funkcionális jellegű, de a vizsgált folyamat mechanizmusát, evolúciós eredetét, vagy ontogenezisét is elemzi. Kérdésselvetése tehát az, hogy milyen módon segíti elő az adott szociális kapcsolatforma és a mögöttes szabályozó-irányító döntési folyamat a döntéshozó alkalmazkodását (adaptációját). Az aktuális probléma sikeres megoldása egyfelől az egyed hatékony alkalmazkodását teszi lehetővé, másfelől az eljárás fennmaradását is biztosítja. A döntéshozó szaporodási sikere közvetve vagy közvetlenül befolyásolhatja a tulajdonság elterjedésének, azaz generációról generációra történő átörökítésének lehetőségét. A genetikai úton történő átadással legalább azonos jelentőségű a tanulás, az egyéni tapasztalatok alkalmazása, a társak tevékenységének megfigyelése és intelligens értékelése (Dunbar et al. 1999).

Mindebből következik, hogy egy magatartás jellegű tulajdonság elterjedését, illetve kisselektálódását nem annak morális értelemben vett jósága vagy rosszasága, nem a megfigyelő megítélése határozza meg, hanem az a hatékonyság, amellyel az egyedek szaporodási sikerét képes elősegíteni. Ebből nem következik az, hogy a morális megítélés és elvárás a biológikumtól független, kizárólag a szocio-kulturális közegben generálódó jellegzetességnek lenne tekinthető (Boehm 1982, Alexander 1987).

E megszorításokkal először azt kell megvizsgálnunk, hogy a társas-kommunikatív interakciók megjelenésükben, szerkezetükben hasonlítanak, illetve részei voltak-e az evolúciós múltban bekövetkezett döntési helyzeteknek. A következő lépés

annak a meghatározása, hogy a választást milyen külső és belső környezeti faktorok befolyásolják. A fentiek szerint az adaptív döntés az örökletes predispozíciók ("előírások"), motivációk, az aktuális belső és külső hatások és elvárások, a múltbeli tapasztalatok, valamint a kulturális ismeretek és normák eredőjeként konstruálódik. A folyamatra a tudatos és a nem tudatos mérlegelés egyaránt jellemző, ugyanakkor az érdekek, amelyek látszólag csak szociológiai, ökonómiai és kulturális szempontból értelmezhetőek, hasonlóan a döntésekhez és magatartásformákhoz, az evolúciós változások nyomán múltbeli, illetve jelenkori szelekciós hatások által is szerveződnek. Pontosabban az érdekek megfogalmazódásában - egyedi és sokszor értelmetlennek látszó véletlenszerűségében is - fellelhető legtöbb esetben az örökletes keret. Lumsden és Wilson (1981) elméletükben ennél is továbbléptek. Hipotézisük szerint a kulturális evolúció nem követi, illetve nem független a biológiai evolúciótól, hanem esetenként kölcsönösen hatással vannak egymásra. E koevolúciós folyamatban formálódott szerintük az univerzálé jellegű *incest tabu*, vagyis a közeli rokonságban lévők között tiltott szexualitás és gyereknemzés. A közvetlen rokonsági kapcsolatban lévők közötti szexuális kapcsolatból származó utódokban növelheti az olyan génváltozatok homozigóta előfordulását, amelyek többnyire recesszív jellegükből következően rejtve maradnak. Számos születési rendellenességgel, illetve csökkent túlélő potenciállal rendelkeznek a megszületendő gyerekek. Mivel ezáltal csökken a szaporodási siker, miközben a rengeteg befektetett energia elfecsérlődik, erős szelekciós nyomást tetelezhetünk fel az ilyen típusú párválasztással szemben (van der Berghe 1980, 1982, 1987). Minden társadalomban kialakultak a helyi, kulturálisan átadódó, a vérfertőzést értelmező konstrukciók, valamint szankcionáló eljárások (Schneider 1976, Thornhill és Thornhill 1987). Mindehhez kapcsolódnak azok a biológiai alapú felismerő és viselkedés-szabályzó proximális mechanizmusok (*Westermarck-hatás* - Westermarck 1981), amelyek például korlátozzák az együtt felnövők kölcsönös szexuális vonzerejét, valamint kanalizálják a vérfertőzés elkerülését formáló társas tanulást (magyarul Bereczkei 1991).

A társadalomellenes, deviáns, önző és amorális tendenciák nem egy esetben a nyereség maximalizálásán keresztül a siker biztosítását erősítik meg. Hangsúlyoznom kell, hogy a modern társadalmakban élő ember nem hagyhatta maga mögött a civilizációs és gazdasági fejlődés során az evolúciós múltban gyökerező ösztöneit. Ezek jelenkori megnyilvánulásai és hatásai, vagy éppen a szocio-kulturális szabályok által történő elnyomásuk alapján lehetetlen megjósolni jövőbeni szerepüket és befolyásukat.

A kulturális, a technikai és a társadalmi evolúció nyomán számos tulajdonságunk elvesztette eredeti adaptivitását. A megváltozott környezetben jó esetben semleges, sokszor kifejezetten hátrányos az egyén alkalmazkodása és a reprodukció szempontjából. Például az agresszió számos kontextus mentén történő alkalmazása - féltékenység, mostohagyerekek bántalmazása, gyilkosság, nemi erőszak-olyan mértékű társadalmi elítélést és jogi retorziót vonhat maga után, amely lehetetlenné teszi az elkövető későbbi reprodukcióját. A kulturális és társadalmi fejlődés során létrejött változatos és komplex szocio-kulturális környezet azonban új kihívásokat is teremtett (Hinde 1990). Ezekre olyan magatartásmintákkal is lehet válaszolni, amelyek eredeti formái a korai humán vagy éppen az ember előtti társas alkalmazkodás során alakultak ki.

A magatartásbiológiai vizsgálódás feltárhatja az egyéni választások mögött meglévő alkalmazkodást, a reprodukciót elősegítő fajspecifikus motivációkat, vagy a társas befolyás általi döntési preferenciákat. Ugyanakkor nem képes magyarázni például azon kiváltó faktorok működésének szabályait és jellegzetességeit, amelyek értelmezése a közgazdasági vagy szociológiai elemzés feladata (Hinde 1990). Mindebből az következik, hogy az emberi viselkedés és kommunikáció evolúciós értelmezése nem arra törekszik, hogy mindent megmagyarázzon, hanem egy olyan keret létrehozására hívja fel a figyelmet, amelyre a különböző kultúrákban és helyzetekben jelentősen eltérő formák épülhetnek rá.

### **5.1. A reprodukív sikert biztosító stratégiák nemi sajátossága**

A szaporodási siker biztosítása, valamint növelése a napi túlélésen és az elégedettségén túl további jelentős erőfeszítést igényel az élőlényektől. Az ember esetében az utódok fejlődése (testméretünkhöz viszonyítva) minden más rokon főemlős fajhoz képest hosszabb ideig tart (Bogin 1996, 1997). Emellett - emlős voltunkból következően - a szaporodás biztosítása eltérő feladatot jelent a férfi és a nő számára (Barash 1980; Trivers 1972). Lényegesen különbözőek azok a biológiai stratégiák, amelyekkel a férfiak, illetve a nők biztosíthatják, hogy minél több utódjuk lehessen (5. táblázat).



## 5. Táblázat. A nemek eltérő viselkedésstratégiái

<i>VISELKEDÉSI STRATÉGIATÍPUSOK</i>	<i>NŐK</i>	<i>FÉRFIAK</i>
<b><i>UTÓDGONDOZÁS</i></b>		
szülői ráfordítás	magas	alacsony
törődés a gyerekekkel	intenzív	mérsékelt
<b><i>SZAPORODÁSI TÖREKVÉSEK</i></b>		
szaporodási siker növelésének módja	felhasználható források növelése	megtermékenyíthető nők számának növelése
szaporodási siker variabilitása	alacsony (0 és kb. 20 között)	magas (0 kb. 900 között)
szaporodási stratégia	hosszú idejű (tartós együttlét)	rövid idejű
<b><i>SZEXUALITÁS ÉS PÁRKAPCSOLAT</i></b>		
szexuális stratégia	minőségi (a legjobb kiválasztása)	mennyiségi (a lehető legtöbbet)
szelektáló párválasztás	intenzív (források, „jó” gének, gondozás)	intenzív → alig válogató (külső megjelenés)
párkapcsolat jellemzője	érzelmi	érzéki
<b><i>TÁRSAS VISELKEDÉS</i></b>		
társas stratégia	kooperatív	versengő
társas törekvés és siker	intimitásra törekvő	státuszorientált
barátság	kölcsönös intimitás	támogató szövetséges
<i>Kockázatvállalás</i>		
kockázatvállalási hajlam	alacsony (biztonságra törekvés)	magas (az életét is kockáztatja)
nyereség - veszteség mértéke	alacsony - alacsony	magas - magas
<b><i>AGRESSZIVITÁS ÉS VERSENGÉS</i></b>		
azonos neműek közötti kompetíció	mérsékelt	magas
agresszív hajlam*	mérsékelt (?)	magas (?)
agresszív hajlam egyéni eltérései	mérsékelt	magas
az intenzív agresszió alkalmazásának kockázata és a lehetséges nyereség	magas alacsony	igen magas (a halál) igen magas (kb. 900 utód)
agresszió változása az életkorral	mérsékelt	jelentős (szélsőséges)
nemre jellemző domináns agresszív viselkedés	közvetett és kapcsolati agresszió	fizikai agresszió
gyilkosság elkövetése	alacsony	magas
gyilkosság áldozatává válás kockázata	alacsony	magas

Mint azt már fentebb jeleztem, az anyák a gyerekvállalással a megtermékenyüléstől kezdődően hosszútávra kötelezik el magukat. A terhesség, a szülés, az éveken át tartó táplálás, gondozás, nevelés és felügyelet folyamatos energia-, idő- és információ-befektetéssel jár. Mindez jelentősen korlátozza a nők szaporodási lehetőségeit. Ezzel szemben a férfi - ideális esetben - több száz, akár ezernél is több utódot nemzhet (Betzig 1986). Ebből is következik, hogy egyrészt jóval nagyobb, erőszakosabb és nagyobb kockázattal járó lehet a férfiak közötti vetélkedés, másrészt a nők a férfiakhoz képest jóval nagyobb biztonsággal számíthatnak arra, hogy lesznek utódjaik (Byrnes et al. 1999, Campbell 1999, 2005; Duntley 2005). A nők tehát elsősorban az erőforrások biztosításában érdekeltek, míg a férfiaknak a megtermékenyíthető nők számát kell növelniük, hogy sikereseknek tekinthessék magukat.

Az ember evolúciójának legizgalmasabb és egyben legmesszebbre ható következménye az igen bonyolult és működése szempontjából plasztikus agy kialakulása, amely lehetővé tette a nyelv, a kultúra és a társadalmi rendszerekben intézményesült magas fokú szocialitás kibontakozását. Ez a változás azonban jelentős költséggel járt, és talán nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy azt elsősorban a férfiak fizették meg. Az utóbbi két millió év során élt ősember fajok hímjeinek, férfijainak egyre többet kellett befektetniük az utódok gondozásába.

A gyerekek fejlődésében az agy növekedése és működése igényli a legtöbb energiát - biztosításához a szintén nagyon költséges emésztő szervezet méretének kellett csökkennie azért, hogy elegendő tápanyag juthasson az idegrendszerre (Aiello és Wheeler 1995). Erre legalkalmasabb az állati eredetű élelem arányának a növelése volt, amit a csoportban való zsákmányszerzés biztosíthatott. Egy ilyen környezet-érzékeny rendszert megóvandó húzódnak el a fejlődés. Az alacsonyabb növekedésintenzitáshoz nagyobb sikerrel biztosítható a szükséges energia (Bogin 1996).

Az energiát biztosító erőforrások, legyenek azok a férfi, vagy a nő birtokában, kulcsfontosságúak a túlélés és a szaporodás szempontjából. Kultúráközi összehasonlító vizsgálatok szerint a párválasztás szempontjából a nők a férfi anyagi helyzetét tekintik a legfontosabb tényezőnek (Buss 1989). Emellett a külső megjelenés (az atlétikus termet, a magasság) jelezheti, hogy az evolúciós múltban milyen szerepe volt az élelemszerző portyák eredményességében. A férfiak ezért érdekeltek abban, hogy olyan külsővel rendelkezzenek és olyan módon díszítsék fel magukat, amely jelek közvetlenül vagy

közvetve utalnak az erőforrást megszerző és megtartó képességeikre (Buss 1987; Mueller és Mazur 1997). Miért ne érvényesülhetnének a mai párválasztások és szerelembeesések során az evolúciós múltban kialakult preferenciák?

Mindez előfeltételezi, hogy a nemek között különbséget feltételezhetünk a médiával kapcsolatban. Prediszpozícióik relatív eltérései eltérő hatásmechanismusokat, illetve médiahasználati preferenciákat előfeltételeznek. A variabilitást tovább növelheti az egyedfejlődés eltérő sajátosságai, egyrészt a fejlődés eltérő dinamizmusa, és mindez dinamikus kölcsönhatásban zajlik a lokális szociokulturális struktúrákkal és szabályokkal.

## **5.2. A társas viszonyok adaptív jellemzői**

A ma élő egyetlen emberfaj legkorábbi képviselői a paleoantropológiai leletek szerint körülbelül 100-120 ezer évvel ezelőtt jelentek meg Közép-Afrikában (Stringer 1992). (A genetikai vizsgálatok alapján ennek majdnem a duplájára, körülbelül 200 ezer évvel ezelőttre becsülik a modern ember megjelenését.) Számos bizonyíték utal arra, hogy csoportban élve gyűjtögetéssel és vadászattal biztosították maguknak a szükséges táplálékot. A szaktudományok szerint a nyelv tette lehetővé a *Homo sapiens* számára, hogy a kihasználhassa megnövekedett agyának kapacitás-bővülését. Ennek következményeként a főemlősökhöz képest nagyobb létszámú csoportban élhettek együtt a kőkorszakban az emberek, ami hatékonyabb védelmet, sikeresebb vadászatot, több tapasztalatot jelentett (Aiello és Dunbar 1993; Dunbar 1993).

Csoportban élni hátrányokkal is jár. El kell túrni, hogy mások is a közelben esznek, alszanak, vadásznak. A mindennapi életet és a szaporodást biztosító feltételeket azonban csak együtt lehet megtartani a vetélytárs csoportokkal szemben (Krebs és Davies 1987, Dunbar 1988, Wrangham és Rubenstein 1986, Lee 1994).

Emellett az ember szociális magatartásának evolúcióját alapvetően befolyásolta az utódgondozás feladata. A férfiaknak egyszerre kellett érvényesíteniük reprodukív törekvésüket, megvalósítaniuk és szabályozniuk az együttműködést, segíteni a nőknek az utódgondozásban, tiszteletben tartani a férfi társak kapcsolatait. Ez szaporodási szempontból jelentős önkorlátozást jelent, amelynek veszteségeit akkor lehet jelentősen csökkenteni, ha mindez a rokonok felé irányul. Ezt a szerkezetet erősítették az olyan hajlamok, mint a barátság, a szerelem, a hűség és a féltékenység (Eibl-Eibesfeldt 1989).

Az erőforrások korlátozott volta nyomán a hozzáférésben, az elosztásban és a megtartásban megnyilvánuló egyéni különbségek indukálták a hierarchia kialakulását (Rubin 2000). A rangsorrendben elfoglalt pozíció a párválasztási lehetőségek mellett a baráti kapcsolatok kialakításának, a támogatottságnak az esélyét növeli, az önérdek érvényesítését teszi lehetővé. Minél magasabb pozícióba kerül az egyén, annál gyakrabban irányul rá a figyelem, annál nagyobb esélye van a csoportos döntésekben saját érveinek elfogadtatására, szándékai megvalósítására. Az alacsony pozícióban lévők, miközben szinte folyamatosan figyelik a vezetők tevékenységét, mind a szociális interakciókban, mind térbeli elhelyezkedésben a perifériára szorulnak (Chance és Larsen 1976.) Megpróbálkozhatnak a nyílt agresszió alkalmazásával, vagy szövetséget kell kötniük hasonló helyzetben lévő társaikkal. Bármelyik mellett is döntenek, hatékonyságuk és a mások fölé kerülés esélye a rangsorrend alsó részén igen csekély. Lehetőségük van arra is, hogy a magasabb rangúaknak minél gyakrabban szolgálatokat tegyenek. A szívességtétel, a higiéniai szolgáltatások (majmokban a kurkászás), a dicséret, az ajándékozás célja, hogy a jövőben a szokásos viszonyokhoz képest előnyöket szerezzenek, illetve ezeket megfizessék és viszonzják. Mindezzel az esetleges rokonsági kapcsolatok mellett a csoporthoz való tartozást biztosítják és egyben kifejezik a dominánsokkal szembeni behódolásukat, lojalitásukat (Henrich és Gil-White 2001).

Feltételezhető, hogy a gyűjtögető-vadász életformát követő, rokonsági rendszerben és kisebb csoportokban élő homo sapiensnél nem alakultak ki jelentős eltérések az egyének között a szaporodásban és az anyagi javak birtoklásában. Ez kevésbé erőteljesen érvényesülő hierarchiát, bizonyos mértékű egalitáriánizmust is jelenthetett (Boehm 1993, 1997, 1999). A jelentős létszámnövekedés a csoportok osztódásához vezethetett, a létrejött utódközösségek pedig egyszerre jelenthettek vetélytársakat, illetve szövetségeseket.

Az egyén kapcsolathálózatát tovább árnyalhatta, nemegyszer nyilván bonyolította a közeli vagy távoli közösségekhez fűződő kapcsolat. Akár a hétköznapi életben, akár a konfliktusokban ezek felülbírálhatták a napi döntéseket (Geertz 1973, Chagnon 1979). A csoportok közötti leszármazási és szövetségi viszonyok az egyének csoportközi kapcsolatait, látogatások, ajándékozás, cserekereskedelem, rituális és ünnepi eseményei és házassági kapcsolatok során valósultak meg (Eibl-Eibesfeldt 1989). Az egyén saját érdekeit, céljait ezekben az eseményekben csoportja viszonyhálózatának szövetében érvényesíthette. A döntést mindig az egyéni és közösségi érdekek, értékek és az

esetleges szankciók mérlegelése nyomán kellett meghozni. Nagy hibát nem követhettek el, mert a kapcsolatok elvesztése, végső soron a kirekesztés nagy veszteséggel járhatott, esetleg a pusztulást is magával vonta (Masters 1986).

A legutóbbi tízezer évben bekövetkezett populációnövekedés következtében az ember egyre nagyobb területet népesített be, illetve egyre közelebb kényszerültek egymáshoz a többé-kevésbé idegen népek is (Csányi 1999). A növénytermesztés és az állattenyésztés kialakulása olyan jelentős mennyiségű táplálékot nyújtott, amely jóval több embernek tette lehetővé egy adott területen az életben maradást és a biztonságos szaporodást, mint korábban. Az erőforrásokért folytatott verseny rákényszeríthette a szomszédokkal olyan együttműködés kialakítására, amely sokkal inkább a szigorúan betartott kölcsönösség alapján kötöttet, mint genetikai vagy kulturális (például nyelvi) hasonlóság vagy leszármazás mentén (Boone 1992).

Minél kiterjedtebbek a csoportközi szövetségi kapcsolatok, annál gyengébb a lojalitás, a normák kényszerítő ereje. Egyre gyengébb elköteleződést vont maga után a növekvő rokonsági-genetikai távolság. Nem meglepő, hogy egyre kidolgozottabban ritualizáltak a szövetséges szerződéskötések a jelen korban is. Funkciójukká a viszony kölcsönösségének és az elköteleződés szituációjának és kontextusának kijelölése, az egymáshoz való alkalmazkodás, a másik érdekei figyelembe-vételének, az önkorlátozás fontosságának hangsúlyozása vált. A rítusok sokkal inkább a kölcsönös befolyásolást, ráhangolást és manipulációt szolgálták, mint az információátadást (Krebs and Dawkins 1984). Az elköteleződést erősítő nemegyszer a rokonsági kötelék létrejöttét szimbolizálták, így erősebb morális parancsot vettek a felek magukra.

A csoportközi szövetségek szabályozásában alapvetően új, összetettebb szerveződési szintet jelentett az állam kialakulása (Carnerio 1970, Eibl-Eibesfeld 1989). Az erőforrások megszerzésében, védelmében és felhasználásában megnőtt az olyan csoportközi együttműködések szerepe, amelyekben egyrészt az erőforrás kezelésének bonyolultsága, másrészt az együtt élők nagy létszáma miatt intézményesült a munkamegosztás, az irányítás, a vallás és a védelem (Johnson 1995). Utóbbiak feladatává vált az erőforrások szövetségeken belüli egyenlőtlen mértékű birtoklása miatt az intézményesülő és szimbolizálódó hierarchia stabilitásának fenntartása. Ebben a struktúrában természetesen a rokonsági alapú kapcsolatok már csak a részrendszerek bizonyos formáiban játszottak fontos szerepet. A viszonyok jelentősebb részénél a kölcsönösség mellett idővel a normákká váló szabályok, a jogi előírások és szankciók váltak elsődleges irányító faktorokká. Az ezeket betartató intézmények köteleibeibe

tartozó társadalmi szereplők egyéni döntéseiben a néhány ezer évvel korábban élt emberekhez képest immár jóval bonyolultabb szempontok váltak meghatározóvá.

Számos történelmi bizonyíték utal arra, hogy évszázadokon át az individuális létezés nem szakadhatott el a környezeti erőforrásokban bekövetkező jelentős ingadozástól. Noha a mezőgazdasági termelés nagy mennyiségű táplálékot tudott előállítani, ami biztosította az állami szintű, hierarchikusan összetett létformát, azonban az ezzel együtt járó, a városokban koncentrálódó népesség számára nem volt képes megbízhatóan garantálni a folyamatos ellátást (Wrigley 1973, Duby 1978). Az egyén döntéseiben évszázadokon, évezredekken át, gyakorlatilag az ipari forradalomig szinte folyamatosan jelen kellett legyen a túléléssel és a reprodukív sikerrel kapcsolatos tényezők jelenkorinál jóval erőteljesebb figyelembevételével. A közérdek vagy a közjó gyakorlatilag egybe esett az egyén adaptációs törekvéseivel. Vagyis az ember individuális önérdékkövető döntéseit, valamint altruista, másokat és a közösséget támogató tevékenységét lényegében az evolúciós eredetű, a reprodukciót elősegítő motivációk irányították. A morális értelmezés és a mindennapi döntéshozatal egybeesik ezzel a beállítottsággal (MacDonald 1988). Az ember döntéshozatalának elemzésében egyaránt érvényes, valójában nem csak összeegyeztethető, hanem kompatibilis a magatartásökológiai, illetve a társadalomtudományi módszerek alkalmazása (Smith és Winterhalder 1992).

## **6. A médiaerőszak feldolgozása és a moralitás evolúciója**

Zillmann (1998, 2006) diszpozíció elmélete szerint a néző (hallgató, olvasó stb.) folyamatosan figyelemmel kíséri a történet szereplőinek viselkedését, döntéseit, és morális szempontból újra és újra értékeli. Ha a szereplőt pozitívan ítéli meg - legyen az a történet szerint pozitív vagy negatív - , ebben az esetben pozitív érzelmek aktiválódnak, amely szimpátiát, azonosulást, gyakran empátiát is indukál. Ha a szereplő cselekedetét morálisan negatívnak ítéli, negatív érzelmek, antipátia, ellenazonosulás és ellen-empátiás (*counterempathy*) reakciók aktiválódnak (Raney, 2006). Ha a pozitív szereplő sikeres a történetben, az élvezetet vált ki a nézőben, de csalódik, ha balszerencsés lesz a végén. Szintén csalódást érez a néző, ha a negatív szereplő válik sikeressé, ugyanakkor élvezetet vált ki, ha az antipatikus karakter elbukik egy film végére.

Zillmann (1998) szerint a morális megítélés folyamatos a történet során, vagyis újra és újra döntést hoz a néző a látott cselekménnyel, a szereplőkkel kapcsolatban. A hasonló filmek, vagy sorozatok is erősödő pozitív beállítódást eredményeznek (egy inger-válasz-megerősítés mechanizmushoz hasonlóan). Ha azonban egy narratíva pozitív szereplője morálisan elítélendő cselekvést produkál, vagy fordítva, a negatív szereplő morálisan helyesnek tartott döntést hoz, a diszpozíció gyengül. Ennek eredményeként gyengül a kiváltódó érzelem, még az is előfordulhat, hogy érdektelen a szereplő és a viselkedése a néző számára, ezért elmarad az élvezet. „*Nincs érzelem, nincs élvezet.*”<sup>18</sup>

A folyamat nagyon gyors, a morális ítéletek sokkal inkább automatizmusok mentén valósulnak meg, mint tudatos, racionális mérlegelés által (Prentice & Gerring, 1999). Gilbert (1991) Spinozát követve megállapítja, hogy a narratívát eleve automatikusan igaznak, valóságosnak fogadja el a néző (olvasó) - az információfeldolgozás tapasztalati (Epstein, 1994), perifériális (Caccioppo & Petty, 1989) nem verbális (Paivio, 1986), narratív (Bruner, 1986; Fischer, 1987) mentén, hogy csak néhányat említsek a megnevezések közül -, csak utólag és akkor vált át racionális - szisztematikus -értelmezésre, ha valami erre motiválja vagy kényszeríti.

Ami tehát egy történetben szereplő erőszakelkövető morális megítélését illeti, a narratíva élvezete együtt jár bizonyos értelemben a méltányossággal, valamint a jogosultsággal (Zillmann, 1998; Raney & Bryant, 2002). Azt kapta a vétkes, amit megérdemelt, azt csinálta a hős, amit meg kellett tennie. Vagyis ahogy azt Reeves és Nass (1996) médiaegyenlet elméletükben jelzik, az elme úgy kezeli a médiát, mint a valóságos eseményeket.

Hogyan képes ezt a gyors feldolgozást az elme megvalósítani? Ha a történet reális, azaz illeszkedik a tapasztalt valósághoz, akkor a nézők véleménye szerint hatással rendelkeznek (Albada, 2000; Rockler, 1999). Az interpretív paradigma mentén a történetek valóságossága a befogadó individuális értelmezése alapján konstruálódik. Hill (2003) vizsgálata szerint a realitás érzésének hat jelentésszervezője konceptualizálható, úgymint a valószínűség, a tipikusság, a konkrétság, az érzelmi belevonódás, a narratív konzisztencia és a percepciók szempontból meggyőző jellege. Egy fiktív történet (például a *Beverly Hills, 90210*, a vizsgálatokban résztvevők szerint) noha nem reális, elhithető és élvezhető, de nincs hatása a nézők viselkedésére. Empirikus

---

<sup>18</sup> Raney, 2006. 141. oldal.

kutatások azonban jelzik, ha hihető és koherens a történet, legyen az reális, mint egy dokumentum-dráma, vagy fiktív, elősegíti a néző belevonódását, a transzportációt (Green & Brock, 2000). A transzportáció a kognitív kapacitás jelentős részét lefoglalja, ezért nem meglepő, hogy a normatív megítélés elsősorban intuitív módon, heurisztikák, sztereotípiák, automatikusan aktiválódó sémák alapján történhetnek.<sup>19</sup> Ezek egy része nyilván öröklött, mások közös, kulturális tudások, illetve egyéni konstrukciók folyományai lehetnek (Haidt, 2001; Raney, 2006).

Nem meglepő tehát, hogy a moralitás szocializációja leghatékonyabban narratívák által valósul meg. A történetek meghallgatása, a morális diszpozíciók és motivációk aktiválásának hatékony keretét biztosítja. A történet kiváltotta élmény, az arousal és az érzelmek intenzifikálása, a transzportáció nyújtotta azonosulás a szabályok sikeresebb rögzítését és előhívását eredményezhetik, mint a pusztán logikus érvelés. Kognitív fejlődéslélektani modellek szerint a gyerekek alapvetően a szociális tanulás (például a történetek által), valamint a jutalmazás és a büntetés operáns folyamatai által sajátítják el a társas együttműködés, a perspektíva vétel és a racionális normatív döntéshozatal képességét.

Mi a moralitás, és mit jelent a morális prediszpozíció? A moralitás olyan mentális tulajdonság, amely magában foglalja a jó és a rossz, a helyes és a helytelen, a lehetőség és a kötelesség koncepcióit, valamint motiválja az ezeknek megfelelő gondolatokat, érzéseket és viselkedést (Krebs, 2008). Számos magatartásbiológus a moralitás kialakulását arra vezeti vissza, hogy az intelligens embert a rokon főemlősökhöz és emberelődökhöz képest összetettebb társas környezet vette körül. Az emberi „ultraszocialitás” több száz, vagy akár több ezer tagot számláló társadalmi csoportok összehangolt működését jelenti (Campbell, 1983; Keltner, Haidt & Shiota, 2006). Működésének előfeltétele az önzés és az önzetlenség különböző megnyilvánulásainak szabályozása és összehangolása.

Az ember és az állatok természetes diszpozíciója, hogy a körülményektől függően önzően vagy éppen önzetlenül viselkedjenek. Éppen ezért az életen át tartó, egymással rokoni kapcsolatban nem álló emberek közötti kölcsönösség szinte elképzelhetetlen az ezt segítő mentális konstrukciók kialakulása nélkül (Berezkei 1995, 2003).

---

<sup>19</sup> Greenék vitatják, hogy a narratív elmélyülés értelmezhető a szisztematikus-kerülőutas (*dual-processing*) feldolgozás keretben. Szerintük az utóbbi szétartó, míg a narratív feldolgozás összetartó folyamat.



A szabályok és normák megfogalmazásának és követésének képessége az emberi agy megnövekedése nyomán a kognitív képességeknek az állatokénál messze összetettebbé válását tette lehetővé (Csányi 1999). A folyamatnak több lehetséges forrása is megkülönböztethető (Krebs 1998, 2008; magyarul Bereczkei, 2009; Tóth 1999b). Egyiket sem tekinthetjük kizárólagos előfeltételnek, mindegyiknek megvan a maga sajátos funkciója, egyben korlátja is. Az ember evolúciója során azonban egymást “kiegészítve” egy minőségileg új képesség megjelenéséhez vezethettek. Az egyik a csoportban történő huzamos együttélést és együttműködés lehetővé tévő képességek fejlődése, a második az ő- és a modern emberi fajoknál egyre inkább elhúzódó utódgondozással kapcsolatos együttműködés kényszere, a harmadik, az információfeldolgozás rendkívül összetetté válása nyomán a tudatosság mértékének a növekedése. Végül a szexuális szelekció nyomán az erkölcsös jellemvonások, az önzetlenség, a kedvesség, a szimpátia, a megbocsájtás, az elköteleződés, a hűség, a megbízhatóság, a tisztesség, és a csoportért való áldozathozatal készsége mint hátrányt (handicap signal - Zahavi & Zahavi, 1997) okozó, és egyben elviselni képes jel vonzóvá vált a párválasztás során (Miller, 2007).

A kognitív evolúció következménye, hogy a sokféle társas kapcsolatot az ember képes számon tartani, és az elköteleződés kiterjeszhető a teljes csoportra (Csányi 1999). Társa érzelmeit (empátia) és gondolatait (elmeteóriák) el tudja képzelni és összehasonlítva saját, szintén megfigyelhető elképzeléseivel összetett akciókat és válaszokat tud adni (Goldman 1993). E képességek egyszerű formái minden bizonnyal már az emberszabású majmoknál is megtalálhatóak (Premack & Woodruff 1978; de Waal 1995). A hominid kognitív potenciál evolválódása lehetővé tette, hogy a reciprocitás átruházható vált a közvetlen érdekeltek társas kapcsolataira is. A kölcsönösség keretében mind a segítő, mind a kedvezményezett elköteleződik egymásnak (*közvetlen kölcsönösség*), egyszersmind belevonódik egy közösségre kiterjedő viszonyrendszerbe (*közvetett kölcsönösség*), amelyhez való alkalmazkodást a moralitás kialakulása tesz lehetővé (Alexander 1987; Richerson & Boyd, 2001 - *törzsi ösztönnek* nevezik).

Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a lelkiismeretfurdalás sem gyötör annyira, ha “idegenekkel” szemben becstelen az ember (LeVine & Campbell 1973, O’Neill és Petrinovich 1998). Nagy a valószínűsége, hogy az evolúció során nem csak a lelkiismeret-furdalás kialakulása jelentett előnyt, hanem azt kiegészítette, vagy éppen

ellensúlyozta - elnyomhatóvá tette - a kognitív disszonanciát megszüntető, a konzisztenciát helyreállító képességünk is (Festinger 1957).

Az altruista viselkedésből származó nyereség csak akkor realizálódhat, ha a kitarító és önfeláldozó, együttműködő és gondoskodó magatartást nem veszélyezteti a dezertálás, vagy az intenzív csalás. A felesleges kockázat vagy a kudarc elkerüléséhez egyrészt összetett információ-feldolgozási képesség, másrészt az elköteleződést segítő attitűd és mentális folyamatok járulhatnak hozzá (Cosmides, 1989). A csaló felismerése, a becsületesség és a lelkiismeret-furdalás támogathatja az együttműködő, vagy az egymásra utalt, illetve az egymásnak kiszolgáltatott felek összehangolódását. Számos vizsgálat jelzi továbbá, hogy az emberek motiváltak a normasértővel szembeni agresszív fellépésre, de azokkal a csoporttagokkal szemben is ellenséges érzelmek és attitűdök aktiválódnak, akik elmulasztják megtorolni a normasértést (részletes ismertetése Bereczkei, 2009). A moralitás a szocializálódás kanalizálásával a csoportban és a szoros személyes kapcsolatban egymásra utaltak azonos pszichológiai, azaz kognitív, érzelmi és viselkedéses felkészítését szolgálja (Tóth 1999b).

A szocializáció keretében a morális ítéletalkotás fejlődése és a viszonyítási csoport befolyása az értékítélet folyamatában jelzi, hogy a személyközi és csoport szintű együttműködésben és szövetségformálásban tehát meghatározó szerepet játszik a megbízhatóság. A csalással szemben mint költségnövelő tényező alakult ki a morális agresszió (Trivers 1971), amely a társas normák - rokonokkal szemben altruizmus, nem rokonok között kölcsönösség - betartására tanít és szankcionálja a szabályszegőket (Bereczkei, 2009). Az erkölcsösség, a szabályokhoz való igazodás igen erős kényszer, és a csoportban való létezés, az asszimiláció a társakhoz kikényszeríti a megfelelésre - esetenként a szélsőséges, fanatikus elköteleződésre - való törekvést (Richerson & Boyd, 2001). Az ember minden életkorban számon tartja a számára legfontosabbak megítélését mint a csoporthoz tartozás egyik fontos feltételét (Eisenberg-Berg & Neal 1979). Ez a megítélés a self részévé válik, és befolyásolja az egyén önbecsülését (Leary, 1999; Sedikides & Skowronsky, 2003, Sedikides, Skowronsky & Dunbar, 2006). A morális motiváció arra készíti az embert, hogy fenntartsa a fitneszbiztosító társas elköteleződést. A megfelelési motiváció elmulasztása, vagy elégtelensége a lelkiismeretfurdalást aktiválja, hogy nem felelt meg mások elvárásának. Ez együtt járhat a félelemmel, hogy a társak majd negatívan ítélik meg. Eisenberger, Lieberman, és Williams (2003) megállapították, hogy ekkor az agynak olyan területei aktiválódnak,

amelyek a fizikai fájdalom érzetéért is felelősek. A morális érzés tehát egy sztenderd, amelyhez hozzámérhető a saját és a másik viselkedése, és megakadályozhatja a kölcsönös viszony csalárd kihasználását (Trivers, 1985). A humán evolúció során a viselkedés normatív szabályai kiterjesztődnek a teljes csoportra. A szabálysértés elítélése, a másokkal szembeni tisztességtelenség (empátia) is felháborodást indukál, illetve a büntetés elégedettséget vált ki. Noha nem minden esetben szemlélik szimpátiával a büntetés végrehajtóját, mégis gyakran jár együtt a tekintély a hatalom elnyerésével (Bereczkei, 2009; Krebs, 2008). A szankcionálás plusz költséggel, kockázattal járhat, a presztízs ellensúlyozhatja a befektetést, ez utóbbi lefordítható szaporodási sikerre.

Az Eibl-Eibesfeldt (1989) által *biológiai normának* nevezhető moralitás érvényesülését tovább erősítette a társadalmi és kulturális evolúció során kialakuló szövetségi kapcsolatok, az intézményesült irányítás, az állam megjelenése. A normákat mindenkivel szemben és mindenki számára (akit a társadalom részének tekint) kötelező parancsá, törvénné teszi a hatalom, és megtorlást helyezhet kilátásba a normaszegőkkel szemben. Feltételezhetően a szabály belsővé válását legalább olyan hatékonyan képes biztosítani, mint a genetikai preferenciákon alapuló elköteleződések. A szerveződés komplexitásának növelése, az irányítás intézményesítése egyre kevésbé kivitelezhető a hagyományos rokonsági rendszerek keretében. A társadalom részrendszerei közötti kapcsolat szervezése és irányítása a társadalmi evolúció során olyan hivatalnokok tevékenységévé válik, akiket csak morális és intézményi szabályok kötnek. Ugyanakkor ők is érdekeltek a hatékony alkalmazkodásban és reprodukciójuk biztosításában (Masters 1989. 197. oldal). Ebből a szempontból nincs különbség közöttük abban, hogy egyházi vagy világi alkalmazottak.

A szaporodásról való lemondás azonban nem jelenti a reprodukciós sikertelenséget. Az összesített szaporodási siker koncepciója szerint egyéni „sikertelenségüket” kompenzálhatja rokonaik sikeressége, amelyet támogatása által növelhetnek. Érdekeik érvényesítésekor a döntéshozatalban nem feltétlenül esnek egybe az individuális, a rokoni, a morális és intézményi szerepük meghatározta célok. A felsoroltak befolyásoló súlya egyéni külső és belső hatások, szituációs és kontextuális faktorok mentén változhat. Ugyanakkor, ha arra törekednek, hogy betartassák az univerzális, illetve a specifikusan kulturális, vagy intézményes normákat, stabilizálhatják azt a társas-társadalmi rendszert, amely biztosíthatja génjeik hatékony reprodukálását.

A moralitás evolúciójában feltehetően szerepet játszó tényezők hatóköre azonban meglehetősen korlátozott. A genetikai hasonlóság csökkenésével egyre gyengébb társas támogatásra fordított költség evolúciós megtérülésének esélye, és egyre kockázatosabb a feltétlen elköteleződés. A rokon önzetlenséget a generációk során az összesített sikeresség növekedése teszi lehetővé (Trivers, 1985). Más a helyzet a rokonságban nem állókkal szembeni lojalitás esetén, az önfeláldozás nem jelent evolúciós előnyt, ha nem szigorúan kölcsönös. A kedvezményezettek nem feltétlenül viszik tovább az önzetlenség kialakulását szabályzó géneket. A becsületesség, a morális szabályok elősegíthetik a nem rokonok közötti tisztességes együttműködést, de a csalás, vagy az elhagyás ritkán jár nagy kockázattal, sőt, ki lehet használni a balekokat. A szabályok betartása annál "nehezebb", minél kisebb a felek hasonlósága, minél távolabbi rokonok között alakul ki együttműködés (Eibl-Eibesfeldt 1989). Minél többen alkotnak egy közösséget, annál nehezebb legyőzni az egyoldalú előnyszerzés csábítását és betartani a közösségi normákat. Hangsúlyossá válnak azok a szimbólumok, rítusok és narratívák, amelyek biztosítani tudják a tudások megosztását, közössé válását, és alkalmanként az érzelmi és viselkedési összehangolást.

A társadalmi fejlődés során bizonyos értelemben elkülönül egymástól a köz- és a magánszféra, ugyanakkor az érdekek megjelenésében és érvényesítésében változatlan marad az átfedés. Miközben a moralitás biológiai gyökerei sok-sok ezer éven keresztül alapvetően egy rokonsági viszonyháló mentén működő csoportstruktúrában alakultak ki és funkcionáltak, a nagy számú egyén alkotta szociális struktúrákban "kihullott" alá a hagyományos kapcsolatrendszer. Így a biológiai normák alapján hozott döntések konfliktusba kerülhetnek a kulturális vagy az állami és intézményi normák elvárásaival (Eibl-Eibesfeldt 1989). A "jó" és a "rossz" meghatározásában a biológiai tényezők egyrészt kiegészülnek, másrészt átítatódnak a kulturális jelentéstartalmakkal és a szimbolikus dimenzióba helyeződik át, és érvényesül tényleges befolyásuk. Ennél fogva a hatékony működés érdeke kikényszerítette az átláthatóság igényét és a szabályok betartását ellenőrző felügyelet létrehozását.

Az olyan szimbolikus és rituális konstrukciók, mint a közös hit, értékek, eredetmítoszok, szertartások megerősíthetik a különböző társadalmi rétegekbe tartozók, vagy az egymástól távol lévő területeken élők összetartozási tudatát (Masters 1989). A kialakult közösségek normáinak elfogadását, a hozzájuk való igazodást megerősíti a szimbolikus jelek alkalmazása, a rítusokban való részvétel. A nagy narratívák, a tömegkommunikáció a normatív szabályok ismételt megerősítését, a perszonalitás erős

kötélékét nélkülöző társas szerveződési szinteken (úgy mint a banda és a társadalom; lásd később Brewer & Caporael, 2006) is képesek biztosítani. Ezek ugyanakkor izoláló hatást is gyakorolhatnak az olyan csoportokban, amelyek fokozatosan elveszítik a leszármazási kapcsolataikat a lokális, illetve a részközösségekkel. Ennélfogva az azokra vonatkozó erkölcsi előírások, szimbólumok elveszíthetik befolyásukat és elhanyagolhatóvá válik az egyén döntéseiben a hozzájuk való kötődés és az értük való felelősség érzése.

A morálitás bizonyos aspektusai univerzálisak. Az emberek úgy gondolják, hogy jogukban áll társadalmilag elfogadható módon törekedni saját jólétükre, ugyanakkor teljesíteniük kell társadalmi kötelezettségeiket. Viszonozniuk kell a másoktól kapott segítséget, támogatniuk kell csoportjukat, tartózkodniuk kell mások ok nélküli sértegetésétől, és kerülniük kell a szemérmetlen és az elítélendő viselkedést. Végül minden ember hisz valamilyen módon az Aranyszabályban, noha ez és más normák konceptualizálása és alkalmazása egyéntől, csoporttól, kultúrától függően változhat.

Mint ahogy már a fentiekben is utaltam rá, számos különböző mechanizmus állhat a morális a döntések hátterében. Intuíciók, heurisztikák, szociális sémák, a társas tanulás, önmeggyőzés, önmegítélés és racionális megfontolások egyaránt szerepet játszhatnak egyrészt a sztenderdek, másrészt az aktuális ítéletek konstruálása során.

Visszatérve az „erőszak-történetekhez”, feltehetjük a kérdést, hogy miért rendelkeztek olyan nagy vonzerővel az évszázadok során, és miért olyan nagy irántuk az igény napjainkban is? Feltételezzük, hogy az agresszív történetek jelentős része (hogy csak néhányat említsek, kezdve a *Rocky*-tól a *Die Hard*-on, a *Szállítón*, a *Pokolfajzaton*, a *Telefonfülkén át Éli könyvéig*, de akár ide sorolhatjuk a *Piedone* filmeket is) egyrészt alapvető morális szabályok megsértéséről, másrészt egy hangsúlyos adaptivitást veszélyeztető viselkedésről, az agresszióról szólnak. Az agresszív viselkedés sokszor meghatározó pozitív vagy éppen negatív hatással van az egyén alapvető szociális törekvéseire. Bár némi eltérés van kutatók között, többekévé azonos 5-6 alapfunkciót tartanak relevánsnak. Ezek a társas koalíciók alkotása, a státusz, az én-védelme, a párválasztás, a társas viszonyok megtartása és az utódgondozás (Kenrick, Maner, Butner, Li, Becker & Schaller, 2002), a kölcsönösség, a tekintély, a társas orientáció, az elkötelezettség és következetesség, a szeretet és a szűkösség (Sundie, Cialdini, Criskevicius & Kenrick, 2006), a szenvedés (utódok), a hierarchia, a kölcsönösség, a tisztaság (testi, lelki, szociális) (Haidt & Joseph, 2004), illetve a növekedés, a fejlődés és gazdagodás, a segítségnyújtás, a szexuális aktivitás, a

reprodukció, az utódgondozás, végül a társas kapcsolatok. A médianarratívák mélyén minden esetben megtaláljuk ezen funkciók többségét.

A szociális konstrukciós elmélet szerint a kulturális konstrukciók konstruálása a kommunikáció által történik (Berger & Luckmann, 1967). A nyelvi kommunikáció evolúciós megjelenése lehetővé tette a szub-humán és humán proto-morális diszpozíció szimbolikus re-konstruálását, ezáltal kiterjesztését is (például de Waal, 1996; Krebs, 2008). A szabályok szimbolikus kommunikációs konstrukciója a re-konstruálás mellett kultúraspecifikus átalakítását, egyesek elutasítását, illetve új szabályok konstituálását is lehetővé teszi (Krebs, 2008). A morális és inmorális interpretációja az erkölcsiség racionalizálása, kontextusa az erkölcsösség és az erkölcstelenség meghatározásának és operacionalizálásának, egyben alkalmat ad a nézeteltérések megvitatására. A kognitív komplexitás növekedése nyomán a self-megerősítése és az önmegítélés gyakorlása biztosíthatja az önigazolást, a saját cselekedetek elfogult érvényesítését, a kommunikációs kompetencia lehetővé teszi mások machiavellista kihasználását. A szimbolikus kommunikáció azonban fegyver is a csoport számára, kibeszélhetők a normaszegők, illetve dicsőíthetők az erkölcsi győztesek (Dunbar, 1993; Szwetelszky, 2002). A morális narratívák lehetővé teszik, hogy a kölcsönösség kiváltotta elégedettség közvetlen elismerését a *jó* és a *rossz* cselekedetek, illetve személyek hosszú távú, akár generációkat is átívelő reputációja emelje szimbolikus jelentőségűvé.

A megítélést és követést nem lehet minden esetben racionalizálni. Nem is beszélve az elsajátításról, amelyet inkább „ösztönösen” követünk - különösen a gyermekkorban -, mint tudatos belátással sajátítunk el (Haidt, 2001). A heurisztikus feldolgozási módok „menj a tömeg után”, „az a helyes, amit a vezetők tesznek”, „másold le azt, ami másoknak bevált” segítik, a gyors elsajátítást, megóvnak a próbaszerencse tanulás felesleges költségeitől (Haselton, Nettle & Andrews, 2005). Ugyanakkor lehetőséget adnak az elfogultság (bias) érvényesítésére, legyen az sikeres vagy éppen hibás. Mindez jelzi a manifesztálódás dinamikus jellegét, vagyis az öröklött prediszpozíció fakultatív módon, a speciális környezeti hatásokkal kölcsönhatásban történik.

Mint láttuk, a moralitás befolyásolja a proszociális viselkedést, de leghatásosabb a közvetlen, interperszonális kapcsolatokban. Leghatékonyabb ma és gyűjtögető-vadász múltunkban a közvetlen perszonalizált - duális és problémamegoldó klikkek (Brewer & Caporael, 2006) - viszonyok esetében. Nagyobb létszámú társas viszonyok esetében,

mivel azok perszonalizálására, személyes identifikálására már nem vagyunk képesek a morális szabályok érvényessége nem jelent túl erős kényszert. Kulturális rekonstruálásuk tehát az alapvető elsajátítás, a generalizálás mellett a szabályok internalizálása által folyamatos betartását, betartatását is szolgálják (Krebs, 2008). A gyakori ismétlés a tudást, a meggyőző hatás kumulációját eredményezheti. Nem meglepő, hogy ennek egyik hatékony módja a morális tanulsággal szolgáló történetek. Ezek közül tehát az számíthat elsődlegesen kiemelkedő figyelemre, amelyek alapvető adaptív funkciókhoz kapcsolódnak.

A kommunikáció evolúciós dialektikus perspektívája egyrészt jelzi azokat a dimenziókat, amelyek mentén hatékony a normativitás teoretikus értelmezése és empirikus elemzése, illetve lehetővé teszi az interaktív, valamint a csoportos, idioszinkretikus normatív konstrukciók interpretálását és kritikai elemzését. A televíziós történetek, a szappanoperáktól a híreken, vagy éppen a valóságshow-okon, rajzfilmekben át az akciófilmekig minden esetben a nagylelkűség-önzés, a hatalomhoz való viszony, illetve az egyenlőség problémája, az elhallgatás és az őszinteség, a hitelesség, és a bizalmatlanság, a hasonlóság és a másság, a hűség és a hűtlenség, a gondoskodás és az elhanyagolás kérdéséről szólnak. Indokolhatja-e valami, hogy ezek a morális problémafelvetések miért fogalmazódnak meg gyakrabban antiszociális, mint proszociális narratívákban? Egyáltalán, miért gyakoribb az antiszociális viselkedés a programokban, ha valóban gyakoribbak (Mares & Woodard, 2001)?

## **7. Szelektív figyelem a rossz hírre**

A médiában a rossz hírek elsöprő dominanciáját a jó hírekkel szemben Shoemaker (1996) azzal magyarázza, hogy hosszú evolúciós múltunk során létkérdés, vagyis a sikeres adaptáció előfeltétele volt, hogy őseink megfelelően reagáljanak a környezet eseményeire. Ennek azonban jelentős a költségdala, ugyanis a környezet monitorozása idő- és energiaigényes tevékenység. Ez egyrészt elkerülhetetlenné teszi a megfelelő szűrést, szelektálást és értelmezést, vagyis e megismerési folyamat hatékonyságának az erősödését. Másrészt szociális szinten befolyással lehetett a csoportok kohéziójára. Az egyedek kooperációs aktivitásának eredményeként csökkenhetett a környezet figyelésére fordítandó idő és energia, amelyet más tevékenységekbe lehetett befektetni.

Az evolúciós pszichológusok szerint az emberi agy oly módon evolválódott, olyan funkcióspecifikus pszichológiai mechanizmusok alakultak ki, amelyek szerepe a fizikai és társas környezet különböző kihívásainak megoldása volt (Buss, 1991, 1995; Cosmides & Tooby, 1987, 1994, 1997). Annak az eseménynek, amely jelentősen befolyásolhatta az alkalmazkodást és a túlélést, nyilván nagyobb figyelmet kellett kiváltania, gyorsabb, hatékonyabb reagálást igényelt, mint a kevésbé jelentős vagy kifejezetten semleges környezeti történések.

A „rossz hír” dominanciája a médiában nem lehet véletlen, noha folyamatosan kárhoztatják érte a tömegkommunikáció irányítóit és szereplőit. E hírek zöme olyan eseményekkel kapcsolatos, amelyek többé vagy kevésbé, közvetlenül vagy közvetve befolyásolják az egyének és/vagy a különböző típusú közösségek jövőbeni kilátásait. Newhagen és Reeves (1992) kimutatták, hogy a televízió nézők jobban emlékeznek egy információra, ha az a rossz híreket követi, mint ha megelőzi azokat. Ebben nagy szerepe van a hírek által kiváltotta emócióknak (félelem, düh, undor). Ezek a főemlős és az ember evolúciója során annak a funkciónak az ellátására is szelektálódtak, hogy aktiválják és egyben kanalizálják az ember figyelmi aktivitását, ezáltal a hatékonyabb reagálást segítik elő (Nesse, 1990; Turner, 1996).

John Newhagen (1998) hipotézise szerint minél intenzívebb a nézőben a kiváltott érzelmi hatás (a legerőteljesebb a düh esetében, majd csökkenő mértékű a félelmet, végül az undort kiváltó képsorok esetében), annál intenzívebb a figyelem felkeltődése és annál hatásosabban rögzülnek a memóriában a hírrel kapcsolatos képek. Vizsgálata alátámasztotta ezt a feltételezést, és az eredmények értelmezésében az emocionális viselkedésaktiváló rendszer adaptációban játszott szerepét hangsúlyozta. A düh és a félelem aktiválja a figyelmet, odafordulást kelt és tartós emlékek kialakulását okozza, míg az undor velejárája az elfordulás és a memória részleges gátlása. Newhagen szerint tévednek azok a szerkesztők és producerek, akik az undort kiváltó hírek és képek figyelemfelkeltő hatására építenek. Ugyanis ezeknek a következménye éppen az ellenkező: „eltérítik” a közönséget a remélt hatástól, és az emberek hamar elfelejtik a környezetükben lévő egyéb információkat.

Az olyan „rossz” hírek, mint az erőszak, a halálesetek, a konfliktusok – különösen azok, amelyek sérüléssel járnak, és amelyeknek hozzánk közel állók is részesei –, a környezeti csapások, a természeti katasztrófák, a túléléshez és a szaporodáshoz elengedhetetlen forrásokkal kapcsolatos károk az alkalmazkodás szempontjából



egyértelmű jelentőséggel bírtak. Nem figyelembe venni ezeket, a megfelelő válaszok elmulasztása, a tanulságok levonása több mint hiba volt.

Shoemaker (1996) ebből arra következtet, hogy a sikeres alkalmazkodás kényszere nemcsak a biológiai, hanem a szociokulturális evolúció során is folyamatosan jelen volt. Olyan társas és kulturális konstrukciók kialakulását segítette elő, amelyek lehetővé tették a környezetből származó specializált ismeretek átadását és a társas szerepek differenciálódását (örszem, felderítő, hírvivő). Az újságíró mint örszem és mint speciális szerepkonstrukció, aszerint szelektálja a híreket – ezáltal irányítva az olvasók, a hallgatók és a nézők figyelmét –, hogy megítélése szerint azok közül melyek fontosak az általa képviselt közösség és tagjainak alkalmazkodása szempontjából. Véleményem szerint nem szükségszerű, hogy a témaválasztásnál ennek tudatában legyen, történhet ez bármilyen más szempont (aktualitás, a közvélemény érdeklődése, igazmondás, véleményszabadság stb.) szerint is.

Döntését elsősorban nem vagy nemcsak a példányszám értékeli, hanem a célszemélyek sikeres vagy sikertelen adaptációja is. Az olvasók – felhasználva az olvasottakat – döntéseket hoznak, amelyek minősítik az „örszem” (és a „kapuőr”) választását, és visszahatnak szerepteljesítményének értékelésére. Tény, hogy Shoemaker tanulmányában a befogadók oldaláról empirikusan nem támasztotta alá spekulációját – ami, valljuk be, nem lenne egyszerű. Ugyanakkor érdemes és talán kivitelezhetőbb lenne annak vizsgálata, hogy evolúciós eredetű pszichológiai sémák befolyásolják-e az újságírók témájának megválasztásában és prezentálásában, illetve a fogyasztókat a hírek szelektálásában és rangsorolásában.

Gondoljunk bele: egy áradásról szóló hatásos beszámoló alkalmazkodást biztosító hatását első látásra könnyű lenne mérni. Mit tettek a hír hallatán a közönség tagjai, amely segítségükre volt egy későbbi katasztrófaközeli helyzet megoldása során? A hírműsorok azonban szórakoztatnak is. E szerepüket egyre jobban elfogadják, sőt fontosnak tartják napjainkban. A rossz hír befolyással lehet a társas identitásra is, erősítheti vagy gyengítheti, ezáltal befolyásolhatja a jövőbeli sikeres alkalmazkodást. Ugyanakkor tény, hogy e sikeresség egzakt mérése több mint problematikusnak látszik.

Shoemaker elméleti fejtegetését megerősítik azok a kutatások, amelyek a hírek figyelemfelkeltő hatására vagy megjegyezhetőségük időtartamára vonatkoznak. Számos vizsgálat utal arra, hogy a társas kapcsolatokban (különösen a bensőséges és szoros

jellegű baráti és a házastársi kapcsolatokban), a konfliktusokban (a csoportokon belüli és a csoportok közötti szegregációban, ellenségeskedésben), az önmeghatározásban milyen jelentős szerepet játszik a hasonlóság mértéke (Reynolds et al., 1989; Rushton, 1989; Thienpont & Cliquet, 1999). Ez alapján nem meglepő, hogy annál inkább érint bennünket egy negatív információ, minél közelebb áll (például a leszármazási kapcsolat alapján) hozzánk az, akivel kapcsolatos (Vangelisti & Crumley, 1998). Egy esemény hírértékét befolyásolja résztvevőinek hozzánk való hasonlósága (Pritchard & Hughes, 1997), de a beszámoló tartalmának elfogadásában, felidezésében is megjelenik a hasonlóság alapján bekövetkező éles változás (Bodenhausen, 1988; Hurwitz & Peffley, 1997). Memóriánk eleve szelektíven hatékonyabban őrzi meg a csalók arcképét (Mealey et al., 1996), de a hozzánk való hasonlóság mértéke is befolyásolja egy bűnesettel gyanúsított személy képének megőrzését, felidezését (Oliver, 1999). Ha az elkövető hozzánk hasonló (például kaukázusi amerikai), míg az áldozat jelentősen különbözik tőlünk (mondjuk afroamerikai), memóriánk hajlamos az idővel halványuló emléket olyan módon rekonstruálni, hogy a hozzánk hasonlóhoz köti a pozitív, a különbözőhöz a negatív cselekedetet. Mary Oliver szerint a megismerés háttérében zajló kognitív osztályozás során a hibák elsősorban a kategóriákon belüli és nem a kategóriák közötti besorolásban történnek. A kísérleti alanyok egy hónap elteltével is emlékeztek az eseményre és jellegére, de az eltérő kategóriákba sorolható résztvevők szerepének felidézése már torzulást mutatott. A cselekvő-megfigyelőtorzítás-elmélet szerint saját hibás (például normaszegő) cselekedetünkért igyekszünk a környezeti tényezőket okolni, míg mások elítélendő viselkedésének attribúciójánál személyes tulajdonságaikra következtetünk (Jones & Nisbett, 1972). Ez a megfigyelés mások interakciójának megítélésére is kiterjeszhető aszerint, hogy melyikükkel percepiálunk nagyobb hasonlóságot. Tehát bizonytalan helyzetben történő megítélésnél (ami jelen példánál a részleges felejtésből következhetett) az emberek a különbség növekedésével igazabbnak fogadják el a negatív feltételezést (vagyis az emlékek halványulás következtében a fekete áldozatról idővel kialakul az a vélekedés, hogy valójában ő volt a gyilkos). Nyilvánvaló, hogy ezt felerősíti a kulturálisan is megerősített előítéletesség és rasszizmus, a pszichológiai torzítás pedig növeli a sztereotipizálásra való hajlandóságot. Hiába rendelkezünk esetenként kedvező információval az előítéletesen kezelt személyről (aki mindig nagyon különbözik tőlünk), a megfeleltetési torzítás következményeként ragaszkodunk a hozzá kötött negatív megítéléshez. A vele kapcsolatos pozitív eseményt hajlamosak vagyunk a szabállyal szembeni kivételnek

tekinteni, idővel akár az ellenkezőjére, tehát negatívvá is átalakítani. Összefoglalva: minél jobban különböznek mások tőlünk, annál hajlamosabbak vagyunk róluk rosszat feltételezni (például Neuberg & Cottrell, 2006).

Mindezt magyarázhatja, hogy evolúciós múltunk során őseink olyan csoportokban éltek, amelyek összetétele csak korlátozottan változott. Minél távolabbról érkeztek a közösségen kívül élő idegenek, annál kevésbé voltak ismerősek. Ebből következően a csoport tagjai kevésbé vagy egyáltalán nem voltak képesek egy idegen individualitását differenciálni, saját közösségén belüli kapcsolatait megismerni és számon tartani. Minthogy az ilyen találkozások alkalmával mindenképpen döntéseket kellett hozniuk arról, miként viszonyuljanak egy kívülállóhoz, adaptív előnyt jelenthetett a kevés információ alapján való általánosítás és sztereotipizálás. Ez nem volt újdonság. A főemlősök egyes fajairól tudjuk, hogy nemcsak a saját közösségük tagjainak bonyolult viszonyrendszerét ismerik (Cheney & Seyfarth, 1990; Kano, 1992; Seyfarth & Cheney, 2001). A cercófok, a páviánok, a csimpánzok és a bonobók nemegyszer a szomszédos csoportok egyedeiről is rendelkeznek hasonló információkkal, amelyeket nyilván használnak is interakcióikban. Mindemellett az idegenség mértékének növekedésével, az ismertség csökkenésével nőtt az óvatosság, az ellenségesség és a nyílt agresszív reagálás valószínűsége. Még az egyik legbékésebbnek tartott nép, a délkelet-afrikai kungok is megölik az idegen törzs tagját, ha az a területükre téved és sikerül elfogniuk. Ugyanők szigorúan felügyelnek arra, hogy a törzsön belül az agresszivitást a minimálisra szorítsák vissza.

A fent említett, az adaptációt szolgáló pszichológiai mechanizmusok arra is befolyást gyakorolhatnak, hogy a hasonlóság csökkentével hogyan változik empátiás képességünk. A hozzánk hasonlóak, különösen közeli rokonaink fájdalma, szükséghelyzete átélésének képessége adaptív előnyt jelent, mert az így motivált segítségnyújtás összesített reprodukív sikerünket befolyásolja.<sup>20</sup> Stürmer és munkatársai (2005) kimutatták, hogy amikor másoknak segítséget nyújtunk, a rászorult egyénnek eltérő tulajdonságait vesszük figyelembe. Ha hozzánk hasonló az illető (*in-*

---

<sup>20</sup> Az összesített fitness vagy reprodukív siker az egyén saját utódjaiba átadott génjeinek, valamint a rokonokban jelenlévő, az egyénnel megegyező gének összesítéséből adódik. Mivel a leszármazás szabályai szerint minél közelebbi rokonságban áll az egyén más egyénnel (egyvetéjű ikrek, szülők és gyerekeik, testvérek, féltestvérek, nagyszülők, nagynénik és nagybácsik, unokatestvérek, klán, törzs nemzetség, nemzet, rassz), annál nagyobb arányban rendelkeznek közös génekkel, az egyén összesített sikere szempontjából annál kifizetődőbb segítséget nyújtani, megosztani, együttműködni, szövetséget kötni.

*group*), a rászorultságával kapcsolatban kialakuló empatikus együttérzés vezérel bennünket, míg az idegenek, a jelentősen eltérők esetében (*out-group*) az egyén attraktivitása a meghatározó. Érdeklődésünk felkeltésére egyenlő, sőt nagyobb „esélye” lehet tehát egy, a szűkebb közösségben bekövetkezett konfliktusnak, egy erőszakos, normaszegő tettek, különösen egy halálesetnek, mint egy távoli tömeges katasztrófának.

Visszatérve a hír fontosságával kapcsolatos gondolatmenethez: más jellegű eseményeknek is fel kellett kelteniük őseink figyelmét. A közösségben zajló társas események közül a politikai aktivitás, azaz a hatalom megragadásával és megtartásával kapcsolatos bonyolult taktikák és stratégiák alkalmazása már egyes főemlősfajoknál is jól ismert (például Aureli & De Waal, 2000; De Waal, 1989, 1996, 1998; Goodall, 1986), amelyek bonyolítására komplex kognitív képességekkel is rendelkeznek (Seyfarth és Cheney, 2001). Nem kétséges, hogy a csoportok tagjainak egyik legfontosabb tevékenysége ugyan az mind a több tízezer évvel ezelőtti és még napjainkig is létező gyűjtögető-vadász közösségekben, mind a korai és a jelenkori törzsi kultúrákban, valamint a történelem során kialakult államokban. Nevezetesen a tagok számára a politikai folyamatokban való részvétel, illetve azok figyelése, számontartása, megbeszélése és a megszerzett, valamint a következtetett ismeretek alapján való döntéshozatal egyszerre elementáris vágy és kényszer (például Archer, 1994; Boehm, 1993, 1997; Harcourt, 1992). Még inkább érvényes ez a modern társadalmakra, az informális kiscsoportoktól a közép- és makrotársadalmi szervezetekig (Barner-Barry, 1988). A tömegkommunikációs eszközök szinte mindegyikére jellemző a politikához fűződő elválaszthatatlan kapcsolat. Terjedelmi okok miatt lehetetlen ennek részletes áttekintése, inkább csak egy, a témám szempontjából érdekes vizsgálatra szeretnék utalni.

Michael Chance (1967) vizsgálata hívta fel a figyelmet arra, hogy a társas szerveződésekben egymás figyelése sajátos struktúrát alkot. A tartós közösségekben élő főemlősökre és az emberre egyaránt jellemző, hogy a hierarchikus csoportokban a domináns pozíció birtokosaira irányul a legtöbb figyelem (Chance, 1976; Chance & Larsen, 1976). A makákók, a páviánok vagy a csimpánzok arra törekednek, hogy a társas kapcsolatokat hatékonyan szervező és erősítő kurkászással minél szorosabb viszonyt alakítsanak ki velük, illetve előnyöket szerezzenek jövőbeni konfliktusok esetére. A kurkászás mindkét fél számára megnyugtató (Boccia, 1987; Schino et al.,

1988), ugyanakkor a lehetőségért való vetélkedés felfokozott izgalmat okoz, nemegyszer nyílt agresszióba torkollik (Aureli et al., 1992; Zaragoza et al., 1996). Mivel a kurkászásra fordítható idő korlátozott (a napi aktivitásnak három-nyolc százaléká), hiánya vagy korlátozottsága minden bizonnyal kedvezőtlenül befolyásolja az egyedek emocionális állapotát, másokkal szembeni attitűdjeit (De Waal, 1996). A rangsorrendben történő változások nyilvánvalóan átrendezik mind a figyelem, mind a társas kapcsolatok hálózatát, a kurkászás elosztását és eloszlását, ezáltal befolyásolják a csoporttagok egymással szembeni attitűdjeit is. Tehát a pozíciók számontartására szelektálódott pszichológiai mechanizmusok összetettségük mellett kapcsolatban lehetnek más döntési és magatartás-szabályzó mechanizmusokkal is. Nem meglepő tehát, hogy a média – a rendkívüli érdeklődésre és elvárásra is reagálva – előszeretettel foglalkozik a kiemelkedően magas helyzetet elfoglaló személyekkel.

Feather (1994) a magas pozíciót elért személyek iránti attitűdöket és a bukásukat követő változásokat kutatta iskolások körében, valamint a tágabb társadalmi környezetben. Saját társadalmában végzett felmérését kiegészítette a kultúraközi összehasonlításos eljárással is, hogy lássa, mennyire általános ez a jelenség. A vizsgált kultúrákra egyöntetűen jellemző, hogy az emberek feltűnően érdeklődnek a közismertségnek örvendőik iránt. Számos tényező befolyásolja, hogy ez az érdeklődés milyen intenzitású és előjelű. Nem meglepő módon a legkülönbélebb tömegkommunikációs médiumok törekszenek erőteljesen arra, hogy a hősök és a hírességek felemelkedéséről, tündökléséről és hanyatlásáról egyaránt tudósíthassanak. Az ezekre az eseményekre szelektíven fogékony és nyitott pszichológiai algoritmus jelentős alkalmazkodási előnyhöz juttathatta birtokosát. A magas társas pozícióba kerültek bukása gyakorlatilag mindig átrendezi környezetében a társas viszonyokat, ami a helyzet kognitív értékelésének átszervezését is igényli. Az eseményeknek a közönségre gyakorolt hatása nem független tehát attól, hogy milyen attitűd és morális megítélés társult a korábbi eseményekhez, elvárásokhoz. A tündöklést tarthatják érdemtelennek, a bukást megérdemeltnek – vagy éppen fordítva. Az események okozhatnak örömet vagy bánatot. Akkor érzik az emberek a legnagyobb örömet, ha a státust, a hírnevet, a gazdagságot, a társakat elvesztő személy egy „idegen” (nem rokon és nem hasonló) társas kategóriába tartozik. Ha megítélésük szerint érdemtelenül jutott a dicsőséghez, rosszul sáfárkodott, visszaélt a pozíciójával, végül hirtelen és

látványosan nagyot bukott, mindent elveszített, elégedettek a következménnyel. Az ellenkező esetben együttérzést, akár gyászt is átélhetnek

E jelenség evolúciós előzményére utalnak azok a kísérletek, amelyeket primatológusok<sup>21</sup> zöld cercóffal és medvepáviánnal végeztek. Bebizonyították, hogy az állatok rendelkeznek valamilyen kognitív reprezentációval arról, hogy egy adott rangpozícióban mi a „helyes” magatartás. Vagyis képesek összehasonlítani és megítélni a társak aktuális magatartását, kommunikációját egy, a kognitív térben szerveződött, a különböző hierarchikus helyhez illeszkedő mintázattal, és eltérés esetén megfelelően reagálni rá (Seyfarth és Cheney, 2001).

## 8. Az agresszió a tömegkommunikáció évszázadában

A „manipuláló média” paradigma képviselői szerint a médiaerőszak befolyásának immorális jellege részben éppen abból ered, hogy a hatáskiváltásra törekvés célorientáltan szándékos. Az alapvetően tömegjellegű közönség fogalmának konstruálásával a médiát bírálók főként a *mágikus lövedék*, nemkülönben az *injekcióstű-hatás* korai modelljeinek megfelelően járnak el. Megállapítható, hogy a diskurzusokban megjelenő közönségtípusok többnyire differenciálatlan, nagy szociológiai kategóriák mentén képződnek.<sup>22</sup>

A polémia résztvevői által konstruált hipotetikus közönség tagjai annál gyakrabban válnak a manipuláció céljává, annál kiszolgáltatottabak és védekezésre képtelenek a médiával szemben, minél több lényegesnek tekinthető tulajdonságban különböznek a társas kategorizáció alapján az őket védeni szándékozóktól.

Az erős hatás képviselői szerint az erőszak kultivációja a korai gyerekkorban kezdődik. Ekkor még a valóságot a fikciótól megkülönböztetni képtelen, és ebből következően védtelen televíziónéző „könnyen” és „gyorsan” megtanulja a pozitív megerősítéssel kísért agressziót (Bandura, 1965; Bandura et al., 1963a, b, c). A gyerek hajlamos környezetében zajló társas folyamatok figyelésére és utánzására, különösen

---

<sup>21</sup> A primatológusok a főemlősök eredetét, anatómiai, fiziológiai és magatartását vizsgáló kutatók. A primatológia magában foglal minden olyan tudományos megismerési tevékenységet, amelynek tárgya a főemlősök valamelyik faja, vagy valamelyik magasabb rendszertani kategóriája.

<sup>22</sup> A közönség konceptualizációjának lehetséges típusait Webster (1998) tekinti át tanulmányában.

akkor, ha modell és saját viselkedését pozitív érzelmek és környezete megerősítő reakció kísérik (Bandura, 1973). Agyában kialakulnak azok a társas kognitív reprezentációk (*szociálkognitív modell* – Bandura, 1986), illetve a tudat számára kontrolálhatatlan asszociációk az előkészítő (*priming*) hatások által (*kognitívneasszociációs-elmélet*, valamint az *előhangolóhatás-modell* – Berkowitz, 1984, 1993, Berkowitz & Rogers, 1986). A társas környezet percepcióját és a viselkedést irányító mentális sémák formálódnak a médiában látottak alapján (*információkezelés modellje, sémamodell* – Eron, 1982; Huessman, 1988; Huessman et al., 1984), amelyek viszonyítási, relevancia- vagy asszociációs alapként elősegítik az agresszív/erőszakos viselkedés szocializációját (Anderson et al., 2003; Gentile et al., 2007).

Noha a hatáselméletek a médiának erős befolyásolást tulajdonító korszakát éljük (McQuail, 1994; Bajomi-Lázár, 2006;), számos érv hangzik el mellett, hogy a tömegkommunikációs hatások jóval gyengébbek, mint azt a pesszimiztikus bírálók feltételezik (Bajomi-Lázár, 2006; Savage 2004). Politikusok, marketingesek, műsorkészítők és még sokan, akik médiából élnek, boldogok lennének, ha tényleg olyan hatékonyan tudnák befolyásolni és manipulálni a közönséget, mint azt a médiakutatók és a laikusok többsége feltételezi.

A „médiakerőszak-vita” napjainkban is dúl, bár már akadnak olyan kutatók, akik szerint a továbblépést az ellentétes álláspont képviselői közötti konstruktív kommunikáció segítheti elő (Anderson, 2008). A szembenálló felfogást képviselők egy kisebb része a társadalom egésze szempontjából elhanyagolható mértékű hatást tulajdonít az agresszív médiatartalmaknak (Felson, 1996; Grimes & Bergen, 2008; Savage, 2004). Nem kérdőjelezzik meg teljesen az agresszió bemutatásának negatív hatását, hanem elsősorban olyan nézőket tekintenek veszélyeztetettnek, akik mentálisan, de elsősorban érzelmi szempontból problematikusnak vagy diszfunkcionálisnak tekinthetők. Arra hívják fel a figyelmet, hogy néhány kutató – többnyire ritkán hivatkozott tanulmányaiban – már két-három évtizeddel ezelőtt arra mutatott rá, hogy a társadalmakban tapasztalható agresszióért sokkal inkább a megoldatlan szociális és megélhetési problémák, vagyis a társadalmi ellentétek a felelősek, mintsem a

tömegkommunikáció, elsősorban a televízió (Graham & Gurr, 1969; illetve Coyne, 2007).<sup>23</sup>

A fiatal fiúk és a férfiak arányának növekedése együtt jár az erőszakos bűncselekmények, köztük az emberöléses esetek növekedésével. Ez különösen azokra az országokra jellemző, amelyekben nem építettek ki megfelelő szociális támogató intézményeket (Maume & Lee, 2003; Pampel & Gartner, 1995), ugyanakkor ott, ahol ezek az intézmények kiépültek, az említett pozitív korreláció nem tapasztalható (Savolainen, 2000). Ugyanakkor minél szélesebbre nyílik a szociális olló, minél inkább csökkenti az állam a szociális juttatások mértékét, annál gyakoribb az agresszió, annál magasabb az elkövetett gyilkosságok aránya (Gatti & Tremblay, 2005).

## **8.1. Az agresszió meghatározása**

Ahhoz, hogy alaposabban megvizsgáljuk az úgynevezett médiaerőszak hatás jelenségét, a tisztázás érdekében érdemes figyelmet fordítani az agresszió evolúciós pszichológiai értelmezésére. Ez lehetővé teszi a hatásmechanizmus mélyszerkezeti jellemzőinek hatékonyabb megismerését, egyben az esetleges prevenciók kijelölésének speciális megtervezését.

Mi is valójában az agresszió? Az agresszió olyan viselkedéskategória (maga az agresszió mint önállóan leírható viselkedésem nem is létezik), amely elképesztően sokféle (fizikai, verbális, nem verbális, kapcsolati, közvetett és egyéb kommunikációs, például szimbolikus agresszió) tényleges megjelenési, azaz fenotípusos változatot foglal magába (Huntingford és Turner, 1987; Tóth, 2007a). Az agresszióknak tehát a konkrét megjelenésére, és a vele kapcsolatos megnyilvánulásokra is egyaránt jellemző a variabilitás.

A pszichológusok Arnold Buss (1961) meghatározását alkalmazzák bizonyos kiegészítésekkel. Eszerint azokat a magatartásokat tekintik agressziónak, amelyek által a cselekvő fizikai (Buss, 1961), pszichológiai és/vagy szimbolikus (Berkowitz, 1993) sértést, sérülést szándékozik okozni egy másik embernek (Parke és Slaby, 1983). Egyes kutatók ennek érvényességét tárgyakra és más fajokra is kiterjesztették (Bandura, 1973). Több agressziókutató lényegesnek tekinti e meghatározás kiegészítését a kivitelezéssel,

---

<sup>23</sup> Graham és Gurr (1969) tanulmányát Grimes, Anderson és Bergen (2008) idézi.



a viselkedés eredményének sikeres bekövetkezésével, vagyis a sebesüléssel és a fájdalommal kapcsolatos szándékok meghatározásával is (Anderson és Huessman, 2003; Geen, 1990). Tény, hogy a szándékoltság beemelése részben megoldja a véletlenül – hiba, figyelmetlenség, ügyetlenség – folytán bekövetkező, fájdalmat, illetve sérülést okozó események kizárását az agresszió kategóriájából. Ugyanakkor a szándék megítélése és vizsgálata jelentős szubjektivitást, ezzel együtt a hiba lehetőségét emeli be az agressziókutatásba.

Az agresszióknak e meghatározása tehát alapvetően társas ítélet, hiszen a szándék azonosítása attól függ, hogy a megfigyelő laikus vagy kutató mit gondol a cselekvő belső állapotáról, azaz milyen oksági attribúciókat tesz (Tremblay, 2000). Tremblay szerint, ha kizáró kritériumként alkalmazzuk a szándék hiányát, akkor szinte lehetetlenné tesszük a hipotézisek megcáfolását mind az állati, mind pedig a kisgyerekkori agressziókutatásban. Lewis, Alessandri és Sullivan (1980) például megfigyelte, négy hónapos csecsemők egyértelműen haragos arc kifejezést produkálnak, ha frusztráló helyzetbe hozzák őket. Másrészt pedig a felnőttek reaktív, impulzív agressziója gyakran nem szándékolt, s az önkontroll részleges vagy teljes megszűnése jellemzi.

Anderson meghatározását három tényező érvényesülésére alapozza. Az agresszió, mások definíciójához hasonlóan, (a) egy személy, az agresszor viselkedését foglalja magában, (b) akinek az agresszióját az a szándék vezérli, hogy egy másik személynek, az áldozatnak sérülést okozzon; (c) és az agresszor feltételezi, hogy az áldozat motivált a kérdéses sérülés elkerülésére (Anderson, 2000; Baron és Richardson, 1994). Maga a sérülés lehet fizikai (pl. valakinek ököllel az arcába ütni), lelki (pl. valakit szavakkal inzultálni vagy szidni, identitását támadni, önbecsülését lerombolni), vagy közvetett hatású (pl. kárt okozni a célszemély számára kedves tárgyban, tulajdonban, kapcsolataiban).

Számos esetben az agressziót olyan jelzős szerkezetben használjuk, amely utal arra, milyen reprezentációkkal és asszociatív kapcsolatokkal próbáljuk értelmezni a körülöttünk lévő világot. Az agresszív kampány, erőszakos marketing, durva reklám fogalmak jelzik a zavarokat az agresszióval kapcsolatos fogalmi meghatározásokban. Miért fontos ez a számunkra? Mert befolyásolják a világ „erőszakos” voltáról kialakult képzeteket és diskurzusokat. A viselkedéstudományokban általában azzal „oldják meg” a problémát, hogy e jelenségeket kizárják a konceptualizálás és a kutatás köréből.

Tedeschi és Felson (1994) szerint az agresszió helyett a *kényszerítés* fogalmát kellene alkalmazni a viselkedéstudományokban, ugyanis minden olyan magatartásnak a része, amelyet általában agresszívnek tartunk. A fogalmi és értelmezési átkeretezés pozitív hozadékanak tekintette a két kutató, hogy a meghatározás határmenti szürke zónáinak bizonytalansága legtöbb esetben feloldható.<sup>24</sup> Felvetésükkel valójában az a probléma, hogy nehéz besorolni azokat az utóbbi időben azonosított, agresszívnek tekintett viselkedésformákat, mint például a közvetett vagy a kapcsolati agresszió.<sup>25</sup> Noha ezek esetében a rombolás, a kár- és a fájdalomokozás tekinthető elsődleges célnak, végső soron azzal a funkcióval rendelkeznek, hogy az agresszív aktus révén a kapcsolati partnerek rákényszerüljenek összetartozásuk átértékelésére, lazítására, végső esetben szövetségük megszakítására. Mind a közvetett, mind pedig a kapcsolati agresszió alkalmazására jellemző, hogy gyakran titokban történik. Ezért ha alkalmazója körültekintő, elkerülheti az áldozat védekezéséből, retorziójából eredő sérüléseket. Végső soron mindkét agresszió arra „kényszeríti” a célszemélyeket, hogy időt és forrást pazaroljanak a helyreállításra, a védekezésre, esetleg az elkövető kilétének a felderítésére.

## 8.2. Az agresszió eredete

Az agresszió megléte és alkalmazásának kérdései az evolúciós és társadalomtudományi viselkedéskutatás talán legizgalmasabb problémáit jelentik. Annak alapján, hogy milyen sokféle változata van az agresszív viselkedésnek, tulajdonképpen nem meglepő, hogy társadalomtörténeti kialakulásának és egyéni ontogenezisének háttérben alapvetően a környezeti – a szocializációs és a kulturális – hatásokat tekintik meghatározónak.

A Fogoly-dilemma játékelméleti modell jelzi, hogy ha az együttműködéssel szemben a dezertáló viselkedés nagyobb nyereséget biztosít, akkor az elterjed a

---

<sup>24</sup> Ezt a kérdést azért érdemes itt megemlíteni, mert gyakran fogalmaznak úgy a tömegkommunikációval kapcsolatos kritikai megjegyzésekben, hogy a televízió rákényszeríti a nézőkre (például a gyerekekre) az erőszakos tartalmú programokat, vagy a fogyasztói attitűdöt.

<sup>25</sup> A közvetett agresszió a célszemély (csoport) számára fontos, értékes dolog, tárgy, szimbólum, személy ellen irányul, míg a kapcsolati (relációs) agresszió a célszemély kapcsolataiban kárt okozó, többnyire kommunikációs viselkedés. Saját kapcsolatot támadva: „*Ha nem jössz el, nem leszek a barátod!*” Mások kapcsolatait támadva: „*Mit szólsz hozzá, tegnap láttam Z férjét egy csinos fiatal nővel csókolózni. Mikor is találkozól Z-vel? Nem azért mondtam, hogy elmondd neki! Hát azért szeretném látni az arcát, amikor megtudja.*”

populációban. A Héja-Galamb játék-modellben a Héja az agresszív, míg a Galamb az agressziót elkerülő stratégiát jelenti. Még akkor is, ha figyelembe vesszük az agresszió alkalmazásával együtt járó kockázatokat (azaz egy sérülés jelentős költségét, ha az agresszorok, azaz a Héják kerülnek egymással szembe), az agresszív viselkedés nagyobb arányban fordul elő a populációban, mert hosszú távon nagyobb nyereséget biztosít azokhoz képest, akik kizárólag az agressziót elkerülő stratégiát alkalmazzák (Maynard Smith és Price, 1973). Egy tisztán Galambokból álló populációban kiemelkedő nyereségre tehet szert az, aki Héjává változik. Ha csak nem növekszik végletesen magasra az agresszor költsége, vagy csökken jelentősen a nyeresége, elkerülhetetlenül felbukkan az agressziót elkerülők között.

Tudjuk, hogy a tényleges interakciók és csoportok messze összetettebbek, mint a játékelméleti modellek. Mégis könnyen belátható, hogy egy versenyhelyzetben az agresszió alkalmazása a vetélytárs hosszabb-rövidebb ideig tartó, hatékony és sikeres akadályozását, inaktiválását, de akár végleges eltávolítását is eredményezheti. Fontos problémára mutat rá Pinker (2002) azon megjegyzésével, hogy nem az az igazi kérdés, hogy miért van, miért alkalmazzuk az agressziót, hanem az, hogy miért nincs, miért alkalmazzuk ilyen ritkán.

Tény, hogy relatíve gyakran alkalmazzuk az agressziót, és az agresszív gyerekek, fiatalok és felnőttek csoporton belüli interakcióinak következményei azt mutatják, hogy az agresszió agressziót szül (Coie és Dodge, 1998; Geen, 1997). Az állati és az emberi konfliktusokra is érvényes a megállapítás, hogy bizonyos feltételek mellett eskalálódnak, amely során az agresszív viselkedés végzetes következményekkel járó formái aktiválódhatnak. (Archer és Huntingford, 1994; Berkowitz, 1994; Pruitt, Rubin és Kim, 2003).

A kérdés egyrészt tehát az, hogy az agresszió valóban szelekciós előnyt biztosított-e az ember evolúció története során, másrészt érvényesül-e ez ma is, harmadrészt egy adaptációs kihívás adott feltételei mellett van-e hatékonyabb alternatívája az agresszív megoldásnak? A társadalomtudományok képviselői nyilván a konfliktusok nem agresszív megoldását részesítik előnyben. Attól tartanak, hogy ha az agresszióról kiderül, hogy a természetes szelekció következménye, hogy szelekciós előnyt biztosít megfelelő alkalmazása, akkor az legalizálhatja alkalmazását a modern társadalmakban is. Ez nevezik a darwinista viselkedéskutatók *naturalista téveszmének* (Tooby és Cosmides, 1992; Pinker, 2002). Erre vezethető vissza az agresszió az antiszociális viselkedéskategóriába történt besorolása, és az, hogy évtizedekig

abnormalis viselkedésként határozták meg (Krahe, 2001). Abból kiindulva, hogy az ember a rousseau-i értelemben jónak, azaz tabula rasával születik, és a személyisége, a jelleme a szocializáció és a kulturálódás során formálódik, egyenes úton következik a *morális téveszmének* a jelenléte a társadalomtudományokban (Pinker, 2002), azaz, ami normatív szempontból jó és kívánatos, az egyben természetes is.

Az emberi agresszív viselkedés adaptációs értelmezése azt jelenti, hogy megpróbálunk az evolúciós elméletre építve olyan hipotéziseket felállítani és tesztelni, amelyek a viselkedés adaptív szerepével kapcsolatosak. Ezzel azt szeretnénk tisztázni, hogy a legkülönbözőbb agresszív viselkedésformák milyen szerepet játszottak (és esetleg játszanak ma is) a környezeti feltételekhez történő alkalmazkodásban és a szaporodásban.

### **8.3. Az emberi agresszió eredete**

Az evolúciós viselkedéstudományok négy fő irányt követnek az állatok és az ember viselkedésének kutatása során. Ezeket az etológia négy alapkérdésének nevezik (Tinbergen, 1963), és (1) a viselkedés megvalósulásának mechanizmusára, (2) az adaptív, illetve a reprodukív siker biztosításában játszott szerepére, (3) a tulajdonság evolúciós eredetére és történetére, végül (4) az egyed életében való kifejlődésének történetére vonatkoznak. Manapság többen kiegészítik ezt egy úgynevezett ötödik kérdéssel, vagyis hogy mi a szerepe az öröklött – s legtöbbször kimutathatóan az előfordulás gyakoriságától függő – sokféleségnek.

Az agresszív hajlam, valamint az általa motivált viselkedésformák aktiválódása (fizikai, verbális, nem verbális, kapcsolati, közvetett és egyéb kommunikációs agresszió) emberről emberre eltérő lehet. A darwinista felfogás szerint a megfigyelhető viselkedés és az azokat létrehozó pszichológiai (percepció, kognitív, érzelmi és döntési mechanizmusok), hormonális és fiziológiai folyamatok az evolúció során tartósan befolyásoló szelekciós (ultimatív) és az egyénre ható közvetlen, jelen idejű (proximális) belső és külső kiváltó tényezők függvénye. Az evolúciós magatartástudományoknak olyan modellt kell felállítaniuk egy-egy vizsgált jellegzetesség értelmezésére, amely egyszerre ad tesztelhető magyarázatot egy nagyméretű mintán tapasztalható, fajspecifikus és általános hasonlóságra, valamint a mintán belül megfigyelhető relatív sokféleségre. Ahhoz, hogy megértsük a modern ember agresszív viselkedését, ki kell

derítenünk, hogy mire szolgált, miért jelentett előnyt az evolúciós múltban. Ehhez pedig elkerülhetetlen egyebek mellett az alkalmazkodás "eredeti" környezetének rekonstruálása.

Evolúciós múltunk során őseink olyan csoportokban éltek, amelyek összetétele csak korlátozottan változott. A csoport tagjainak egy része a közelitől a távoliig, különböző mértékben rokonságban állt egymással. Másokkal, elsősorban a felnőtt nőkkel családi, de többnyire nem rokoni kapcsolatban voltak. A közösségen kívül élő idegenek annál kevésbé voltak ismerősek, minél távolabbról érkeztek. Ebből következően a csoport tagjai kevésbé, vagy egyáltalán nem voltak képesek megismerni egy idegen individualitását, saját közösségén belüli kapcsolatait és számon tartani. Minthogy az ilyen találkozások alkalmával mindenképpen döntéseket kellett hozniuk arról, miként viszonyuljanak egy kívülállóhoz, adaptív előnyt jelenthetett a kevés információ alapján történő általánosítás és sztereotipizálás (Berezkei, 2009; Haselton, Nettle és Andrews, 2005). Mindemellett az idegenség növekedésével, az ismertség csökkenésével erősödött a bizalmatlanság, csökkent az együttműködés, és nőtt az ellenségesség és a nyílt agresszív reagálás esélye (Berezkei, 1991, 2003; Thienpont és Cliquet, 1999).

Az agresszív viselkedésformák elterjedését az határozza meg, hogy a más megoldásokat érvényre juttató stratégiákhoz képest mennyire sikeres válaszokkal szolgálnak a rájuk ható fizikai és társas környezeti hatásokra. Adaptív előnnyel tehát akkor rendelkezik az agresszív viselkedés, s akkor növekszik előfordulásának gyakorisága az utódpopulációkban, ha hatékonyabban oldja meg a túléléssel és a szaporodási sikerrel kapcsolatos problémákat, mint az alternatív viselkedésstratégiák. Ebből az is következik, hogy, szemben a társadalomtudományokkal, az evolúciós viselkedéstudományok nem rendelnek, nem rendelhetnek normatív értéket egy-egy evolúciósan kialakult tulajdonságunkhoz. Egy fenotípusos jellegnek, így a viselkedésformáknak csak adaptív, vagyis funkcionális értelemben lehet értéke. Ennek eldöntése pedig csak evolúciós időtávlatban lehetséges.

Természetesen az értékhozzárendelés aktusai, illetve maga a képesség is humán fenotípusos tulajdonság. Univerzálé jellege utal lehetséges adaptív szerepére. A saját és mások viselkedése elemzésének és értékszempontú megítélésének jelentősége a társas lét kontextusában értelmezhető. Az erőszak koncepciója minden kulturális kódrendszerben kialakult, tartalma azonban eltérő. Minden bizonnyal hatással van a

fogalmi konceptualizációra az, hogy milyen szintű a kérdéses társadalomban a versengés a társadalom tagjai között, valamint a szomszédos közösségekkel, kultúrákkal (Eller, 2006).

Az evolúciós múltban az ember fizikai és társas környezete tehát nem mindig volt barátságos. Élelemből, iható vízből, biztonságos, védhető bújóhelyekből, a megbízható, befolyásos vagy éppen kellemes társakból (és más egyéb forrásokból), nem is beszélve a szexuális (szaporodási) partnerekről többnyire nem jutott bőségesen mindenkinek. Ezekért szinte állandó versengés folyt a csoportok között, de gyakran a csoportokon belül is. E versenykörnyezet, vagyis a források, a partnerek és a vetélytársak éppen aktuális száma határozta meg, hogy az együttműködés mellett milyen mértékben lehetett előnyös az agresszió már meglévő formáinak alkalmazása, vagy valamilyen új eljárásnak a kitalálása (például egy dárda). A versengés a hierarchia kialakításának képességére szelektál, és vele együtt a pozíciók megszerzésére, illetve megtartására vonatkozó információk kiértékelésének kognitív kapacitását eredményezte (Cummuns, 2000, 2005). Az emberre is jellemző, hogy akkor volt számára érdemes agressziót alkalmazni, ha érdekei élesen ütköztek másokkal, és az együttműködő magatartásformák már eredménytelennek bizonyultak (Bereczkei, 1998). Az agresszió olyan adaptív kihívások megoldását eredményezhette mint források megszerzése, eltulajdonítása, a támadásokkal szembeni védekezés, a szexuális rivalizálás, magas pozíció megszerzése, megvédése, a hűtlen partner visszaszerzése, vagy éppen a hűtlenség megakadályozása és a szexualitás kikényszerítése (Buss és Duntley, 2006).

A források hozzáféréseinek jövőbeli megjósolhatósága intenzív versengést serkent, amely nem csak a gyűjtögető-vadász életmódnál, hanem a modern nagyvárosokban is csoportosan védendő territóriumok kialakításához vezet. Utóbbi esetekben e csoportok az utcai bandák, amelyek gyakran eszkalálódó személyközi és csoportok közötti konfliktusokba torkollnak. Margo Wilson és Martin Daly kutatásai jelzik, hogy ezek többnyire az adott területen található jövedelemforrások agresszív és illegális megszerzésére irányulnak. Legfőbb céljuk azonban mégis az, hogy megakadályozzák a kívülállók hozzájutását a területen élő reproduktív partnerekhez: a fiatal nőkhöz (Wilson és Daly, 1993, 1998). A konfliktusok igen gyakran vezetnek gyilkosságokhoz, amelyeknek elkövetői és áldozatai hasonló korú fiúk és fiatal férfiak (Daly és Wilson, 1988; Wilson és Daly, 1985).

Ennek értelmezéséhez a szülői ráfordítás elméletét kell alkalmaznunk (Trivers, 1972). Noha már korábban röviden utaltam rá, a szülői ráfordítás elmélet lényege, hogy

a nők számára messze nagyobb forrás és időbeni befektetést jelent egy gyerek világra hozása és felnevelése, mint a férfiaknak. A férfiak nagyságrendekkel több gyereket nemzhetnek az életük során, mint ahány gyereket a nő képes megszülni. A nők tehát több kockázatot vállalnak a teherbeeséssel, a férfiak több kockázatot vállalnak a nők figyelmének, vonzalmának az elnyeréséért, illetve a vetélytársak legyőzése érdekében. A nők a férfiakkal ellentétben mindig biztosak lehetnek abban, hogy a gyermekeiknek a szülője, emiatt a férfiak féltékenysége gyakrabban torkollik agresszióba.

A szülői ráfordítás-elmélet logikáját támasztják alá azok a kutatások, amelyek szerint különösen a férfiaknak kell amiatt aggódnuk, hogy nem jutnak partnerhez. A reprodukív halál, azaz a szaporodás lehetőségének végleges elvesztése, noha az egyén még évtizedekig élhet tovább, olyan nagy kockázatot jelent evolúciós szempontból, hogy még a testi épséget, sőt az életet veszélyeztető agresszív küzdelmek felvállalását is érdemes az elkerülése érdekében kockáztatni. Így érthető, hogy eltérően értelmezik az olyan helyzeteket, amikor a támadólag lépnek fel valaki ellenük. A férfiak a presztizsüket, és tulajdonukat, a nők elsősorban a biztonságukat, testi épségüket és életüket féltik (Hopp és Rasa, 1990). Azt várhatjuk, hogy ilyenkor a férfiak elsősorban ellenállnak, vagy menekülnek, vagy ha kell, szélsőségesen is agresszívek. Ugyanakkor a nők esetében nem tudatosan a fertilitásukat védelmében a menekülési motivációt gyorsan felváltja a társas kapcsolatok keresése (Taylor, Klein, Lewis, Gruenewald, Gurung, és Updegraff, 2000).

A nők nap mint nap keveredhetnek konfliktusokba és számtalanszor ütközhetnek akadályba, ha érvényesíteni akarták érdekeiket, törekvéseiket. A párválasztás nyomán a nők a kultúrák többségében a férfiak csoportjába költöznek, így életük jó részét többségében idegen emberek közé beilleszkedve kell eltölteniük. Számukra ezért elsősorban a kisebb kockázattal járó agresszió alkalmazása lehetett előnyösebb (Campbell, 1999).

A nők többnyire nem kerülnek olyan helyzetbe, hogy az agresszió eszkalálódása által vetélytársaikhoz képest kivételesen bőséges forrás(ok)hoz, vagy értékes partnerhez jussanak. A nőket gyakorlatilag nem fenyegeti a reprodukív halál, és a szélsőséges agresszió vagy a gyilkosság alkalmazása nem segíti elő, hogy nőtársaikhoz képest jóval több gyereket szüljön. Ezzel ellentétben a férfiak, bármennyire is akarják a szexet, szeretnének gyereket, minden igyekezetük hiábavaló, ha nem találkoznak ebbe

beleegyező nőekkel. Az evolúciós múltban tehát a férfiak az agresszió kerülése által, a nők pedig az agresszió túlzott alkalmazása miatt veszíthettek sokat.

Az agressziókutatók közül többen felvetik, hogy a nők legalább olyan gyakran alkalmazzák az agressziót, mint a férfiak, rájuk azonban nem a fizikális, hanem elsősorban a közvetlen és közvetett kommunikációs, valamint a relációs agresszió jellemző (Björqvist, 1994; Björqvist, Lagerspetz és Kaukiainen, 1992; Björqvist, Österman és Lagerspetz, 1994; Crick, Casas és Mosher, 1997; Crick, Werner, Casas, O'Brien, Nelson, Grotpeter és Markon, 1999; Tóth, 2002). A sikeres alkalmazkodás hatékony eszköze a minél kiterjedtebb és erősebb kölcsönösségi viszonyok, barátságok kialakítása. Az sem kevésbé hatékony, ha a vetélytársak kapcsolatait valakinek a saját előnyére sikerül megváltoztatni. A fejlett verbalitás eredményeként ehhez kis költséggel és kockázattal járó, esetenként igen hatékony eszköz áll a nők rendelkezésére. A pletyka, az intrika, mások kibeszélése a relációs agresszivitás hatékony és igen informatív eszköze. A beszélgetés persze a barátság kialakításának és ápolásának alapfeltétele is (Fehr, 1996).

Az elmúlt 5 millió év során az emberi agy növekedése, a csoport méretének, ebből következően a kapcsolatok összetettségének együttes evolúciója szelektív tényezőként hatott a kognitív képességek növekedésére és az agresszió további formáinak kialakulására is. Ugyanis a több társ nyilván gyakrabban okozza az egyéni érdekek ütközését, így több konfliktusalkalmat is magában foglalt.

Az evolúció folyamatának egyik általános jellemzője a költségtakarékosság. A nyereség növelését a befektett költségek csökkentésével is lehet fokozni. Konfliktusos helyzetekben a vetélytárs tulajdonságainak, viselkedésének és a helyzetnek a differenciált kiértékelése előnyös lehet. Archer és Huntingford (1994) forrásmegtartóképesség-becslési hipotézise szerint az agresszív viselkedési formák változatossága a vetélytársak erőfelmérő becslését teszi lehetővé. Eszerint minél nagyobb a különbség két vetélkedő fél között a kompetitív képességet befolyásoló tulajdonságokban (a testméretben, az életkorban, a szexuális nemben, a hormonális állapotban, a hierarchia és társadalmi státuszban), annál könnyebb megjósolni és döntést hozni a versengés végkimenetele szempontjából. Ugyanis az agresszív viselkedések enyhébb változatainak (nem verbális és verbális agresszió) alkalmazása is elegendő a különbségek meghatározásához. Ha azonban a vetélytársak alig különböznek egymástól, a konfliktusok során egyre intenzívebb agresszió alkalmazása szükséges az erő- és az elszántságbeli különbségek becsléséhez. Ha a célok mindkét fél számára



fontosak, ha az erőkülönbség a két vetélytárs között minimális, a konfliktusok és az agresszió alkalmazása eszkalálódhat. Ha az agresszió alkalmazása nagy kockázattal jár, ha az elérendő célok jelentősek, ha elvesztésük nagy veszteséget jelent, az agresszió típusok széles skálája esetében kifinomult információfeldolgozó, kognitív képességek koevolválódása várható. Ez pedig az egyedfejlődés során hosszan tartó, rengeteg tapasztalatszerzést lehetővé tévő gyakorlást von maga után.

Amikor döntéseket hozunk az agresszióval kapcsolatban – legyen szó saját viselkedésünkről (a kihívásokra adott adaptív válaszainkról), vagy a környezetünkben (család, csoport, intézmény és média) tapasztalt agresszió megítéléséről, erőszakként való értékeléséről –, mérlegelnünk kell az adott helyzetben megjelenő cselekvés előnyeit és hátrányait. Az agresszor és az áldozat lehetséges, tényleges vagy vélt sérülései azonban csak a megszerezhető vagy megőrizendő előnyöknek, forrásoknak a túlélést és/vagy szaporodási sikert befolyásoló értéke, vagy éppen azok elvesztésének hátrányai alapján ítéltetők meg. Egy fiú vagy férfi elkerülheti az agresszió alkalmazását, s ezt jutalmazhatja a társadalom, ám bünteti és presztizsveszteséget jelenthet a kortárs fiúk, férfiak és nem különben a lányok szemében. Hogyan tanulható meg az agresszió megfelelő és sikeres alkalmazása? Gyakorlással, fantáziával, képzelgéssel és természetesen történetek meghallgatásával.

Az utóbbi másfél évtized során egyértelművé vált, hogy az egészségesen fejlődő embernél (a fiúknál és a lányoknál egyaránt) a fizikai agresszió leggyakrabban 9 és 20 hónapos közötti életkorban figyelhető meg (összefoglalók: Hay, 2007; Tremblay és Nagin, 2005). Ettől kezdve a gyerekek egyre ritkábban bántalmaznak fizikálisan másokat, helyette verbálisan és nem verbálisan kommunikálják a dühüket. A fiúk a későbbiekben is verekednek időnként, a lányok azonban ehelyett a kapcsolatokat (kapcsolati agresszió), másrészt, ha lehet titokban, az ellenfeleik kedvenc tárgyait, szimbólumait hozzátartozóit veszik célba.

A fiúk és a lányok 4-5 éves koruktól fokozatosan elkülönülnek egymástól, s a pubertás kezdetéig gyakorlatilag csak elvétve figyelnek egymásra (Maccoby, 1998). Mára egyértelművé vált, hogy ez az időszak a társas és a nemi szerepsajátítás és -gyakorlás fontos periódusa az ember életében. Minden kultúrában megfigyelhető, hogy a fiúk játékában időről időre felbukkan a lökdösődés és a bírkózás, és ez gyakorlatilag a fiatalfelnőtt-korig megmarad (Weisfeld, 1999). Noha az effajta viselkedés gyakran tartalmaz más agresszív elemeket is, és esetenként komolyan eldurvul, igen fontos szerepet játszik önmagunk, a társas kapcsolatok, és a baráti szövetségek

megismerésében. Vannak azzal kapcsolatos megfigyelések, ha ebben a gyakorlati folyamatban nem vesznek valamilyen okból a fiúk komoly identitásproblémák lehetnek felnőtt korukban (Peterson és Flanders, 2005).

## 9. Az agresszió és az erőszak újraértelmezése

### 9.1. Az agresszió konceptualizálása és rekonceptualizálása

Willard Hartup (2005) is azt hangsúlyozza, hogy az agresszió kutatásának alapvetően (sőt kizárólag) normatív szemlélete gyakorlatilag elavult, mert lehetlenné teszi az individuális különbségek sajátos meghatározottságának értelmezését (nemi, társadalmi rétegződés, kulturális és etnikai különbségek). Véleményem szerint azonban nem jelent kisebb problémát az agresszió különböző kategóriáinak meghatározása sem. Az alábbi táblázatban igyekeztem összegezni néhány, az agressziós szakirodalomban megjelent kategorizálási kísérletet (lásd az 6. táblázatot). Mint látható, az elmúlt 45 év során máig tartó és ma is élénk vita folyik a típusok számáról, a meghatározás szempontjairól és az egyes kategóriák érvényességéről.<sup>26</sup>

#### 6. Táblázat. Az agresszió lehetséges típusai

Szerző(k)	Agressziókatóriák
Buss (1961)	(1) fizikai, ill. verbális; (2) közvetlen, ill. közvetett; (3) aktív, ill. passzív
Lagerspetz et al. (1988)	(1) fizikai – közvetlen, (2) verbális – közvetlen, (3) közvetett vagy kapcsolati agresszió
Crick et al. (1997)	(1) nyílt, (2) kapcsolati vagy relációs agresszió
Moyer (1968)	(1) predátor, (2) hímek közötti, (3) territoriális, (3) anyai, (4) instrumentális, (5) szexuális, (6) félelem indukálta, (7) ingerültség kiváltotta agresszió
Moyer (1973)	(1) kiváltó inger jellege, (2) viselkedést kísérő vagy nélkülöző emóciók, (3) az agresszor neme, (4) neurofiziológiai mechanizmus
Wilson (1976)	(1) territoriális, (2) dominancia, (3) szexuális, (4) szülői fegyelmező,

<sup>26</sup> Hasonló, bár kevésbé részletes áttekintést Susan Fiske (2004) magyar fordításban is megjelent könyvében találhatunk.

	(5) anyai elválasztó, (6) morális, (7) ragadozó, (8) ragadozó elleni agresszió,
Archer (1988)	(1) kompetitív, (2) védelmi, (3) szülői agresszió
Pulkkinen (1987)	(1) közvetlen, ill. közvetett, (2) védekező, ill. támadó agresszió
Feshbach (1964)	(1) instrumentális vagy eszközjellegű, (2) emocionális vagy ellenséges agresszió
Dodge et al. (1990)*	(1) nem provokált vagy proaktív agresszió, (2) provokált vagy reaktív agresszió
Weinshenker és Siegel (2002)	(1) indulati védelem, (2) predátor támadás
Zillmann és Bryant (1974)	(1) bosszúság (düh) motiválta, (2) indíték motiválta agresszió (1) megtorló vagy ellenséges, (2) proaktív, (3) reaktív agresszió
Zillmann (1979)	(1) támadó, (2) védekező, (3) megtorló, (4) kiprovokált, (5) provokáció nélküli, (6) bosszúság (düh) motiválta, (7) indíték motiválta, (8) szankcionáló, (9) elfogadott, (10) jogosult agresszió
Tedeschi és Felson (1994)	kényszerítő erő (az agresszió fogalma helyett) (1) mások ellenőrzése, (2) az igazságosság fenntartása, (3) a társas identitás megvédése
Feshbach (1971) és Rule (1974)	(1) egyén motiválta, (2) társas motiváltságú, (3) emocionális vagy ellenséges agresszió
Berkowitz (1993)**	(1) tudatos, (2) tudattalan vagy impulzív agresszió
Berkowitz (1994)	(1) instrumentális, ill. emocionális, (2) fizikális, ill. verbális, (3) közvetett, ill. közvetlen, (4) ellenőrzött, előre tervezett, ill. impulzív agresszió
Galtung (1975)	(1) strukturális (közvetett), ill. személyes (perszonális), (2) fizikai és pszichológiai, (3) tárggyal (célpont) rendelkező, ill. tárgy nélküli, (4) manifesztálódó, ill. látens, (5) szándékos, ill. nem szándékos erőszak
Infante (1987)	kommunikációs agresszió = (1) verbális agresszió, (2) vita
Schott (1971) ***	(1) tervezett vagy nem tervezett, (2) elképzelt vagy valóságos, (3) a selfre irányuló vagy másik személyre irányuló agresszió
Toch (1969) ***	(1) státuszörző vagy státuszvédő agresszió
Wolfgang és Ferracuti (1967); Berkowitz (1978) ***	(1) normatív és expresszív agresszió

\* A Feshbach-féle (1964) agressziókatégoriák szinonim megnevezései.

\*\* Berkowitz (1993) tárgyalja az említett kategóriákat, de nem említi első meghatározásuk szerzőjét. Mások Berkowitzra hivatkoznak, amikor megemlítik a tudatos és az impulzív agressziót (Anderson 1999).

\*\*\* Muncer, Gorman és Campbell (1986) idézik tanulmányukban Schott (1971), Toch (1969) valamint Wolfgang és Ferracuti (1967, Berkowitz (1978) bimodális kategóriáit.

Az alábbiakban rövid áttekintést szeretnék adni a kérdésről, amely semmiképpen sem mondható teljesnek, már csak a lehetséges terjedelem szűkös volta miatt sem. Forgas, Brown és Menyhart (1980) már három évtizede rámutattak a konceptualizálás és taxonomizálás azon problémájára, hogy egyrészt az agresszió variábilis és összetettsége nem tükröződik a társadalmi probléma lineáris dimenziójába szorítása miatt. Másrészt a definíciók spekulatívak, kutatói intuíció vagy egy-egy teória alapján konstruáltak, harmadrészt időben változik a társadalmi, ebből következően a kutatói megítélésük is (Coombs, 1967).<sup>27</sup>

Az egyik korai felosztás Arnold Buss (1961) amerikai pszichológus nevéhez fűződik. Ő az agresszió meghatározása és differenciálása érdekében három dichotomikus változót állított fel. Taxonómiája jelentős hatással volt az elmúlt 40 év szociálpszichológiai agresszióértelmezésére. Májig alkalmazott kategóriái a következők: (i) *fizikai*, illetve *verbális*, (ii) *közvetlen*, illetve *közvetett*, valamint (iii) *aktív* és *passzív* agresszió. A fizikai agresszió során a támadó és az áldozat között fizikális érintkezés következik be, amely a megtámadott sérülésével és/vagy fájdalom okozásával jár. Szélsőséges módja a célszemély (vagy állat) megölése. A verbális agresszió nyelvi kifejezések által történik, és alapvetően pszichológiai fájdalom, sérülés, presztízs- és státuszvesztés lehet a szándékolt következménye.

Dominic Infante (1987) szerint akkor agresszív a kommunikáció, ha a kommunikátor szimbolikusan alkalmaz erőt, amikor „minimum dominálni (uralkodni), talán kárt okozni akar, maximum legyőzni, esetleg el akarja elpusztítani a támadás tárgyát” (Infante, 1987: 158). Sok esetben tehát a vita és a verbális agresszió a természetéből következően agresszív, ugyanakkor morális értelemben jó és rossz is lehet (Infante & Rancer, 1996).

Az aktív-fizikai-közvetlen agresszióra az áldozat megütése, az aktív-verbális-közvetlen agresszióra az ellenfél sértegetése lehet példa, míg a passzív agresszió lehet

---

<sup>27</sup> Forgas, Brown és Menyhart (1980) idézi Coombs (1967) tanulmányát.

fizikai és közvetlen, például amikor az agresszor valakinek szándékosan elállja az útját, verbális-passzív-közvetlen, ha megtagadjuk valakitől a választ, és verbális-passzív-közvetett, ha nem csatlakozunk a konszenzushoz (Buss, 1961; Zillmann, 1979).<sup>28</sup>

A közvetlen agresszió a megtámadott felé irányul, és az agresszor személyesen neki szánja. Célja, hogy az áldozat testén és/vagy lelkében okozzon rövidebb-hosszabb ideig megmaradó negatív hatást, kárt. Esetenként az áldozat elpusztítása érdekében alkalmazza az agresszor, de a halál bekövetkezhet akkor is, ha az eredeti cél nem tartalmazta. A közvetett agresszió meghatározása már nem ilyen egyértelmű, mert célpontként több kutató az áldozat kapcsolatait jelöli meg. A probléma ezzel az, hogy nem világos, miben különbözik a kapcsolati és a közvetett agressziótól (például Björkqvist 1994; Björkqvist et al., 1992; Gendreau & Archer 2005; Lagerspetz et al., 1988; Vaillancourt, 2005). Mások ugyanakkor a szenvedő fél számára fontos dolgok vagy személyek megtámadását értik rajta (Buss 1961, Buss & Durkee 1957, Feshbach 1970, Boelkins & Heiser 1970).<sup>29</sup>

Björkqvist (2001) azzal utasítja el mind Crick és munkatársai (1997) kapcsolatiagresszió-terminusát, mind a korábbiakat, így például Buss (1961) meghatározását, hogy szerinte a közvetett (indirekt) megnevezés egyértelműen jelzi a viselkedés társas manipulatív jellegét. Ezt operacionális és fejlődéslélektani szempontból is fontosnak tartja, mert szerinte a három agressziókategória (fizikai, verbális és közvetett) egyben fejlődési szinteket, azaz a kognitív képességekérésének fokozatait is jelzi. El kell ismerni Björkqvist és munkatársainak azon törekvését, hogy a kategóriáknak fejlődéslélektani érvényessége is legyen, mert ez mindenképpen erősíti álláspontjukat.

Véleményem szerint az agressziófajták Lagerspetz és Björkqvist-féle konceptualizálása nem differenciálja, hanem ellenkezőleg, problematikusabbá teszi a kategorizálást. Ha például egy nő vagy egy gyerek azzal fenyegeti vagy zsarolja kommunikációs partnerét, hogy gyengíti vagy megszakítja vele a kapcsolatát, akkor ezt közvetlen verbális, közvetlen vagy közvetett kapcsolati agressziónak tekintjük? Mennyiben azonos vagy éppen eltérő attól a cselekvéstől, hogy valaki egy rosszindulatú

---

<sup>28</sup> A Buss-féle (1961) agresszió-felosztás kategóriáit és azoknak egy-egy példáját Fiske (2004) magyarul is olvasható könyvében is megtalálhatja az olvasó.

<sup>29</sup> Feshbach (1970), valamint Boelkins és Heiser (1970) tanulmányaira Zillmann (1979) hivatkozik. A közvetett agresszió leírását először a primatológus Hrdy adta meg a főemlősök, elsősorban a nőstények közötti társas interakciók és kapcsolatok megfigyelése alapján (Hrdy, 1981; Hrdy & Williams, 1983).

pletykát terjeszt el egy jelen nem lévő személy megbízhatatlanságáról, vagy mesél az áldozat barátnőjének a partner hűtlenségéről? Közvetlen agresszió-e, ha egy megalázott beosztott főnöke arcképét tűzi ki a falra, hogy azon játssza a *darts* nevű célba dobásos játékot? Milyen kategóriába sorolhatjuk azt az agresszív aktust, amikor az agresszor a másik fél tulajdonában lévő tárgyban tesz kárt – különösen, ha ahhoz erős érzelmek is kötik, esetleg szimbolikus jelentéssel is bír?

A nemzetközi konfliktusok során, különösen a Közel-Keleten figyelhető meg rendszeresen, hogy az ellenségnek tekintett nemzetek szimbolikus tárgyait (zászlóit, címereit), személyeit (elnökeket, politikusait, esetenként más híres embereit) megtestesítő bábukat tipornak össze, égetnek el. Ezek a szimbolikus előítéletnek (Smith & Mackie, 2000) nevezett aktusok valójában a közvetett agresszió közé sorolhatóak. Elgondolkodtató, hogy szinte mindig tüntető, rettentő indulatokat mutató tömeg követi el őket.

A tárgyi, illetve tulajdoni orientáltságú agresszió elképzelése a frusztráció-elmélet kidolgozóitól, Dollardtól és munkatársaitól származik (Dollard et al., 1936). Az elképzelést a freudi pszichoanalitikus indulatáttétel koncepciójából kölcsönözték. Lényege, hogy a frusztrációs helyzet kiváltotta belső feszültséget a feszültségkiváltó tényező vagy ágens elleni agresszió képes megszüntetni. A gyakorlatban azonban ez a legritkább esetben valósulhat meg. Számos akadály létezik, amely lehetetlenné vagy túl kockázatosná teszi az agresszió kivitelezését. A helyzet részben megoldható, ha az agresszió átirányítódik egy alternatív célra. Különösen akkor képes ez csökkenteni (ha teljesen megszüntetni nem is) a belső feszültséget, ha az alternatív cél része, tulajdona a frusztrációs helyzetet előidéző aktornak, vagy hasonlít rá. Ezt a felfogást követi több mint 30 évvel később Buss (1961) és még sok más pszichológus (Buss, 1961; Buss & Durkee, 1957; Feshbach, 1970; Boelkins & Heiser, 1970), amikor az ilyen típusú viselkedésformákra a „közvetett agresszió” terminust alkalmazzák.

Ugyanakkor inkább a Lagerspetz és Björkqvist által használt terminushoz kapcsolható az az agressziótípusok, amelyek a tömegkommunikáció legkülönbözőbb műsoraiban is jelen vannak (a hírektől a fiktív történeteken, a dokumentumműsorokon, a valóság (*reality*) televíziós eseményeken és az ismeretterjesztő programokon át a szórakoztatás különféle műfajaiig). Ilyenek a bérgyilkosságokról szóló hírek, történetek, az áldozatok megveretése, valamint a magánéletben, de különösen a politikában

gyakran alkalmazott lejáratásnak az a formája, amikor annak megvalósításával profi elkövetőt, kivitelezőt bíznak meg.

Az 1. táblázatban összegyűjtött agresszió-taxonómák meglehetősen vegyes felfogást jelenítenek meg. Több is közöttük leíró (deskriptív) jellegű, vagyis a kategoriális meghatározások a viselkedés megjelenési, fenotípusos jellege alapján történtek (Buss, 1961; Galtung, 1975; Infante, 1987; Pulkkinen, 1987). Több osztályozási kísérletnél vegyes jellegűek a kategóriák. Például részben deskriptív, részben a célobjektum jellege alapján történt a felosztás (Crick et al., 1997; Lagerspetz et al., 1988), mindezekhez egyes kutatóknál a szabályzó mechanizmus is megjelent mint kategóriaalkotó tényező (Berkowitz, 1993, 1994). Az elméletek egy részében a viselkedés funkcionális jellege dominál (Archer, 1988; Feshbach, 1964; Pulkkinen, 1987), Tedeschi és Felson (1994) esetében az osztályozás magának az akciónak a szándékolt következménye alapján történt. A pszichológiai agressziókutatásban gyakori osztályozási kritérium a motiváció, ezt a táblázatban Zillmann (1974), Feshbach (1971) és Rule (1974) felosztása képviseli.

Érdekes, hogy Zillman (1974, 1979) minden meghatározásában az agressziót megelőző események nyújtják a tipológia alapját, ami meglehetősen nehézkessé teszi az agresszió kategorizálását. Hiszen nála a viselkedés bekövetkezése után kell döntést hozni egy már korábban – pontosabban a megfigyelést megelőzően – bekövetkezett esemény alapján. Zillman megoldása egyben magában rejti az aktor szándékával kapcsolatos spekuláció lehetőségét is. Különösen igaz ez azokra a kategóriákra, amelyek esetében a társadalmi konszenzus vagy a belső állapot az agressziókiváltó vagy a jelentéskonstruáló tényező.

Két osztályozásban jelenik meg az a tényező, hogy az agresszió nemcsak az individuális dimenzió mentén jelenhet meg, azaz konceptualizálható. Feshbach (1971), Rule (1974) és Galtung (1975) osztályozásaiban a társas szerveződés összetettebb szintjein is értelmezhető az agresszió. Feshbachnál és Rule-nál az egyik oppozíciós dimenziójánál az aktor egyrészt személyes elégedettségének vágyát, másrészt – ami jelen esetben számunkra fontos – a társas megfelelés vágyát jelöli meg az agresszió alkalmazásának kauzális, ugyanakkor végső, jutalmazó tényezőjeként. Az utóbbi tényező sajátosan emberi tulajdonság, noha lehetséges előzménye jelen van a csimpánzok imponáló viselkedésében, amellyel hierarchiabéli céljaikat kommunikálják többnyire intenzív agresszióval vegyítve (Goodall, 1986). Valójában azonban ez az

agressziókatória homológ minden olyan funkcionális agresszió-meghatározással, amelyet az aktorok a forrásokért vagy a reprodukív partnerek figyelmének felkeltéséért és a párkapcsolatok megőrzéséért alkalmaznak (noha nem minden agresszív törekvés irányul a társas elismerés megszerzésén keresztül a fenti célok elérése). A társas presztízs ugyanis – ha közvetve is – mindig lefordítható a források és a szaporodási siker elérésére.

Feshbach, valamint Rule külön kategóriát képez az agresszió társas célú alkalmazásának esetére is. A szociálisan motivált agresszió célja a társas előny biztosítása. Ezt a kategóriát meglehetősen szkeptikusan értékeli Genderau és Archer (2005), mondván, hogy meglehetősen kétséges, egy megfigyelő képes-e pontosan megítélni az agresszor motivációját, szándékát és érzését. Ugyanebben az értelemben hivatkoznak Sears (1961) szerintük hasonlóan problémás megkülönböztetésére: ő az agressziónál az *antiszociális* és a *proszociális* bimodális kategóriákat állította fel. Nemcsak az ellentétes értékű fogalmak (proszociális és agresszió) társítását rótták fel Sears-nek, hanem annak morálisan kétes értékét is. Sears a kategóriával azt igyekezett jelezni, hogy funkcionálisan számos agresszív cselekvés az áldozat vagy a csoport érdekét szolgálja. Valójában ugyanezt a szerepet jelzi a Wilson-féle szülői fegyelmező és morális agresszió is, de Steinitz és Goldman (1995) agresszió-meghatározása is felveti az agresszor közössége normatív megítélésének meghatározó szerepét.

Genderau és Archer (2005) elutasítja ezt a megközelítést, mert ha az agresszió pozitív vagy negatív megítélését a társadalmi megegyezéshez kötjük, akkor ezáltal azt kockáztathatjuk, hogy például a terrorizmust legitimálódhat.

Szintén korai, közel 40 éves Moyer (1968) tipológiája, amelyben a konceptualizáció alapjául részben az agresszió funkciója, illetve a viselkedést kiváltó ingerek jellege szolgál. Funkcionálisak a *predátor agresszió*, azaz a ragadozóknak a préda elejtésénél megfigyelhető viselkedéselemei, a *hímek közötti agresszió*,<sup>30</sup> a *territoriális*, az *anyai*, az *instrumentális agresszió* (a valamilyen cél, például valamilyen forrás megszerzése érdekében alkalmazott viselkedés), végül a *szexuális agresszió*. A viselkedést kiváltó ingerek alapján Moyer a *félelem indukálta* és az *ingerültség kiváltotta agresszió* kategóriáit hozta létre. Néhány évvel később ezeket egy jóval differenciáltabb taxonómiával cserélte le, amelyet négy fő dimenzió mentén rendezett

---

<sup>30</sup> A hímek közötti (*intemale*) agresszió a szaporodási lehetőségért zajló, a darwini szexuális szelekció létrehozta intraszexuális kompetíció megnyilvánulása.



el: ezek a kiváltó inger jellege, a viselkedést kísérő vagy éppen nélkülöző emóciók, az aktor neme, végül a háttérül szolgáló neurofiziológiai folyamatok voltak (Moyer, 1973). A kategóriákat igyekezett – meglehetősen mechanikusan alkalmazva őket – az emberre is kiterjeszteni, ami elkerülhetetlenül a zoomorfizmus hibájához vezetett (Cairns, 1979; Gendreau & Archer, 2005).<sup>31</sup>

Nagy hatású volt az állatok szociális viselkedésének kutatásában érdekelt szociobiológus, Edvard O. Wilson (1976) taxonómiája. Kategóriáinak jelentős részét máig alkalmazzák az evolúciós viselkedéstudományokban (például Eibl-Eibesfeldt, 1989, magyarul Csányi, 1986, 1999). Noha Gendreau és Archer (2005) szerint az egyes típusok egyaránt megfigyelhetők az állatoknál és az embernél, úgymint a *territoriális*, a *dominancia*, a *szexuális*, a *szülői fegyelmező*, a szoptatás felhagyását kísérő *elválasztó*, a *morális*, a *predátor* és az *antipredátor agresszió*, számos jelentős eltérés is megfigyelhető. Az elválasztáskor az anya a szopással próbálkozó utódot nem egyszer gyengédebb, néha kifejezetten erőteljes agresszióval utasítja vissza. Ez az agressziótípus elsősorban az állatoknál figyelhető meg, míg a morális agresszió alapvetően az ember sajátossága.<sup>32</sup>

Moyer és Wilson tipológiájának használhatóságát megkérdőjelezi a felosztás eklektikus jellege. Az egyenrangúnak szánt kategóriák több, egymással is csak részlegesen összefüggő osztályozási elv mentén konceptualizálódnak, úgymint egy-egy speciális funkció, kiváltó inger, a kontextus, a tanulás, az emocionális háttér vagy az agresszió speciális célpontja.

A hatékonyabb agresszió-meghatározás és a kategoriális elkülönítés érdekében Archer (1988) csökkentette az általános formákat (kompetitív, védelmi és szülői agresszióra), egyben kizárta a ragadozóknak a zsákmányszerzésnél alkalmazott viselkedésformáit. Az indok – miszerint az utóbbiak eltérő motivációs és idegrendszeri szabályozó mechanizmusokhoz köthetők – azonban néhány esetben nem egyértelmű. Ilyen például a patkány egérölő viselkedése, a csimpánzok kannibalizmusa, valamint a néhány más fajnál megfigyelt kölyökgyilkosság is.

---

<sup>31</sup> Zoomorfizmus az a téves, redukcionista szemléletmód, amely az állatoknál megfigyelt funkcionális viselkedéskategóriákat egy az egyben kiterjeszti az emberi viselkedés értelmezésére, figyelmen kívül hagyva az egyes humánspecifikus jellemzőket.

<sup>32</sup> A morális agresszió proto-formái de Waal (1996) szerint már megjelennek a csimpánzok és egyes majomfajok társas politikájának eszköztárában is.

Az agresszió kutatásnak létezik egy olyan vonulata, amelynek eredményei csak ritkán jelennek meg az elméleti viselkedéskutatásban. Ez különösen igaz az evolúciós szemléletű diszciplínákra, de jórészt helytálló ez az állítás még a társadalomtudományi területek esetében is. A terápiás jellegű agresszióvizsgálatokat folytató kutatók, akiket alapvetően az alkalmazási, gyógyítási törekvések jellemeznek, szintén érdekeltek a megfelelő konceptualizálásban. Mint többen meg is jegyzik, ez nem pusztán elméleti kérdés, hanem elengedhetetlen a minél pontosabb diagnózis felállításához és a megfelelő terápiás kezelés kiválasztásához.

A szociálpszichológusokhoz hasonlóan ezen a területen is (nyilván hatékonysági megfontolások okán) jórészt a bimodális kategorizálást követik. A diszciplína sajátos jellegéből következően jobban kötődik az ideglettani, az anatómiai és a farmakológiai ismeretekhez. Számomra meglepő módon sokkal erőteljesebb az állati viselkedéskutatáshoz való kapcsolódási törekvés, mint más társadalomtudományi területeken. Ez nyilván egyrészt abból adódik, hogy a terápiás kutatások jellegükből következően a természet- és a társadalomtudományok határán határozhatók meg. Másrészt gyakran alkalmaznak állati modelleket a kutatásban, ami persze legalább annyira elmondható a pszichológiáról is.

Barratt (1991) az agresszió három alaptípusát határozta meg, ami azonban csak látszólag tér el a bimodális felosztástól. Ezek a következők:

- (1) *Impulzív agresszió*, amely az egyén provokálása nyomán jelenik meg. Rövid kitöréssel kezdődik (ezt Barratt a biztosíték kiolvadásához hasonlítja), amely egy izgalmi állapothoz vezet. Ez részleges kommunikációs korlátozottságot okoz, amely a nyelvi közlések hibás tartalmi ellenőrzésére vezethető vissza. Ez az állapot néhány perctől több napig is eltarthat.
- (2) *Előre eltervezett agresszió*, amelyet tudatos és előzetes megfontolások nyomán alkalmaznak, és nem társul hozzá az impulzivitás.
- (3) *Orvosi vonatkozású agresszió*. Az elmebetegségből, pszichiátriai okokból vagy kóros antiszociális személyiségből eredő agresszió tartozik ebbe a kategóriába.

Az utóbbi kategóriát azonban nem tekinthetjük természetes agressziótípusnak, így ez a felosztás is alapvetően bimodális jellegű. A harmadik kategóriába tartozó viselkedésformákat az első kettő patológiás okokra visszavezethető diszfunkcionális megjelenéseinek tekinthetjük. Ez a felosztás azért figyelemre méltó a médiahatás

szempontjából, mert jelezheti, milyen jellegű következményei lehetnek az agresszió bemutatásának.

Az előre tervezett és az impulzív agresszió megfeleltethető a szociálpszichológiai instrumentális, illetve emotív, valamint a proaktív és a reaktív agresszió-kategóriáknak.

A pozitron emissziós tomográfiai vizsgálat, majd az utóbbi tíz év funkcionális mágneses rezonancia képalkotás-vizsgálat alkalmazásával kimutatták, hogy az előre tervezett agresszió megjelenésénél jórészt azok az agyi területek aktívak, amelyek akkor, amikor a ragadozó állat (például macska) becserkészi és elkapja, megöli áldozatát. Ugyanakkor az ember impulzív agressziója során intenzíven működő agyterületek jórészt megegyeznek az állatok erős emócióval kísért, például félelemmel társuló, agresszív védekezését koordináló területeivel (Raine et al., 1998). Ez megerősítette azt a nézetet, hogy Moyer (1968) tipológiájából kiindulva az instrumentális agressziót *predátor támadó*, míg az emocionális agressziót *érzelmi vagy indulati védelmi* agressziónak nevezzék (Meloy, 1988, 1997; Raine et al., 1998; Weinshenker & Siegel, 2002). Megfigyelték, hogy a pszichopáták, akik körülbelül a populáció egy százalékát teszik ki, jóval nagyobb arányban fordulnak elő az agresszív bűnözők között. Rájuk a kiszámított, rideg agresszivitás a jellemző, és képtelenek az áldozat érzelmeinek, szenvedésének az átélésére. Az agresszív cselekvések során agyuknak elsősorban a tervezésben résztvevő frontális részei mutatnak aktivitást, miközben az érzelmeket szabályozó részek korlátozottan működnek. Ugyanakkor az indulatos, impulzív, agresszív gyerekekre a társas információkezelés defektusa a jellemző, és az fMRI vizsgálatokban résztvevőknél az agykéregi frontális részek korlátozott szerepe mutatható ki.

Amint a fenti fejtegetésből is kitűnik, a tömegkommunikációban megjelenített agresszió megbízható és pontos elemzéséhez létfontosságú a kutatást megelőző sikeres konceptualizáció. Ennek egyrészt operacionális oka van: bármely médiaprodukció elemzéséhez elengedhetetlen, hogy egyértelmű általános agressziókonceptióval rendelkezünk. Másrészt a hatékony tartalom-, hatás- és használatalemzést meg kell, hogy előzze az alkategóriáknak, valamint a kutatás elemi viselkedésegységeinek meghatározása, sokféleségük funkcionális értelmezése. Végül a lehetséges hatások meglétének pontos megfigyeléséhez és kódolásához egyértelműen konceptualizált viselkedéskategóriákkal kell rendelkezniünk (például Gunter et al., 2003).

## 9.2. Az erőszak reconceptualizálása

Az agresszió meghatározása során – már csak a médiakutatás okán is – elkerülhetetlen, hogy külön figyelmet szenteljünk az agresszió és az erőszakkal kapcsolatos reconceptualizáció problémájának. Potter (2003) szerint a médiakutatók és a laikusok közötti meg nem értést az is gerjeszti, hogy eltérő koncepciókkal rendelkeznek az erőszakkal kapcsolatban.

Az erőszakot nagyon gyakran az agresszió szinonimájaként használják (például Aronson, 1976; Smith & Mackie, 2000), ugyanakkor több speciális jelentést is találhatunk a szakirodalomban. Széles körben elterjedt a felfogás, hogy az erőszakot az agresszió erőteljesebb változatának tekintik. Ugyanakkor a legtöbbször anélkül használják a két fogalmat, hogy meghatároznák akár kvalitatív, akár kvantitatív eszközökkel az eltérő viselkedéskészletek intervallumának pontos határát. Ahol mégis kijelölik az elválasztó jellemvonásokat, ott sem követnek egységes eljárást.

Steinitz és Goldman (1995) több változatot is ismertet. Nem egyszer az okozati következmény jellegét, például a fájdalmat, a sérülést (Loeber, Lacourse & Homish, 2005), vagy akár az esemény társas megítélését alkalmazzák az agresszió és az erőszak megkülönböztetésére. A fájdalom okozásánál nem volt egyértelmű, hogy a fizikai vagy a lelki fájdalom, esetleg mindkettő figyelembe vételére gondoltak a kutatók.

Interpretív és kritikai kvalitatív vizsgálatok jelzik az agresszió, illetve az erőszak megítélésének kontextus specifikus, illetve társadalmi konstruktív voltát. Tedeschi, Smith és Brown (1974) megállapították, hogy a megkérdezettek vonakodtak, hogy elismerjék, agresszív a viselkedésük, amikor megvédik magukat. White és Kowalski (1994) kritikai feminista elemzésében megjegyzi, hogy a nők azon motivációjából kiindulva, hogy másoknak ártsanak, agressziójukat gyakran azért nem tekintették agressziónak, mert alapvetően az agresszió fizikai jellegére koncentráltak (kutatók és laikusok egyaránt). Másrészt a női viselkedés társadalmi elvárásai miatt gyakran nem vették figyelembe és nem nevezték meg az agresszív viselkedést. A nem-specifikus, férfi alapú (biológiai és evolúciós) agressziókonstrukciók a női agressziót a biológiai identitásproblémák megnyilvánulásának tartják. A hagyományos szociológiai felfogás szerint a nők a pozitív affektív társas kapcsolati törekvéseik kudarcai miatt „*kapcsolati*

*frusztrációtól*” [W K] szenvednek, és e problémáik aktiválják az agressziót. Véleményük szerint a patriarchális férfi uralom arra kényszeríti a nőket, illetve a társadalmat, hogy elfogadja a női sztereotípiákat (érzékeny, gyengéd, emocionális szociábilis, nem agresszív stb.), ennél fogva a női „erőszakot” [W K] elhallgatja, a róla való diskurzust elnyomja. Nem kívánatosnak, ebből következően patológiásnak, tehát másnak tekinti a női agressziót, mint a férfiét. A feminista agresszióelmélet szerint tehát a nők társadalmi perspektívájából kell értelmezni a nők által alkalmazott mind expresszív, mind instrumentális jellegű agresszív viselkedését.

Az erőszak társas, társadalmi megítélést is problémásnak tekinthetjük, hiszen az ítélet származhat az áldozattól, a közvetlen környezettől, vagy – ami a média esetében lényegesnek tekinthető – a közvélekedést jelölik ki a viszonyítás alapjaként (Schröder & Schmidt, 2001). Az utóbbi több okból sem tekinthető szerencsés eljárásnak. A közvélekedés ugyanis egyrészt túl puha, nem elég intakt egy ilyen meghatározáshoz. Másrészt időben folyamatosan változik, attól függően, hogy milyen témák kerülnek a figyelem középpontjába, miként rangsorolják azokat, valamint milyen pozitív vagy negatív hatások érik azt a sokaságot, amelynek a vélekedését a meghatározás kontextusaként kijelöljük. Tehát, harmadrészt, a közvélekedést nem kizárólagosan vagy nem csak külső, objektív tényezők konstruálják (például Harris, 1991; Muehlenhard & Kimes, 1999). A kutató választása befolyásolja az erőszak meghatározásának referenciális kereteit azzal, hogy miként jelöli meg a kiterjedését annak a populációnak, amelyre vonatkoztatja definícióját (Eller, 2006).

Nézzünk néhány példát! A párkapcsolatokon belüli agresszió esetében a nőkkel szemben elnézőbbek a megkérdozettek (kaliforniai amerikaiak), mint a férfiakkal, viselkedésüket többnyire legálisnak tartották, és kevésbé tartották szükségesnek velük szemben a retorziót (Sorenson & Taylor, 2005). A férfi-nő agresszió normái tiszták, egyértelműek, szemben a nő-férfi agresszióval, és ebben nem volt különbség a válaszadók neme szerint. Vagyis a normatív megítélés mainstream jellegű, erőteljes társadalmi kultivációra utal. Az agresszív eszköz jelenléte (legyen az bármilyen jellegű, plasztik kártya, kés vagy lőfegyver) azonban elmosza a nem szerinti megítélést.

A FrameWorks Institute fenomenológiai vizsgálata szerint párkapcsolaton belüli szexuális erőszak megítélésénél két tényező tekinthető meghatározónak (O’Neil & Morgan, 2010): (1) a konszenzus hiánya a felek között, az aktus elutasítása (unwanted) és a kényszerítés, valamint (2) a viselkedés nyomán bekövetkező „sérülés” (*some kind of “harm”*). Ugyanakkor ezeken belül (különösen a sérülés meghatározása esetében)

nem konceptualizálódik egyértelműen például, hogy milyen viselkedést tekintenek az interjú alanyai (szakértők, illetve laikusok) egy kapcsolaton belül erőszakosnak, akár a cselekvés, akár a következményeit szempontjából. Az interjúalany szakértők egyértelműen megfogalmazták, hogy szerintük az amerikai társadalomban kulturális zűrzavar („*cultural confusion*”) van az erőszak megítélésénél, amelyet alapvetően a média erőszakábrázolása okoz. Ebből következően egyrészt a szexualitás kommerszialisálódott, másrészt a fiatalok képtelenek megítélni, mi tekinthető erőszakosnak. Így nem meglepő, hogy az erőszak normatív elfogadottá vált a szexuális viselkedés során.

Az előzőekből is következik, hogy – amint azt több vizsgálat is jelzi – az agresszió megítélését és elfogadottságát befolyásolja a szocio-kulturális környezet (Archer & McDaniel, 1995), mint ahogy az erőszak meghatározása is erősen kultúrafüggő (Eller, 2006). Az Egyesült Államok dél-keleti, déli államaiban a férfiasság elválaszthatatlan velejárójának tekintik a kemény fellépést, a fegyver birtoklását és az úgynevezett férfibecsület agresszív őrzését (Nishbett, 1993). Ugyanakkor a középső és az északi államokban a férfiasság eszményéhez nem tartozik hozzá a konfliktusos helyzetekben való az agresszív fellépés (Bushman & Anderson, 2001; Nishbett & Cohen, 1996). E déli fegyverhasználati mítosz női megfelelőjét Laura Browder *Her Best Shot: Women and Guns in America* című művében (2006) ismertette. Vagyis az említett államokban nem csak a férfiak, de a nők jelentős része is a fegyverek ismeretére, és ha szükséges, a használatára szocializálódik még napjainkban is. Az erőszak eme lokális meghatározottsága a nyugat elfoglalására, a hatalmas területeknek az állami hatalomtól való távolságára vezethető vissza. A marhatolvajok, rablók és a területüket védő indiánok ellenei küzdelemben az ott élők rákényszerültek a fegyverek ismeretére és alkalmazására. Ez volt egyben a western kultúra eredetének is az alapvető oka. E történelmi hagyomány, valamint a liberális demokráciába vetett hit is hozzájárult a fegyvertartás széleskörű elterjedéséhez. A fegyver birtoklásának és használatának a normája meghatározza az agresszió alkalmazásának a jogosultságát, amely korlátozza az egyén, a végrehajtó erőszakszervezetek és az állam jogát használatukra. Hasonló jellegű a médiában megjelenő agresszió mértékének és mennyiségének kultúrafüggően eltérő elfogadottsága is. Ennek követése biztosítja, hogy az agresszió látványa mindaddig problémamentes, amíg más tényezők meg nem sértik ezt a helyzetet (Trend, 2007).

Itt érdemes megemlíteni Steinitz és Goldman (1992, 1995) agresszió-meghatározását. Mivel elsősorban az agresszív viselkedés hatékonyabb meghatározását tűzték ki célként, inkább csak a megkülönböztetés pontosságára, semmint az erőszak definíciójára fektettek hangsúlyt. Elgondolásuk azonban hasznos lehet számunkra úgy az agresszió-, mint a médiakutatás szempontjából. Ők a korábbiakhoz képest a viselkedést befolyásoló hatások időtényezői mentén állítottak fel kategóriákat. Ezeket az agressziót meghatározó aktuális jelen közvetlen hatásainak, (proximális) tényezőinek, a történeti (disztális), végül az agresszió evolúciós (ultimativ) faktorainak nevezhetjük.

Steinitz és Goldman (1992) ahelyett tehát, hogy egy látványos, relatíve tömör, de elkerülhetetlenül hiányos definíciót adnának, három tényezőt jelölnek ki, amely mentén szerintük az agresszió meghatározandó. Az első *az emberi túlélési potenciál*, a második *a normák szabályozó szerepe*, a harmadik *a provokáció*. A túlélési potenciál komponensei (a) az elsődleges források (tápanyagok, víz, bújóhelyek, szaporodási társ stb.), (b) a másodlagos források, azaz a kompetitív képesség (szépség, tehetség, hatalom, dominancia, társas szövetségek, barátok, támogató csoportok), amelyek befolyásolják az elsődleges forrásokból való részesedést, végül (c) a leszármazottak. Ezek a jellemvonások közvetlenül (genetikai tényezők befolyásától) vagy közvetve (az egyedi genetikai potenciál és a környezeti preferenciák kölcsönhatása nyomán) jönnek létre. A kulturális és genetikai koevolúció, valamint az adott társadalom története során konstruálódott normák egyértelművé teszik, hogy egy adott kultúrában mi fogadható el, és mi az, amit normasértőként elutasítanak és szankcionálnak. Az agresszió mindig a normahatárokon túli eseményeket jelenti, amelyek provokációként értékelődnek az adott kultúrában. A megtorlást – noha külső szemlélő számára agresszívként tűnik fel – a kultúra normáin belül lévén a kultúrát birtokló közösség és a szerzők nem tekintik agressziónak. Noha definiálási kísérletükből érthető módon kizárják az állati agressziót, és más okokból is megkérdőjelezhető álláspontjuk, megközelítésük igen hasznos lehet az erőszak meghatározása során.<sup>33</sup>

Nos, mindezekből arra a helyes következtetésre juthatunk, hogy az erőszak szocio-kulturális meghatározottságú akciók és nem magatartásbiológiai aktivitások

---

<sup>33</sup> Genderau és Archer (2005) éppen az agresszió normatív megítélését kifogásolják Feshbach (1971) és Rule (1974) tanulmányaiban, mert szerintük ez az agresszió és az erőszak legitimálását eredményezheti. Ugyanakkor azzal, hogy relativizálhatja alkalmazásának jogosságát, önkényessé, egyben beláthatatlanul kockázatosá és veszélyessé válhat, hogy kit, kiket jelöl meg a „nem agresszív” cselekvés célpontjaként.

kategóriája. Ez lehetőséget kínál annak a fogalmi zűrzavarnak a feloldására, amelyet az okoz, hogy általánosan elterjedt az agresszió és az erőszak szinonimaként való használata. E helyett azt kell mondanunk, hogy az erőszak olyan agresszív (vagy kényszerítő) viselkedés, amelyhez elválaszthatatlanul hozzátartozik egy interpretációs eljárás. Az *agresszív magatartás* kontextusa funkcionális, alapvetően természettudományi kötődésű kategória, míg az *erőszak* alapvetően kultúrafüggő társadalmi konstrukció.

Összefoglalva a fentieket érdemes Loeber, Lacourse és Homish (2005) erőszak meghatározásához fordulni. Definíciójuk szerint tehát az alkalmazott agresszió intenzitását, fegyver jelenlétét és alkalmazását, valamint a következményeit vették figyelembe. A lényege, hogy az agresszióra az „eszkalációs” folyamat, az egyedfejlődés során a késői (pubertást követő) megjelenés, a következmények, például az erőszakos nemi közösülés, illetve a rablás, a súlyos(?) testi sértés, valamint a gyilkosság a jellemző. Ugyanakkor az erőszak olyan agresszív viselkedés, amely súlyos fizikai és/vagy lelki sérülést eredményez. Ide tartozik az erőszakos nemi közösülés, a rablás, a minősített súlyos testi sértés és a gyilkosság. A lista alátámasztja az erőszak kulturális aspektusát. Két tétele: a rablás és a súlyos testi sértés alapvetően kriminalisztikai, jogi terminus, amely – mint tudjuk – társadalmi intézmény, de az erőszakos nemi közösülés esetében is meghatározóak lehetnek a társadalmi és a kulturális tényezők, például annak eldöntésénél, hogy a párkapcsolaton vagy a házasságon belül mi megengedett a szexuális kapcsolatnál. Az erőszak meghatározásának aktusa elkerülhetetlenül egyet jelent annak a kijelölésével, hogy milyen intenzitású hatást tekintenek súlyosnak. Ez pedig a társas környezetben folytatott diskurzusok eredménye, vagy adott esetben maga a diskurzus mint értékképzés és hozzárendelés a magában foglalt kontextussal. A meghatározást tehát úgy módosíthatjuk, hogy *az erőszak olyan agresszív viselkedés, amely olyan „súlyos” fizikai és/vagy lelki sérülést eredményez, amelyet az adott kultúrában elfogadhatatlannak ítélnék.*

Miért érdemes ezt tisztázni? Azért, mert e mentén kell megpróbálnunk szétválasztani a médiahatást mint biológiai, érzelmi, kognitív, viselkedéses és kulturális konstrukciót. A média hatásának differenciáltabb megismeréséhez és leírásához ugyanis az agresszió „tudományág-semleges” meghatározása és modellje vezethet el. Ezt a törekvést nemcsak a tömegkommunikációs hatáskutatás indokolhatja, hanem felmerült a hatékony terápiás eljárások kidolgozása szempontjából is (Barratt & Slaughter, 1998).



## 10. Az agresszió kommunikálása és a média

Nyilván nem meglepő az az állítás, hogy az agresszió bemutatása a médiában kommunikációs folyamat. Minden kommunikációs esemény immanens része a hitelesség, mivel minden kommunikáció ki van téve a félrevezetés vagy blöffölés lehetőségének, illetve kockázatának. Intenzív kompetíciós helyzetben a szelekciós kényszer a befolyásolandó fél kételkedő stratégiáját részesíti előnyben. Ennek leküzdésére az egyik lehetséges eljárás a kommunikációs akció hatékonyságának a ritualizáció általi biztosítása. Maga a ritualizáció, azaz a formalizáció a kommunikáció evolúciója, vagyis az emocionálisan motivált kommunikációs viselkedés formálódása a természetes és a szexuális szelekció nyomása által. A folyamat számos jellemzője közül kettőt érdemes itt hangsúlyozni. Az első az *összetéveszthetlenség* kényszerítő ereje. A második, a *formalizáció* (azaz a speciális megjelenés) eredményeként a vevő vagy befogadó felismerő mechanizmusainak minél alacsonyabb ingerküszöbnél történő aktiválása (Tóth, 1999). Ez azonban nem jelenti a pontos, azaz valóság-hű bemutatást. Éppen a hatékonyság érdekében a valóságnak csak egyes (nem magától értetődően a lényegi) elemei szerveződnek speciális sorozatokba, még hozzá egyre eltűzöttabb módon (Eibl-Eibesfeldt, 1979). A hatás kiváltása azonban csak akkor valószínűsíthető, ha a potenciális vevő oldalán szelektív percepció, azaz ingerületkiváltó mechanizmus szelektálódik. Ez a szelektív percepció, valamint a hozzá tartozó információfeldolgozó mechanizmus a kétes helyzetekben mint elfogultság működhet (cognitive bias), elősegítve a gyors válaszaktiválást (Haselton, Nettle & Andrews, 2005). A kommunikációs jel hosszú távon mint heurisztika működhet, amely a bizonytalan helyzetekben általában sikeres megoldást kínál.

Ez a folyamat természetesen nem csak az evolúciós, hanem a kulturális kontextusban is megvalósulhat, például a konfliktusok során. Lehetnek ezek a konfliktusok intra-, illetve interperszonálisak, vagy csoportok közöttiek (Haselton & Funder, 2006). Minél gyakrabban alakulnak ki korlátozott információt jelentő bizonytalan helyzetek, illetve ahányszor csak egy helyzet megítélésében aktiválódnak a konfliktusokhoz kapcsolódó heurisztikák, annál erőteljesebbé válnak azok a mentális

sémák, amelyek aktiválódnak a döntési folyamatok során, ugyanakkor gátlódnak nem témaspecifikus tartalmak előhívása. Például a szexuális vagy agresszív jelenetekkel társított reklámok későbbi előhívása kevésbé hatékony, mint a semleges programok esetében (Bushman & Bonacci, 2002).

A továbbiakban igyekszem igazolni, hogy a médiatörténetek, illetve a velük kapcsolatos ítéletek adaptív prediszpozíciókra épülő heurisztikus döntések formájában értelmezhetők. László János (2004) arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyéni történetek (legyenek azok mesék, mítoszok vagy éppen identitásnarratívák) idioszinkretikusak, értelmezésük alapvetően interpretív eljárást igényelnek. Ugyanakkor szerkezetükben séma jellegűek, és olyan tartalmi jellemzőkkel rendelkezhetnek, amelyek feltárása az evolúciós pszichológia tárgya lehet. Ezeket értelmezhetjük esetenként olyan heurisztikus tulajdonságoknak, amelyek szerepet játszhatnak a történetek iránti érdeklődésben és gyors feldolgozásban.

Valamennyi kultúrában megfigyelhető a történetmesélés, a történetfigyelés és a történetek utáni érdeklődés motivációja. Vagyis az ember egyetemes tulajdonsága, hogy történetbe szerkessze tapasztalatait, s a számára fontos eseményeket (Bruner, 1986; Maill, 1998). A vélekedések, vagy a tapasztalatok, amelyeket történetekbe foglalunk, egyaránt lehetnek az *Én*-nel, a belső képzelettel, vagy a külvilággal, a természeti környezet eseményeivel, vagy a társas interakciókkal, kapcsolatoktól társadalmi eseményekkel kapcsolatosak. Elvileg tehát minden a történetmesélés témájává válhat, ami felkelti érdeklődésünket, ami fontos számunkra, ami érint bennünket. Walter Fisher szerint a valóság narratív feldolgozása és tárolása hatékonyabb, mint amikor azt racionális értelmezéssel próbáljuk kezelni

Nyilvánvaló, hogy ez a képesség elképzelhetetlen anélkül-, hogy az ember érdeklődjék az ilyen jellegű saját, és legfőképpen mások hasonló narratív tapasztalatai iránt (Abbott, 2000; Maill, 1998; Miall és Dissanayake, 2003; Tomasello, Carpenter, Call, Behne és Moll, 2005). A történetek létrehozása és átadása olyan összetett konstrukciós folyamat, amely – evolúciós értelemben – túl fontos ahhoz, hogy pusztán véletlen alapú eseményektől függjön. A narativitás mint humán univerzálé olyan kognitív és viselkedéses adaptáció, amelynek számos, pszichológiai, mikro- és makroszociális funkciója lehetett.

Egyelőre kevésbé ismert epigenetikus szabályok mentén teszünk szert a történetmesélési és figyelési kommunikációs kompetenciára (Mandelbaum, 2003).<sup>34</sup> Tény azonban, hogy a történetekre figyelés, majd a mesélő szerepének felismerése, vagyis a mesélés szituációjának konstruálására való törekvés, illetve magának az elbeszélői kommunikáció aktiválódása jól meghatározható fejlődési időszakban jelenik meg (Boyd, 2009), és meghatározó szerepet játszik az ember élete során. (Pratt & Fiese, 2004). Az elmeolvasás, a metareprezentációs képesség elengedhetetlen feltétele ennek, erre utal, hogy az autistáknak komoly nehézségeik vannak a történetek megértésében, valamint náluk nem tapasztalták a „mintha”, azaz fantáziajátékok spontán kezdeményezését (Baron-Cohen, Tager-Flusberg & Cohen, 2000).

Pszichológiai (McAdams után fejlődés, kognitív, személyiség és kulturális pszichológiai) nézőpontból a narrativitás a világ megértésének, valamint a jelentéstulajdonítás egyik útja (Bruner, 1986), egyben az identitás konstruálásának és re-konstruálásának a módja (László, 2008; McAdams, 2001).

A történetek jelentősége, hogy lehetővé teszik az alapvető kognitív kompetenciák csiszolását és kiterjesztését (Bryan, 2009). olyan mikro-szociális szinten kommunikációs folyamatokban, mint a kultúra átadása, a társas tudás konstruálása és szerveződése, valamint a tapasztalatok strukturálása és rendszerezése folyamán. Központi szerepük van a társas életben zajló szórakozásban is. Az emberi evolúció kettős öröklődésének modellje szerint az adaptív tulajdonságok (fenotípusok) átadódása a generációk sorozatán át a genetikai szintű átörökítés mellett kulturális – s így például narratív – úton valósulhat meg.<sup>35</sup> Vagyis a történetek által befolyásolhatják az ősök (közvetve és többnyire nem tudatosan) leszármazottaik viselkedését (Steadman & Palmer, 1997).

---

<sup>34</sup> Egy élő szervezet kifejlődése, epigenézise szervezetének génjeiben kódolt lehetősége a környezettel történő interakció során valósul meg. A folyamat nyomán nemcsak maga a szervezet épül fel, hanem benne meghatározott funkcióspecifikus idegrendszeri struktúrák is kifejlődnek. Ezek szerepe olyan pszichológiai mechanizmusok működtetése, amelyek értelmezik és értékelik a környezet ingereit, és adaptív válaszokat produkálnak e kihívásokra, elősegítve a túlélést és a sikeres szaporodást. A különböző pszichológiai mechanizmusok kialakulása nem véletlenszerű; azokat öröklött és kulturális fejlődési programok kanalizálják, nemegyszer determinálják. Ezeket epigenetikus szabályoknak nevezik, amelyek irányítottan befolyásolják az egyed érését, szocializációját (Lumsden & Wilson 1981; Lumsden 1988).

<sup>35</sup> Nem kívánok itt részletesen foglalkozni a gén-kultúra koevolúciós elméletekkel (Cavalli-Sforza & Feldman, 1981; Lumsden & Wilson, 1981), vagy azzal a kérdéssel, hogy a szimbolikus rendszerek felerősítik-e a csoportselektió folyamatát (Boyd & Richerson, 1985). Nincs tudomásom olyan matematikai modellekről, amelyek vizsgálnák a történetek szerepét az evolúció folyamatában az említett elméletekben.

Arnheim (1998) állítását tágabb értelemben alkalmazva, az a probléma, amellyel kapcsolatos társas kognitív tartalmakat, azaz közös tudásokat akarunk létrehozni vagy befolyásolni meghatározza, hogy mit tartalmaznak, és mit nem tartalmaznak a történetek. Az agresszív-narratívák megalkotása és alkalmazása olyan egyetemes emberi tulajdonság, amely aktuális (vagyis fenotípusos) formájának hihetetlen változatossága mellett is környezetérzékeny, korlátozott típusú mélyszerkezeti változatokkal jellemezhető. Az agresszív eseményekről szóló történetek jellegét szociál-ökológiai, illetve demográfiai tényezők határozzák meg. Egy elkövetett gyilkosság vagy egy csata mindenkit érdekel, ám eltérő módon alkotnak belőle történeteket az eltérő demográfiai, szociális és ökológiai sajátosságokkal jellemezhető csoportok vagy egyének.

Fajunk evolúciója során az embert körülvevő környezet minden bizonnyal egyik legfenyegetőbb tényezője tehát a másik ember volt (Duntley, 2005). A felkészültség a gyilkosság elkövetésére vagy éppen a kivédésére és elkerülésére igen jelentős adaptív költség-nyereség következményekkel járhatott a múltban, miként ma is. Buss & Duntley (2003) Gyilkossági Adaptációs Elméletéből következik, hogy a gonoszság és a jóság ellentétes kognitív kategóriái a percepcionált események és személyek hatékony osztályozását, és általa a gyors reagálást tették lehetővé. Ezek összekapcsolt, "metareprezentatív", narratív konstrukciója, mint az irodalom adaptív funkciója, az anticipáció és a felkészültség hatékonyabb megvalósítását eredményezhette (Alexander, 2005).

A tradicionális történetek sokasága szól gyilkosságokról, és ez minden bizonnyal adaptív szerepükhöz kapcsolódik, noha manapság mégis tömegek ellenérzése kíséri. Az „erőszak-történetek” univerzális jelenléte arra utal, hogy a problémát minden társadalomban fontosnak tekintik, s hogy jelentőségükhöz képest kiemelkedő figyelmet, izgalmat és erős érzelmet indukálnak. Gyakori szórakoztató hatásuk pedig az elsajátítandó szabályok, normák, értékek, viselkedésformák, fogalmi koncepciók memorizálását és esetenként interiorizálását segíti elő.

Az elmesélt figyelemfelkeltő történetek szórakoztatóak, és nyilvánvalóan ebben rejlik a varázsuk. Noha különböző érzelmet aktiválnak, izgalmat, örömet/élvezetet, dühöt, undort vagy félelmet váltanak ki, tartós hangulati következményei (bosszúság, szomorúság, jókedv, tettekézség stb.) lehetnek, de minden bizonnyal a lényeg az elvárt szórakoztatással való elégedettség, kielégülés mértéke. Ez az elvárás, illetve a

történetmesélés szórakoztató jellege univerzálénak tekinthető (Barkow, 2001; Ohler & Niedind, 2006).

## **11. Agresszív médiatörténetek**

A művészi történetmesélés az ember azon tevékenysége, amely során esztétikai értékek és szabályok alkalmazásával narratív konstrukciókat állít elő. Az adaptacionista vagy darwini irodalomkutatás azon a hipotézisen alapul, hogy az ember kognitív és kulturális aktivitását azok a problémák határozzák meg, amelyek az evolúciós múltunkban az egyének alkalmazkodását és szaporodási sikerét befolyásolták (Carroll, 1995, 2005, 2007; E.O. Wilson, 1998). Az emberi agy evolúciója során formálódott adaptív emberi elmeműködés tette lehetővé a történetek létrehozását és átadását, majd idővel a történeteken alapuló művészetek, köztük az irodalom kialakulását. Természetesen más feltételek is szerepet játszottak; az agy reprezentatív konstrukciós képességének kialakulása azonban a narratív képesség megjelenésének szükséges feltétele volt. Érdeemes megjegyezni, hogy nem feltétlenül kell az egyénnek tudatosan azonosítani a történetek adaptív jellegét, azok anélkül is kifejthetik hatásukat (Coe, Aiken & Palmer, 2006). A történetmesélés, a művészet Pinker szerint evolúciós melléktermék (bár mások jelentős adaptív értéket tulajdonítanak neki: Miller, 2000; Wilson, 1998). A

Akárhogy is, a történelem során szinte mindig nagyra becsült emberi tevékenység volt, nem beszélve arról a kiemelkedő elismerésről, amely a modern korban kíséri.

Történeteink ebből következően azokat a probléma-megoldási területeket tükrözik (párválasztás, kooperáció, konfliktus, önfeláldozás, önkorlátozás stb.), amelyekre az agy a természetes, a szociális és a szexuális környezeti szelekciós hatások következményeként során adaptálódott fajunk evolúciója során. Scalise Sugiyama (2003) szerint a történetek az emberi tapasztalatok hasonmásai, amelyeket az emberi természet jellemzői és a környezeti tényezők konstruktív reprezentációi alkotják. Mivel az alapvető emberi létformák mindenütt alapvetően azonos kihívásokkal szembesülnek, a történetek egyetemes karakterekkel és történésekkel építkeznek, miközben az aktuális környezeti sajátosságok egy-egy kultúrára jellemző összetevőkként jelennek meg. Scalise Sugiyama szerint a Thompson (1932) által a népköltészetre, valamint a Luthi

(1982) által a népmesékre kidolgozott témakategóriák döntő többsége megfeleltethető a túlélést, a társas sikerességet, valamint a reprodukciót meghatározó adaptív problémáknak.

Mivel a történetek elkerülhetetlenül vonatkoznak valamilyen mértékben az emberi pszichére, óhatatlanul magukba foglalnak számos adaptív problémát is. A társas kapcsolatok, a konfliktusok, a hatalomért folyó intrika és nyílt harc, a férfiasság, a hősiesség, az agresszió, a szex és a szerelem, a rokonság, valamint a barátság olyan témák, amelyek az ember napi és stratégiai alkalmazkodását illetően is alapvető problémáknak számítanak. Az emberi természet megismerése, noha eltérő indíttatásból, egyaránt célja az evolúciós pszichológiának és az irodalomnak. Kár, hogy az irodalomtudomány művelői, legyenek kritikai, strukturalista vagy posztmodern irány képviselői, hasonlóan a társadalomtudományok döntő többségéhez, a tiszta lap elvét követve elutasítják az evolúcióbiológiai megközelítés érvényességét (Carroll, 2007).

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy minden egyes történet közvetlen adaptív funkcióval rendelkezik, inkább arról van szó, hogy a történeteket alkotó szereplői- és eseményminták adaptív megoldások köré szerveződnek (például Carroll & Gottschall, 2007; Coe, Aiken & Palmer, 2006). Carroll és Gottschall 19. századi angol regények negatív és pozitív szereplőinek viselkedését és személyiségjegyeit elemezték. A viktoriánus korszakra a kooperativitást, az erkölcsi tartást előbbre való tekintették, mint az ambiciózus törekvést, amelyhez a kapzsiságot is társították. Megállapították, hogy a pozitív hősökhöz képest a negatív hősök magasabb hierarchiastáusszal rendelkeztek, gazdagabbak voltak, ugyanakkor kevésbé bizonyultak intelligensnek, műveltek, ritkábban szövetkeztek rokonaikkal és nyújtottak támogatást olyan szereplőknek, akikkel nem álltak rokonsági kapcsolatban. Kruger, Fisher & Jobling (2003) az előzővel részben megegyező korszak, a romantika regényei hőseinek megítélésére kérte fel vizsgálati alanyait, hogy mennyire tartják vonzónak őket a párválasztás szempontjából. A válaszadó nők egy tartós kapcsolat (így a házasság) esetében a pozitív hősöket tartották megfelelőnek, de a szerelmi kalandra alapvetően a negatív karaktereket (jellemezésüket lásd az előbbieken) találták vonzónak. A történet mélyszerkezetének egyetemes jellemvonásai tehát az alkalmazkodási eljárások befolyását tükrözik, ugyanakkor a felszíni, változékony formák kultúra és korszpecifikus sajátosságai a befogadás és értelmezés érzelmi és kognitív hatásfolyamatainak megvalósulását teremtik meg (Scalise Sugiyama, 2003).

Barrett, Dunbar és Lycett (2002) a viking mondakörben említett gyilkosságok elemzésénél azt feltételezték, hogy eltérő feltételek játszottak szerepet abban az esetben, amikor az áldozatok rokonok voltak, valamint akkor, ha nem voltak rokoni kapcsolatban a meggyilkolttal. Az adaptacionista értelmezés a rokonszelekciós elmélet alkalmazásával állíthat föl hipotézist az események értelmezésére. A kutatók várakozásai szerint a történetek által megörökített események közül, amelyek többségének valóságtartalmát régészeti és más források is megerősítik, akkor követtek el gyilkosságot rokonok – elsősorban apai unokatestvér és más közelebbi hozzátartozók – ellen, ha a várható nyereség, vagyis az emberölés értéke nagy volt. Ez ugyanis kompenzálhatta a genetikai veszteséget. Ha az áldozatok távoli rokonok vagy eltérő származású egyének voltak, a gyilkosságokhoz nem volt szükség jelentős "ellentételezésre". Az eredmények egyértelműen alátámasztották ezeket a feltételezéseket. A szélsőséges agresszió, vagy az azzal való erőszakos fenyegetés adaptív előnyt biztosít, ha a források szűkössége miatt gyakoriak a konfliktusok. (Függetlenül attól, hogy a szereplők mit neveznek meg az aktuális konfliktus kitörésének okaként – szándékosan vagy anélkül.)

A gyűjtögető-vadász kultúrákban azok a csoportok, klánok, amelyek rettenthetetlen, félelmet nem ismerő, mindenre elszánt harcost tudhattak tagjaik között, előnyt élveztek az erősen kompetitív időszakokban, különösen nyílt összecsapások idején. Dunbar, Clark és Hurst (1995) az izlandi *Njal Saga* történeteiben elbeszélte háborús összecsapásokat elemezték adaptacionista szempontból. Nyilvánvaló, hogy a mindenkor hallgatóság kiemelkedően érdekesnek és fontosnak tarthatta, ha napjainkig fennmaradhattak e mondák. Dunbarék arra voltak kíváncsiak, hogy az elkövetett gyilkosságok és következményeik értelmezhetők-e az evolúciós logika szerint a beszámolóknak abnormális erőszakos eseményekről szóló híradások-e, vagy "adaptív" történetek, amelyek az alkalmazkodással kapcsolatos döntési sémák elsajátítását teszik lehetővé. Az elemzés nyomán világossá vált, hogy a történetekben olyan vad és félelmet nem ismerő módon harcoló viking harcosokról – a berserkerekről – esik szó, akik vérszomjas hírüknek köszönhetően a történetek szerint előnyt jelenthettek törzseiknek. Jelenlétük ugyanakkor békeidőben egyértelműen hátrányos lehetett törzsük számára, hiszen az ilyen törzseknél magasabb halálozási rátát találtak. Nem meglepő, hogy több esetben saját csoporttagjaik ölték meg őket. Ugyanakkor háborúk idején szignifikánsan több családot gyilkoltak le olyan törzseknél, amelyek tagjai között nem voltak *berserkerek*. A gyilkos konfliktusok esetében az olyan törzseknek, amelyekben voltak

*berserkerek*, kevésbé kellett félniük az ellenség vérbosszújától. Inkább váltságdíjat kértek tőlük győztes és békülékeny ellenfeleik háborús jóvátételként, minthogy kockáztassanak egy újabb büntető támadást.

Miről szólhatnak valójában ezek a történetek? A csoportot veszélyeztető eseményekkel, aktorokkal (ellenség, szupernaturális és veszélyes lények) szemben a félelmet nem ismerő, erőszakosan védelmező magatartás az erkölcsös és normatív, a csoporton belül alkalmazva azonban akár a legsúlyosabb büntetést is eredményezheti.<sup>36</sup> A történetek szerepe tehát a „helyes” viselkedés bemutatása a konfliktusok, valamint a béke idején.

A médiumok különböző mértékben és arányban egyaránt közvetítenek híreket és történeteket. Noha a történet kognitív szempontból elválaszthatatlan a hírtől, a hír a tapasztaláshoz kötődik – közvetlenül vagy közvetve. A történet ugyanakkor elválk a közvetlen tapasztalástól, mert alapvetően a lehetségesről, az elképzelhetőről szól, interpretációkat tartalmaz, és a lehetséges tanulságokat bontja ki (Maynard-Smith, 1984). Hír nélkül azonban nincs történet egy írásbeliség előtti társadalomban. Ám míg a hír élettartama igen rövid (alapvetően időérzékeny műfaj), a történet hozzá képest szinte halhatatlan. A hír lehetőséget ad arra, hogy többet tudjunk arról, hogy milyen a világ, kell-e valamit tennünk, s hogy mi a feladatunk.

Az észak-amerikai indiánok számos törzsénél kétféle szerepet jelent és többnyire különböző személyekhez köthető a fontos eseményekről szóló hírek továbbítása és elmondása, valamint a történetek és mesék továbbadása (Zachert 2002). A történeteket jellemzően az idősek, illetve a nagyszülők mesélik gyerekeknek, míg a hírek közvetítői, hordozói és hallgatói a felnőttek. A híreknek pontosaknak, igazaknak és egyszerűeknek kell lenniük. A történetmesélés sikertelen, ha előadásuk egyszerű és pontos, s persze nem kell föltétlenül igazaknak lenniük.<sup>37</sup>

Az agresszív emberről vagy cselekményről szóló hír tudósít, tájékoztat, s emellett elborzaszt. Szerepe elsősorban annak tisztázása, "mi történt" és "mit jelent ez számunkra" (Tóth, 2005). Ezek mellett a kialakuló hatás az egyén életkora, neme vagy státusza szerint lehet stressz, izgatottság, düh, undor, közöny vagy gúny. Valahol mindegyik a válaszreakcióra készít fel. Ezzel ellentétben a történet tanácsot ad és morális értékeléssel lát el. Helyes volt-e, amit a szereplők tettek? Mit tegyen a hallgató

---

<sup>36</sup> Több akciófilm is alkalmazza ezt az elvet: *A gyűriúk ura*, *A piszkos 12*, a *Rambo* sorozat – több áttétellel is, a *Predátor*, valamint a *Született gyilkosok*.

<sup>37</sup> Zachert (2002) Coe, Aiken és Palmer (2006) idézi.



az adott helyzetben? Az agresszív történet szórakoztatva lát el támpontokkal a helyes–helytelen, támogatott, illetve büntetett cselekedetekről (Császi, 1999).

Többen felvetették a médiahatás kutatás során, hogy-e történetek a normaszegés következményeiről szólnak, ezzel járulva hozzá az együttélés szabályainak betartatásához, társadalmi normák érvényességének fenntartásához. A krimiket értelmezhetjük morális tanmeseként, vagyis nem a bűn elkövetését, sokkal inkább az elkerülését, megelőzését szolgálhatják. Maga a koncepció tetszetős, könnyen érthető, általa a kérdés leegyszerűsítése a probléma heurisztikus értelmezését teszi lehetővé. Nem szokatlan és kivételes ez a társadalomtudományokban, gondoljunk csak például a frusztrációs vagy a freudi ösztönelméletekre.

A morális tanmese nézet képviselői azonban nem mondanak semmit arról, hogy milyen mechanizmust tételeznek fel e jelenség hátterében. Milyen pszichológiai és információkezelési folyamatok játszanak abban szerepet, hogy egy normasértésről és annak megtorlásáról szóló történet felkelti a figyelmünket, és tartósan képes lekötni az érdeklődésünket. A szereplők és a helyzetek hasonlósága, a történet hihetősége, és nem feltétlenül a realitása, a normasértés jellege és mértéke hatékony érzelmi és kognitív sémákat aktiváló potenciállal rendelkezik. A normasértéssel szembeni szelektív figyelem, és a helyreállításával kapcsolatos elégedettség, vagy akár katarzis élmény biztosíthatja a tartós együttműködést, a kulturális kódok fenntartását. A társas együttműködéssel kapcsolatos kutatások jelzik, hogy azokban a csoportokban, ahol eltűrik az önző önérdékkövetést, ahol nem büntetik - például nem alkalmaznak morális agressziót - a normaszegő potyázást, degradálódik az elköteleződés és a lojalitás, a csoport számos tagja kilép, és a szabályszegőket büntető csoportba lépnek át (Gürek, Irlenbusch & Rockenbach, 2006).

A hatalomért folyó küzdelem figyelésének és értékelésének képessége szelekciós előnnyel rendelkezik, függetlenül attól, hogy az egyén aktívan részt vesz benne vagy sem. A hatalommal kapcsolatos történetek egyrészt hírként (*news*) szolgálnak, másrészt lefordíthatók saját használatra és lehetővé teszik a tapasztalatszerzést. A hatalomról szóló elbeszélések azonban egy harmadik szereppel is rendelkeznek: különösen a múltból származó történetek esetében már nem a szikár pontosság meghatározó. Nem az informáló, hanem érzelmi és normatív szerepük a meghatározó (*traditional stories*). Az identitást is meghatározó hagyományok, amelyek alapvetően a közösség vagy az egyén származási eredetéhez kapcsolódnak, igen gyakran tartalmazznak harcot, agressziót. Ezek olyan elbeszélt események, leckék,

amelyek a morális tanulságok levonására szolgálnak, és nem várjuk el az igazolható pontosságot (Coe, Aiken és Palmer, 2006). Gondoljunk csak az *Alamo*, az *Egri csillagok* vagy az *Excalibur* című filmekre!

A történetmesélés további meghatározó, sikerességet is mérő jellemzője az erős érzelmek kiváltása, amely egyik következménye az érzelmi ragály. A csoportos történethallgatás (tévé- és filmnézés) éppen azért vonzó, mert jutalmazó értékű a résztvevők érzelmi és kognitív szinkronizációja (Csányi, 1999, 2000). Az agresszív történetek többségében a kezdeti probléma és kudarc, a súlyos sérülésekkel vagy halállal járó agresszió gyakran adaptív probléma keretében valósul meg. A közeli rokon (*Bosszúvágó*), szövetséges (*Beverly Hills-i zsaru 2.*), barát, fiatal, magas reprodukív értékkel rendelkező nő megerősökölése, sérülése vagy meggyilkolása (*Bosszúvágó*, *Ítéletnap*) éppen amiatt válthat ki erős érzelmeket, akár stresszt is, mert "felismerjük" a cselekmény kiemelkedő adaptív következményét. A főhős gyakran azért alkalmaz agressziót, mert az ellenfelek, a bűnözők rokonait, saját gyerekét vagy kedvesét, feleségét támadták meg (*Kommandó*, *Ovizsaru*). Ezeknek a személyeknek a bántalmazása, elrablása (például a *24 óra* sorozatban), sérülése, halála a főhős szaporodási sikerét veszélyezteti, amely védekezést vagy menekülést aktivál (Duntley, 2005). Ehhez gyakran a személyes vagy csoport birtokában lévő források és tér eltulajdonítása, vagy megsemmisítése járulhat (*A hét samuráj*, *A hét mesterlövész*, *Úszó erőd*, *A hazafi*, *Balhé Bronxban*, *Mad Max*), amely erős érzelmeket: meglepődést, félelmet, dühöt, undort kiváltva nemegyszer lelki fájdalmat okoz.

Az ember megtanulhat ehhez hozzászokni annak érdekében, hogy a cselekmények által, eljutva a pozitív végkifejlethez – az izgalom kiváltotta magas arousallal együtt – az elégedettség kellemes érzését élhesse át (Miron, 2006). Miron szerint a médiaszórakoztatásnál a félelemmel társuló kognitív aktivitás intenzitása és kiterjedése a félelem stabilizálásához (a rettegés elkerüléséhez), kezeléséhez, elmélyüléséhez vezethet, amely a szórakozás jellegét a gyors lefolyású akciófilmekről az aggodalomkeltő pszicho-drámáig tolja el. A film- vagy tévéző egyén megtanul egyedül uralkodni a félelmén és a haragján annak érdekében, hogy így átélve és koordinálva érzelmeit eljusson a végkifejlet élvezéséhez. Ugyanakkor egyéniségének szélsőséges kifejezésétől az a szociális motiváció billenti vissza, amely a közösen átélt és a megosztott tudást eredményezi. Az együtt átélt történetélmény a társas kötődést és a közösségi tudást és érzést nyújtja.

Minden kultúrában megfigyelhető a történetmesélés, a történetfigyelés és a történetek utáni érdeklődés motivációja. Vagyis az ember egyetemes törekvése lehetőséget keresni arra, hogy történetbe szerkessze tapasztalatait (Bruner, 1986; Miall 1998). Nyilvánvaló, hogy ez a képesség elképzelhetetlen anélkül, hogy az ember mások hasonló narratív tapasztalatai iránt érdeklődjék (Abbott, 2000; Miall, 1998; Miall & Dissanayake, 2003; Tomasello et al. 2005). A történetek létrehozása és átadása olyan összetett konstrukciós folyamat, amely – evolúciós értelemben – túl fontos ahhoz, hogy pusztán véletlen alapú eseményektől függjön. Egyelőre kevésbé ismert epigenetikus szabályok mentén teszünk szert a történetmesélési és figyelési kommunikációs kompetenciára (Mandelbaum, 2003).<sup>38</sup> A történetek alapvető jelentőséggel bírnak olyan kommunikációs folyamatokban, mint a kultúra átadása, a társas tudás konstruálása és szerveződése, valamint a tapasztalatok strukturálása és rendszerezése. Központi szerepük van a társas életben zajló szórakozásban is. Az emberi evolúció kettős öröklődésének modellje szerint az adaptív tulajdonságok (fenotípusok) fennmaradása a generációk sorozatán át a genetikai mellett kulturális – így például narratív – úton mehet végbe. Vagyis az ősök – közvetve és többnyire nem tudatosan – történeteik által befolyásolhatják leszármazottaik viselkedését (Steadman & Palmer, 1997).

Arnheim (1998) állítását tágabb értelemben alkalmazva az a probléma, amellyel kapcsolatos társas kognitív tartalmakat, azaz közös tudásokat akarunk létrehozni vagy befolyásolni, meghatározza, hogy mit tartalmaznak, és mit nem tartalmaznak a történetek. Az agresszív narratívák megalkotása és alkalmazása olyan egyetemes emberi tulajdonság, amely aktuális (vagyis fenotípusos) formájának hihetetlen változatossága mellett is környezetérzékeny, korlátozott típusú mélyszerkezeti változatokkal jellemezhető. Az agresszív eseményekről szóló történetek jellegét szociálökológiai, illetve demográfiai tényezők határozzák meg. Egy elkövetett gyilkosság vagy egy csata mindenkét érdekel, ám eltérő módon alkotnak belőle történeteket az eltérő demográfiai, szociális és ökológiai sajátosságokkal jellemezhető csoportok vagy egyének.

Fajunk evolúciója során az embert körülvevő környezet egyik legfenyegetőbb tényezője minden bizonnyal a másik ember volt (Duntley, 2005). A felkészültség a

---

<sup>38</sup> Egy élő szervezet génjeiben kódolt lehetőségei a környezettel történő interakció során valósulnak meg. A folyamat nyomán nemcsak a szervezet épül fel, hanem meghatározott, funkcióspecifikus idegrendszeri struktúrák is kifejlődnek benne. Ezek szerepe olyan pszichológiai mechanizmusok működtetése, amelyek értelmezik és értékelik a környezet ingereit, és adaptív válaszokat adnak e kihívásokra, elősegítve a túlélést és a sikeres szaporodást. A különböző pszichológiai mechanizmusok kialakulása nem véletlenszerű; azokat öröklött és kulturális fejlődési programok kanalizálják, nemegyszer determinálják. Ezeket nevezik epigenetikus szabályoknak, amelyek irányítottan befolyásolják az egyed érését, szocializációját (Lumsden–Wilson 1981; Lumsden 1988).

gyilkosság elkövetésére vagy éppen kivédésére és elkerülésére a múltban is igen jelentős adaptív költség–nyereség következményekkel járhatott. Buss és Duntley (2003) gyilkossági adaptációs elméletéből következik, hogy a gonoszság és a jóság ellentétes kognitív kategóriái az észlelt események és személyek hatékony osztályozását, és ezáltal gyors reagálást tettek lehetővé. Az ezekhez kapcsolódó „metareprezentatív”, narratív konstrukciók alkotják az irodalmat, amely mindig is sajátos adaptív funkciót hordozott: hatékonyabb előrejelzést és felkészülést eredményezhetett (Alexander, 2005).

Tradicionalis történetek sokasága szól gyilkosságokról. Népszerűségük eredője minden bizonnyal adaptív szerepük, noha manapság tömegek ellenérzése kíséri e sztorikat. Az „erőszak-történetek” egyetemes jelenléte arra utal, hogy az erőszak problémáját minden társadalomban fontosnak tekintik, s hogy jelentőségükhöz képest kiemelkedő figyelmet, izgalmat és erős érzelmet indukálnak. Gyakori szórakoztató hatásuk pedig az elsajátítandó szabályok, normák, értékek, viselkedésformák, fogalmi koncepciók memorizálását és esetenként interiorizálását segíti elő. Vajon miért tartalmaz erőszakot a két legfontosabb történettípus, a tradicionalis történet (a monda, a mítosz, a tündér-, az állat- és a népmese) és a konvencionális vagy hétköznapi történet?

## **12. Nemi különbségek a médiaerőszak preferenciában**

A köztudatban határozottan tartja magát az a vélemény, hogy a férfiak sokkal agresszívebbek, mint a nők. De vajon tényleg így van ez? Kultúraközi vizsgálatok szerint a fiúk két és fél hároméves koruktól kezdve valamennyi kultúrában sokkal nagyobb készséget mutatnak az agresszív fellépésre, mint a lányok (Coie & Dodge 1998, Huesmann & Eron 1986). Mindebben nagy szerepet játszanak a hormonok, amelyek részben eltérő pályára állítják a két nem agresszív viselkedését (Bereczkei 1998). A nemi hormonok befolyásolják azoknak az idegrendszeri területeknek a fejlődését, amelyek részt vesznek az agresszív viselkedés kialakításában. Az agresszió nemek közti különbségéért természetesen nem csupán hormonális és idegrendszeri tényezők a felelősek. A fiúkat minden kultúrában igyekeznek úgy nevelni, hogy megfeleljenek a maskulin szerepekre vonatkozó elvárásoknak (Bereczkei 1998, Segall 1989). A kamasz és fiatalkorú fiúk, valamint hasonló korú lányok közötti felmérésekben kimutatták, hogy magasabb a fizikai agresszió a fiúk, mint a lányok körében. Noha

sokan ezt az eltérő szocializációs hatásokra vezetik vissza, Eleanor Maccoby és Carolyn Jacklin (1980) kimutatták, hogy az általános vélekedéssel ellentétben, miszerint a szülők nyíltan, vagy közvetetten bátorítják a fiúk agresszivitását, egyaránt korlátozni igyekeznek a fiúk és a lányok durvaságait.

Napjainkra nyilvánvalóvá vált, hogy az ember esetében az agresszív megnyilvánulások legnagyobb százaléka verbális, közvetett és relációs agresszió útján történik, utóbbi kettő leginkább a nőkre jellemző konfliktus-kezelési mód (Björkqvist 1994, Björkqvist & munkatársai 1992, 1994, Crick & Grotpeter 1995, Crick & munkatársai 1999, Lagerspetz & Björkqvist 1994). Tehát az agresszióban megnyilvánuló nemi különbségek minimálisak, amikor az agresszió egyszerre fizikai és relációs formáit vesszük figyelembe (Campbell 1999).

A Pécsi Tudományegyetemen néhány évvel ezelőtt Tóth Borbálával és Gál Szimonettával együtt végzett kutatásunkban főként a relációs agresszióval és befolyásoló hatásaival foglalkoztunk (Tóth, Gál & Tóth 2004). A relációs agressziót Crick és Grotpeter (1995) olyan viselkedésként határozták meg, amely mások viszonyaik, elfogadottságukkal kapcsolatos érzéseik, barátságaik, illetve csoportba tartozásuk megrontásán keresztül árt. Ilyen viselkedésnek számít az intrika, a pletykaterjesztés, a befeketítés, a rossz hírbe hozás, a szociális kiközösítés. Relációs agressziónak tekinthető tehát minden olyan ellenséges cselekedet, amelyben az emberi társas viszonyok játsszák a bántás közvetítő közegének a szerepét, függetlenül attól, hogy közvetlen vagy közvetett természetű, nyílt vagy rejtett a viselkedés.

Közvetett a relációs agresszió, ha a célszemélyhez tartozó (számára fontos és értékes) tárgy, vagy személy ellen irányul az agresszor eljárása. Nyílt a relációs agresszió, ha az agresszor felfedi kilétét, vállalja a tettét. Rejtett, ha mindezt az áldozat háta mögött teszi. Tulajdonképpen az áldozatok gyakran egyszerűen nincsenek tudatában a relációs agresszió jelenlétének (Tóth, 2002).

Először is cáfolni szeretnénk volna azt a meggyökeresedett elméletet, mely szerint a férfiak számára vonzóbb az agresszió, mint a nőknek. Noha számos vizsgálat bizonyította, hogy a médiabeli fizikai agresszió látványához jelentősen eltérő a két nem viszonya, a valós életben szituációfüggő, hogy a nők miként reagálnak mások agressziójára. Ha fenyegetve érzik magukat, az agressziót taszítónak érzik (meg kell jegyeznünk, hogy a médiahatás kutatásokban sokáig kizárólag a fizikai agressziót vették figyelembe), ha azonban a saját csoportban fordul elő az agresszió, a pubertás kezdetétől vonzza a lányok, illetve a nők figyelmét (Hopp & Rasa 1990, illetve

Bukowski & et al. 2000). A férfi és a nő nem az agresszió abszolút mértékében tér el egymástól, hanem a különböző változatainak eltérő gyakoriságú alkalmazásában. Ez tükröződik a különböző médiaprogramokban is, vagyis a férfi karakterek szignifikánsan gyakrabban alkalmaznak fizikai agressziót, mint a női szereplők. Utóbbiakra ugyanakkor gyakrabban jellemző a verbális agresszió (Glascock 2001, Szuroviák, 2001).

Nyilvánvalónak tűnik, hogy a korábban említett relációs agresszív magatartásformák leginkább a szappanoperákban, sorozatokban lelhetőek fel, amelyek elsősorban nők néznek. A szappanoperák kedveltségét éppen arra vezették vissza, hogy sajátos narratívával rendelkeznek. Alapvetően a dialógusok dominálnak az akciókkal szemben, és a szerteágazó történetek, egy kiterjedt csalárendszer mentén (gyakran matriarchális centralitás mentén – anyával, feleséggel és/vagy háziasszonnyal a középpontban) valósulnak meg (McQuail 1994). Nemegyszer éppen azt hangsúlyozzák az akciófilmek agresszivitásával szemben, hogy hiányzik belőlük az erőszak (Antalóczy 1999). Szuroviák Szilvia és Tóth Péter (nem publikált kézirat) kutatásából éppen az derült ki egyértelműen, hogy a szappanoperák lényegi velejárója az agresszió. Felmerül tehát az alapvető kérdés: a médiabeli agresszió, amit az emberek kapnak, a média mint hatalom által kívülről rájuk erőszakolt látásmód eredménye, vagy az, amit az emberek akarnak, azaz saját tapasztalataiknak és vágyaiknak az ábrázolása (Atkin et al. 1979)?

Az evolúciós múlt hatása miatt feltételezzük, hogy a nők közti agresszivitásnak, versengésnek nem a média a mintaadója, hanem az már a meglevő prekonceptiók viszontábrázolása. Ellenkező esetben azt kellene feltételeznünk, hogy a nők azért érdeklődnek a pletykák iránt, azért alkalmazzák az intrikát a mindennapi életben, azért vásárolják a nőknek szóló magazinokat, mert sok szappanoperát néznek a televízióban. Ugyanezt kellene feltételeznünk akkor is, ha médiaerőszak-kutatások (alapvetően a fiúkat és férfiakat elérő) negatív hatást bizonyítottnak tekintő következtetéseit minden kontroll nélkül áttennék a női agresszió problémakörre. Utóbbi időben néhány vizsgálat alátámasztja ezeket a feltételezéseket (például Coyne, Archer & Eslea, 2004).

A nőket intenzíven foglalkoztatja és befolyásolja az, hogy ők és a körülöttük levő más nők mennyi figyelmet kapnak a férfiatól (Buss 2000). Ez a fajta versengés a legfontosabb alapeleme a legtöbb szappanoperának, de feltételezzük, hogy ugyanúgy tetten érhető a nők közötti munkahelyi és magánéleti konfliktusokban is.

A szappanoperákban jelenlevő dramatikus elemek, mint testi, lelki betegségek, alkoholizmus, bűntények, gyilkosságok, titkos viszonyok, valamint az ezekből való

kilábalás percről percre való végigkövetése során minden bizonnyal jelen van a relációs agresszióra való preferencia. A kommunikáció evolúciós dialektikus perspektívájának lehetséges alkalmazása jelzi, hogy ezek jelentős része az alapvető szociális funkciók, reciprocitás, státusz, elhallgatás és kinyilvánítás, megbízhatóság-bizonytalanság dialektikájában koommunikálódnak.

Feltételeztük tehát, hogy a nők elsősorban olyan sorozatokat figyelnek, amelyekben az agresszió kevésbé kockázatos formái dominálnak. Tudjuk, hogy a súlyos sérülést okozó vagy az áldozat halálát eredményező bűncselekmények elkövetői között - noha a férfiakhoz képest jóval kisebb számban -, de az életkor szerint hasonló megoszlás mentén fordulnak elő női elkövetők (Wilson és Daly 1985). E szerint a teljes populációhoz képest a pubertás kezdetétől a huszadik évig nő, majd viszonylag meredeken csökken a női elkövetők aránya. Kérdésünk ez alapján az volt, hogy az életkorral változik-e a különböző sorozatok kedveltsége. Függetlenül az anyagi helyzettől, iskolai végzettségtől és a társadalmi rétegződésben elfoglalt szinttől?

Feltevésünk egyike volt még, hogy a sorozatok kulcsfigurái nem a történetek pozitív szereplői, hanem a hosszútávon legsikeresebb jellemeik, illetve a konfliktusokat leggyakrabban generáló szereplők, a nőkre jellemző agressziót a leggyakrabban alkalmazó karakterek. Ezekkel pedig a televízió előtt ülve könnyedén azonosulhatnak a társadalom női tagjai, beleélve magukat a szereposztásba, mintegy végigélve a szereplők konfliktusait.

A megkérdezett (16 év feletti, különböző iskolai végzettséggel és anyagi helyzettel rendelkező) nők között az életkoron, végzettségen és anyagi helyzeten kívül különös tekintettel voltunk a családi állapotra, munkahelyi kapcsolatokra, érzelmi stabilitásukra. Megállapítottuk, hogy vizsgálat idején futó televíziós sorozatok csak egy részét nézték a nők, gyakorlatilag nem is említenek meg olyanokat, amelyek a fizikai agresszió bemutatására épülnek. Mindegyik sorozatban jellemzően jelen voltak a konfliktusokon alapuló agressziós sémák, de a nőkre jellemzőek jól elkülöníthetően eltértek a férfiakétól (Szuroviák és Tóth, nem publikált kézirat). A *serials* típusú sorozatok jellemzője, hogy az egyes epizódok nem alkotnak lezárt egységet, hanem az epizód végén keletkező lezáratlanság feszültséget kelt a nézőben, ez teszi folytatásossá a műfajt, míg a *series* típusú sorozatokra a nyílt fizikális, agresszió, gyakran a gyilkosságok jellemzőek, valamint, hogy minden egyes rész egy lezárt egységet képez (Horvát 2000, McQuail 1994). Nem elhamarkodott az a megállapítás, hogy az ilyen jellegű sorozatok (*Herkules*, *Szuper csapat*, *Texas Walker*) a férfiakat jobban érdeklik.

A nők között életkor szerint eltérő preferenciák vannak. Ennek igazolására a megkérdezett nők között 4 különböző életkor kategóriát különböztettünk meg. Ezeket a gyerekvállalási stratégiák életkori változásához viszonyítottuk, így kaptuk a 16-21 éves kor, a 22-35 éves kor, a 36-50 éves kor közötti és az 50 év feletti kategóriáit. Megállapítottuk, hogy míg az idősebb korú nők a lassú sodrású, nyújtott cselekményű egyszerűbb történetű sorozatokat nézték (főként a dél-amerikai sorozatok ezek: *Vad angyal*, *Sonadoras*, *Rosalinda*), a fiatalabb generáció tagjait inkább a gyors, hirtelen fordulatokkal teli, bonyolult szerkezetű sorozatok kötötték le (pl. *Barátok közt*, *Jó barátok*, *Egyről a kettőre*). Véleményem szerint ezek nem magyarázhatóak pusztán a sorozatok szereplőinek életkori eltérései alapján. Feltételezésem szerint, az eredmények azzal magyarázhatóak, hogy a különböző életkorú nézők életük kérdéses periódusaiban más-más módon befolyásolhatják reprodukív sikerüket. Ebből következően eltérnek a kockázatvállalás, az agresszió alkalmazása és megítélése szerint. Ennek megfelelően változik az erőforrásokért való küzdelem intenzitása és ebbe a versengésbe való energia befektetés hajlandósága. Mindez befolyásolja, hogy figyelmi aktivitása miként szelektál, mit tekint önmaga számára érdekesnek és fontosnak. A médiahasználattal kapcsolatos percepcionális és memoriális szelekció pszichológiai folyamatainak vizsgálata jelzi, hogy a néző nem passzív elszenvedője, hanem aktív fogyasztója a médiának (Oliver 2002). Az evolúciós diszpozíciók, az élettörténet során való változások mintegy kanalizálják az egyén szelektív figyelmét. Ennek következménye, hogy változnak az alapvető szociális célok, és ezek kommunikációs konstruálásánál, illetve reflektív interpretálásánál eltérő mértékben aktiválódnak az egyes motivációk.

Az előbbieken alapján feltételeztem, hogy szereplők felsorolásában megjelenő sorrend nem lesz véletlenszerű. A vizsgálati alanyoknak néhány, a társas kapcsolattartás szempontjából jelentős tulajdonságok mentén értékelniük kellett a sorozatok szereplőit. Ilyenek például az érdekesség, a pozitív/negatív szerep, a szereplővel való azonosulás különböző szempontjai. Az adatközlők körében legnépszerűbbek a *Barátok közt* című sorozat szereplői voltak. Kiindulási hipotézisünk az volt, hogy az adatközlők felsorolásában megjelenő sorrendiség feltételezi az egyes karakterek jellemének tartalmát. Véleményünk szerint ebben fontos befolyásoló szerepe van a szereplők különböző konfliktusokban való megjelenési módjának és gyakoriságának, hiszen valószínűleg azok a szereplők, akik gyakrabban kerülnek és indukálnak konfliktushelyzetet - más néven intrikusok -, hamarabb idéződnek fel a nézők, illetve a



megkérdezettek emlékezetében. Cosmidesnak (1989), valamint Mealey és munkatársainak (1996) kísérleti eredményei jelzik, hogy szelektíven fogékonyak vagyunk a társas csalásokra, valamint az elkövető arcát hatékonyabban tároljuk és idézzük fel, mint az elvárásokhoz igazodó társainkét.

Az általunk megkérdezettek a női szereplők felidézési sorrendje nem illeszkedett a fenti hipotézishez, és a szereplők megítélésénél sem tapasztaltunk eltérést. Ez egyrészt utalhat arra, hogy nincs egyértelmű intrikus karakter egy-egy adott sorozatban, másrészt elképzelhető, hogy csak a minta bővítésével válna egyértelművé a szereplők megítélése közötti eltérések.

A fentiekben vázolt okok miatt feltételeztük, hogy a hétköznapi életben a megkérdezetteket hasonló témák érdeklik, mint amelyeket a vizuális médiában is preferálnak. A megkérdezett nők munkahelyi beszélgetéseik egyik leggyakoribb témájaként a magánéleti konfliktusokat jelölték meg. Ezek többségével, a házastársi/párkapcsolati hűtlenség, a szerelem, megélhetés, barátokban való csalódás, elválaszthatatlanul együtt járnak az általunk vizsgált agressziótípusok.

A médiával kapcsolatos "használat és elégedettség" elméletekhez kötődő kutatások alapján fogalmaztuk meg azt a hipotézisünket, hogy a magánéletben a konfliktusok iránti érdeklődés megmutatkozik a médiahasználatban. A konfliktusos témákról gyakrabban beszélgető nők preferálják a konfliktusokon alapuló televíziós műfajokat. További felvetésünk volt, hogy a magánéletben átélt problémák, összetűzések agresszív jellege szintén összefüggésbe hozható a műfajválasztással.

Véleményünk szerint, mint arra már az előzőekben is utaltunk, a média és azon belül a vizsgált terület, azaz a szappanoperák világa nem mint mintaadó van jelen az egyes emberek életében, hanem a sorozatok pusztán ábrázolják az emberek tapasztalatait, vágyait, bár erre nem terjedt ki a vizsgálat. A nézők arra ismernek rá a történetekben, amit maguk is átélnek. A ráismerést azok a kognitív sémák szabályozzák, amelyek elősegítik, hogy az egyén azokra a környezeti történésekre irányítsa a figyelmét, amelyekről való tudás elengedhetetlen az egyén szociális alkalmazkodásához (Geary, 2005, 2007, 2010; Oliver 2002). Mindez azonban nem független evolúciós múltunktól, az erőforrásokért való versengésre szelektálódott stratégiáktól.

Vizsgálatunkban nem tudtuk hipotézisünket egyértelműen bizonyítani. Arra mindenesetre választ kívántunk kapni, hogy maga a hipotézis felvetése érvényes volt-e. Mivel a kapott eredmények illeszkednek a hipotézishez, megerősítettek bennünket abban a feltételezésben, hogy az evolúciós pszichológiai nézőpont releváns eljárás a

médiumok hatásainak és használati szokásoknak az értelmezésére. Ugyanakkor arra is felhívták a bizonytalan eredmények a figyelmünket, hogy a megfelelő elméleti háttér kialakítása nélkül nehéz a további kutatások megtervezése, illetve sikeres hipotézisek kialakítása. Különösen problematikus a vizsgálatok kiterjesztése az interpretív, valamint a kritikai kutatásokra. Úgy vélem, az evolúciós dialektikus perspektíva megfelelő elméleti kidolgozása számos olyan kérdés megválaszolását teszi lehetővé, amelyekről jelenleg homlokegyenest ellenkező vélemények csapnak össze a tömegkommunikációs szakirodalomban.

### **13. A médiabefolyásolás laikus vélelmezése**

#### **13.1. A médiabefolyásolás laikus vélelmezése: harmadikszemély-hatás**

A tömegkommunikáció kialakulásának kezdetétől minden új médium megjelenése sokakban keltett félelmet annak vélt vagy valós hatásaival kapcsolatban. A feltételezett negatív következményeket egyaránt felfedezni vélték mikro szinten, vagyis az emberek gondolkodásában, és makro-, azaz társadalmi szinten, a normák, az erkölcsök, a hagyományok és az értékek inflálódásában, illetve végzetes átalakulásában, végső esetben elvesztésében.

A tömegkommunikációs folyamatok kutatóit már régóta foglalkoztatja, hogy a médiareprezentációk milyen hatással vannak a tömegekre (a közvéleményre), illetve az egyénre. A percepiált hatással kapcsolatos vélekedések alapján hipotéziseket, majd elméleteket állítottak fel, amelyek érvényességét különböző vizsgálati módszerekkel igyekeztek alátámasztani (hallgatásispirál-, utánfutóhatás-, kumulatívhatás-elmélet, kultivációs elmélet, kódolás–dekódolás-elmélet, illetve a közvéleménnyel kapcsolatos kutatások). Először Lazarsfeld, Berelson és Gaudet (1944) figyelt fel arra, hogy a médiaközönség tagjait nemcsak közvetlenül érik hatások a tömegkommunikációból (függetlenül attól, hogy az milyen mértékű). Az Ohio állambéli Erie megyében 1940-ben Franklin D. Rooseveltt és Wendel Wilkie jelöltek közötti választási kampány vizsgálata nyomán arra a felismerésre jutottak, hogy az egyént nemcsak – vagy nem elsősorban – a tömegkommunikációs eszközökből érik jelentős hatások, hanem mások véleménye is szerepet játszik a választói vélemény kialakulásában. Lazarsfeldék a minimálisnak tapasztalt közvetlen hatás mellett felismerték a közösségi „véleményvezérek” szerepét az egyéni választó döntésében. Ennek a mechanizmusnak

az értelmezésére hozták létre a „*kétlépéses kommunikációs folyamat*” modelljét. A választók döntésében a legfontosabb tényező tehát a személyes befolyás, vagyis a közönség tagjainak személyközi kommunikációja volt. Az egyén szempontjából a hatás bekövetkeztének első lényegi mozzanata nyilvánvalóan a másik vagy másokra gyakorolt hatás percepciójával kezdődik. Ebben a két részből álló mechanizmusban (a) a másokban kialakult hatások percepciója vagy vélelmezése is fontos szerepet játszik abban, hogy (b) milyen érzelmi, kognitív és viselkedéses következményei vannak egy médiareprezentációnak.

Az utánfutóhatás- és a hallgatásispirál-elméletek a médiahatás percepciójának szociológiai szintű vonatkozásait értelmezik elsősorban. Nevezetesen azt, hogy miként befolyásolják a közönség tagjainak attitűdjeit, véleményeit és viselkedéseit azzal kapcsolatos vélekedéseik, hogy milyen jellegű, illetve mértékű a médiának a sokaságra vagy a közvéleményre gyakorolt hatása, és ennek milyen következményei vannak. Továbbá nem kevésbé lényeges, hogy e vélekedések nyomán megnyilvánuló kommunikációs és politikai aktivitás milyen módon hat vissza a közvéleményre, a tömegkommunikációs eszközökre és a politikára.

Albert Gunther (1998) „*meggyőző sajtókövetkeztetés elmélete*” szerint az egyén az alapján következtet a közvélemény tartalmára, hogy ő maga milyennek percepiálja a kérdéses médiatémát, és meghatározó azon meggyőződése, hogy e téma befolyással van másokra.

A médiaközönség tagjai alapvetően nem rendelkeznek megfelelő információval, amely lehetővé tenné számukra, hogy objektív és pontos ítéletet alkossanak akár a médiában megjelent, akár a médiával kapcsolatos hírek megbízhatóságáról. Ugyanez a pontatlanság és bizonytalanság jellemzi a tömegkommunikáció hatásaival kapcsolatos feltételezéseket, és azok ellenőrzésére nem sok esélye van a médiahasználójának. Akár a média témájához kapcsolódó közvélemény tartalmáról és érvényességéről, akár arról, hogy saját magára vagy ismerőseire, nem is beszélve az általa nem ismertek tömegéről, milyen módon és mértékben hat vagy hatott egy-egy médiaprezentáció (hír, reklám, kampány, film stb.), csak bizonytalan becslései lehetnek.

Mások befolyásolhatóságával kapcsolatban hajlamosak vagyunk túlzásokba esni, hisz a valóságosnál nagyobb hatásokat tulajdonítunk a médiaüzeneteknek, mint amilyen mértékűek valójában kimutathatóak (Gunther, 1991). Ugyanakkor meggyőződésünk, hogy alig vagy csak mérsékelten vagyunk befolyásolhatóak, tehát alábecsüljük annak a mértékét, hogy milyen erősen hatnak ránk a tömegkommunikációs eszközök. A

pszichológiában a fent ismertetett pontatlan feltételezéseket és téves becsléseket a környezeti információk hibás megítéléséből, felhasználásából eredő kognitív torzításoknak (*cognitive bias*) nevezik.

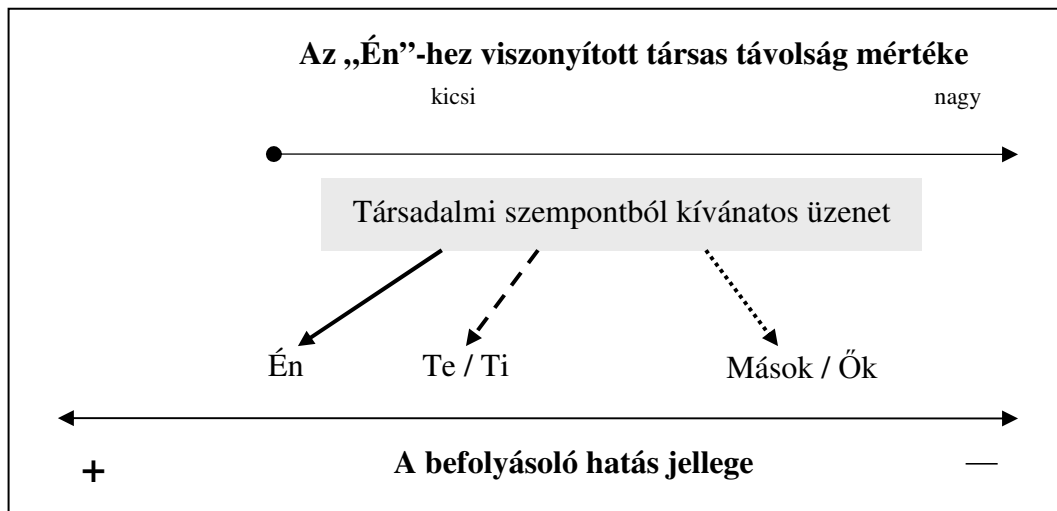
E becslések forrása sokféle lehet. Egyrészt a *kis számok törvénye torzítás* szerint az egyén, aki elfogult a médiában megjelenített témával szemben, úgy gondolja, hogy mások is, sőt mindenki hozzá hasonlóan látja és értelmezi a megjelentetett hírt. Ez annál is inkább képtelenség, mert igen kevés információ áll rendelkezésére akár mások értelmezéséről, akár az adott hírhez kapcsolódó, az értelmezést elősegítő egyéb hírekről.

Másrészt az emberek hajlamosak arra, hogy egy semleges, egyoldalúságtól mentes esemény bemutatását a saját nézőpontjukkal szemben negatívnak ítéljen meg. Az ellenséges médiahatás jelensége nem egyszerűen csak egy hibás kognitív ítéletalkotás, hanem a legtöbbször társul azzal a vélelmezéssel, hogy az ellenséges bemutatás erős hatást gyakorol a vele szemben álló nézeteket valló nézőkre, és negatívan befolyásolja a kérdéssel kapcsolatos közvéleményt is (Vallone et al., 1985).

A média negatív, illetve pozitív hatásaival kapcsolatos vélelmezésekről fogalmazták meg a *harmadikszemély-hatás* (Davison, 1983), valamint az *elsőszemély-hatás* elméleteket (*fordított harmadikszemély-hatás* – Gunther & Thorson, 1992; *elsőszemély-hatás* – Perloff, 1993).

A harmadikszemély-hatás elmélet lényege, hogy egyrészt az egyén önmagát („I”, illetve „Én”) és azokat, akiket magához hasonlóknak tart vagy feltételez („You”, illetve „Te” vagy „Ti”), védettnek vél a média befolyásoló hatásaival szemben. Ezzel szemben a tömegeket („They”, illetve „Ők”), akiket egyébként jelentősen eltérőnek tekint a vélelmező önmagához képest, védekezésre képtelennek, kiszolgáltatottnak tartja (*1. ábra*). Harmadikszemély-hatások a médiatartalmak egészen különböző típusaival kapcsolatban alakulhatnak ki, így például a reklám, a fogyasztói szokások, különösen pedig az agresszió, a pornográfia és a politikai befolyásolás kapcsán. Azonban mindegyikre alapvetően jellemző, hogy magas a társadalomban a normatív megítélésük, valamint a vélekedő negatív attitűddel rendelkezik ezekkel a médiaábrázolásokkal szemben.

### **1. Ábra. Harmadikszemély-hatások jellemzői**



*Andsager és White nyomán*

Richard Perloff (1989) kísérletében megvizsgálta, hogy egy libanoni palesztin-izraeli összecsapás médiamegjelenítésének hatásairól milyen vélekedések alakulhatnak ki. Az Izraelt, illetve a palesztinokat pártolók egyaránt azt gondolták, hogy a semleges nézőket negatívan befolyásolhatták a konfliktusról szóló beszámolók. Pontosabban mindkét fél azt gondolta, hogy a tudósítások negatív attitűd kialakulását eredményezhették az általuk támogatott féllel szemben, miközben az ellenfél iránt pozitív benyomások maradhattak utánuk. Úgy vélték továbbá, hogy a semleges nézők agresszornak tekintik majd a vizsgálati alanyok számára szimpatikus felet, és áldozatnak tartják majd az ellenfelüket.

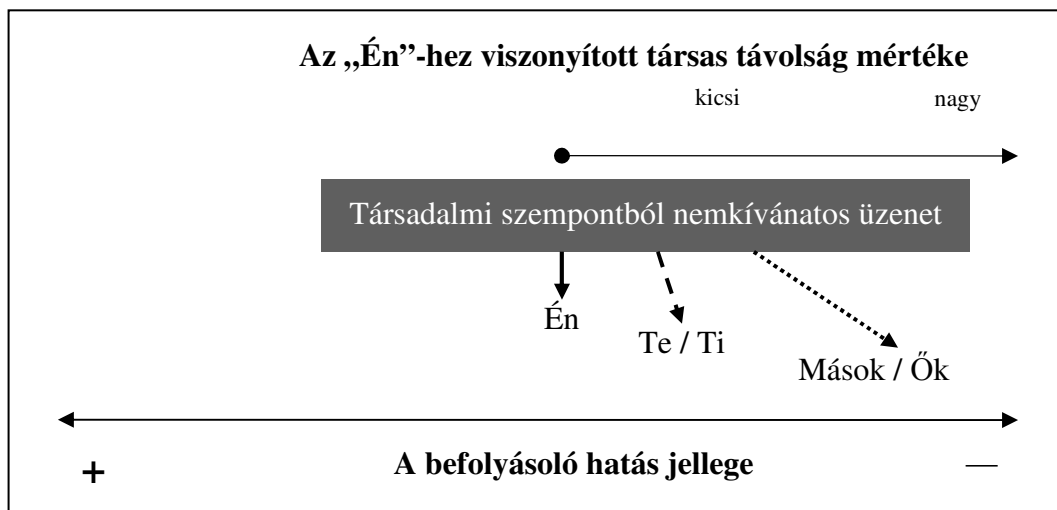
A második kísérletben szereplő, előzetes szimpátiát nem mutató semleges nézők ugyanazokat a tudósításokat nézhették meg. Perloff megállapította, hogy nem alakult ki utóbbiaknál egyik harcoló fél iránt sem pozitív, sem negatív attitűd. Ebből arra következtetett, hogy nem a tudósítások alakították ki, hanem az elfogult felek vélelmezték a média erőteljes befolyását a tőlük jelentősen különbözőnek gondolt nézők véleményére. Ez a feltételezett erős befolyás tovább erősítette azon elképzelésüket, hogy a média elfogultan orientálja mások véleményét.

A harmadikszemély-hatás következményeinek a fent említett kognitív dimenziója mellett azonosítható egy viselkedési dimenziója is. A.C. Gunter (1998) szerint a társadalmi viszonyokat, a politikai döntéseket is elérhetik azok a vélekedések, amelyeket a média vélelmezett hatásairól az emberek kialakítanak. Szerepet játszik ebben egyrészt a médiatartalmakkal kapcsolatos jelentéstulajdonítás. Ugyanakkor megfigyelik, hogy másokra milyen hatással lehetett a média, illetve egy kérdéses

program. Az ezzel kapcsolatos vélelmek is tovább formálják a saját vélekedéseket. Több kutatás is jelzi, hogy az agresszív tartalmú, a pornográf médiatermékek, valamint a valóságshow-k vélelmezett káros hatásainak ellensúlyozása, illetve kiküszöbölése érdekében sokan támogatnák a korlátozó vagy büntető cenzúrázás bevezetését, erősítését (Chia et al., 2004; Cohen & Weiman, 2008; Davison, 1983; Gunter, 1995; Rojas et al., 1996).

A néhány évvel később meghatározott *elsőszemély-hatás* hipotézis elsősorban a társadalom és/vagy az egyén számára pozitívnak, valamint kívánatosnak tartott befolyásolási törekvésekkel kapcsolatban fogalmazódott meg. Ebben az esetben médiaközönség tagja („Én”) feltételezi, hogy e pozitív hatások benne bekövetkeznek, míg másokra („Ők”) a kívánatos tartalmú médiaproduktumok hatástalanok (2. ábra).

## 2. Ábra. Az elsőszemély-hatások jellemzői



Andsager és White nyomán

Perloff (2002) szerint a harmadikszemély-hatás a tömegkommunikáció kialakulása nyomán jelenik meg. Szociológiai szinten a modern közvélemény formálódásával és befolyásával kapcsolatos folyamatokra vezethető vissza. A harmadikszemély-hatás a hallgatási spirállal együtt a *pluralizmus ignoranciájának* típusaként értelmezhető. A pluralizmus ignoranciája egy társas összehasonlítási hiba, amely során az egyén rendelkezik egy véleménnyel, ugyanakkor tévesen úgy véli, hogy sokan mások ellentétes véleménnyel rendelkeznek. Ez az elfogult véleményformálás alulbecsléses esete. Ugyanakkor a felülbecslés esetében a véleménnyel rendelkező személy azt feltételezi, vagy úgy érzékeli, hogy az emberek többsége a sajátjával azonos nézeteket vall.

A pluralizmus ignoranciáját mint fontos szociális konstrukciót először az 1920-as években Floyd Allport szociálpszichológus fogalmazta meg. Számos olyan pszichológiai és szociológiai helyzetre alkalmazta (rassz szerinti szegregáció, egyetemisták alkoholhasználatával kapcsolatos percepció, iskolai viselkedés stb.), amelyben kiderült, hogy a véleményalkotók a tőlük jelentősen eltérő szociológiai kategóriába tartozóknál a sajátjuktól eltérő véleményeket feltételeztek (magyarul Angelusz Róbert ismerteti részletesen – 2000). A felülbecslés egyik mechanizmusa a hamiskonszenzus-hatás lehet (Mullen et al., 1985), azaz az egyén elfogultan („Én”) feltételezi, hogy sokan mások („Te, illetve Ti”) hozzá hasonló vagy azonos véleménnyel rendelkeznek, vagyis egyazon társadalmi kategóriához tartoznak.

Intellektuális vagy véleményalkotási feladatok esetében a viszonyításhoz választott saját vagy referenciacsoport tagjainak értékeiről, attitűdjeiről, kapcsolatairól kialakult pozitív vélekedések vagy tényleges ismeretek növelik az egyén biztonságérzetét és önbizalmát azzal kapcsolatban, hogy a problémák esetében sikeres döntéseket tud hozni, és képes ellenőrizni maga körül a világot (Smith & Mackie, 1995). Ugyanakkor viszont az erősen eltérő társaskategória-jellemzőkkel leírható társadalmi csoportok esetében differenciálatlan negatív előfeltételezésekkel él (például Eveland et al., 1999). Ez hatással lehet arra, hogy a közvéleménynek milyen mértékű befolyásoló szerepet vélelmeznek egy populációban. Nem tapasztalható jelentős eltérés az „Énre”, illetve a populációs szinten feltételezett befolyásoló hatás között, ha a megkérdezett nem különbözteti meg magát a sokaságtól. Ellenben megjelenik az eltérés, ha a populáción belül jelentősen különböző társadalmi csoportokat különböztethetők meg, és azok egy részével nem azonosul az egyén (Glynn & Ostmann, 1988). A hamis konszenzus annál erősebb, azaz a média hatására vonatkoztatva annál többen gondolják azt egy populációban, hogy öhozzájuk képest másokat befolyásol a média vagy a közvélemény, minél távolabbi populációt választanak az összehasonlításhoz.

### **13.2. Hipotézisek a harmadikszemély-hatás mechanizmusáról**

A vélekedéseket szabályzó motivációs és kognitív, azaz mikroszintű mechanizmusok magyarázataként több elméletet is érdemes megemlíteni (Perloff, 2002). A *dominánsnak tekinthető interpretáció szerint* a harmadikszemély-hatás annak

következménye, hogy az ember hajlamos önmagát úgy érzékelni, hogy általa jónak tűnjön, de legalább is jobbnak látszódjon, mint mások. A kognitív szociálpszichológiában hasonló hatásmechanizmust tulajdonítanak a „*jobb, mint az átlag-effektusnak*” (Alicke et al., 1995), valamint a *lefelé történő összehasonlításnak*, azaz az egyénnek azon törekvésével, hogy bizonyos jellegek mentén olyan összehasonlítást tehessen másokkal, amely során magát azokhoz viszonyítva jobbnak értékelhesse, ezáltal megőrizhesse pszichológiai jólétét (Wills, 1981). Szintén közel áll a fent említett önnövelő motivációhoz az *optimista elfogultság* (Weinstein, 1980, 1989), amely szerint az egyén meggyőződése, hogy másokhoz képest gyakrabban tesz szert pozitív tapasztalatokra, míg a tőle eltérő mások vonzódnak a negatív eseményekhez. Miközben elismeri az ember, hogy a média hatással van rá, egyben feltételezi, hogy e kommunikációs hatásokkal szemben ugyanakkor énjé védett. Ezzel szemben másoknál, különösen, ha azok társadalmi szempontból negatív tulajdonságokkal rendelkeznek, feltételezi a kommunikáció iránti hiszékenységet. Andsager és White (2007) az önfelértékelés motivációját (Brown, 1986) tekinti a harmadikszemély-hatás mechanizmusá legmeggyőzőbb magyarázatának.

A második lehetséges magyarázat szerint az emberek azon szükségletük által motiváltak, hogy az életük során a kiszámíthatatlan eseményeket az ellenőrzésük alatt tartsák. Ez tulajdonképpen azon törekvésnek a része, hogy az ember a vele történő, illetve a körülötte zajló eseményeket, ha lehet, igyekszik kézben tartani (Smith & Mackie, 2000). Ha tehát elfogadnánk, hogy a média erősen befolyásolja gondolatainkat, világképünket, viselkedésünket, akkor a reménytelenül kiszolgáltatottság tudata lelki összeomláshoz vezetne, de legalább is kognitív disszonanciát eredményezne. Ha azonban hiszünk abban, hogy képesek vagyunk a médiával szemben megvédeni az énjünket, hatékonyságunk tudatában élhetjük a mindennapjainkat a médiával átszótt világban. Sőt használni tudjuk a médiumokat, ami által kielégültséghez juthatunk, végül értelmesen és sikeresen beépíthetjük az életünkbe.

A harmadik, meglehetősen spekulatív, nehezen igazolható pszichodinamikus magyarázat szerint az egyén a média folyamatos hatása alatt áll (Perloff, 2002). E hatásnak gyakran nincs is tudatában, illetve többnyire képtelen tudatosan elfogadni e befolyást. Ha az ember fel- és beismerné, sőt elfogadná a média befolyásoló hatását, az megkérdőjelezné, alááshatná saját józan ítélőképességébe vetett hitét. Nem is beszélve arról, hogy ez egyben negatív hatással lenne a környezet ellenőrzésével kapcsolatos percepciójára is. Védekezésképpen az egyén a média hatásának másokra irányuló



projekciójával igyekszik megóvni énjét, ezáltal távolítja el magát énjének nem kívánt összetevőitől. Az egyén negatívnak ítélt viselkedésének másokra irányuló énvédő projekciója lehetővé teszi az egyén számára, hogy ne kelljen szembesülnie és elfogadnia énjének – például éppen a média hatása által – torzult részeit (Schimmel et al., 2000).

*A negyedik hipotézis szerint* a harmadikszemély-hatás elsősorban nem motivációs tényezőkkel, hanem az információkezeléssel áll összefüggésben, azaz kognitív jellegű tényezők függvénye. A feltételezések szerint mások („They”) médiával kapcsolatos befolyásolhatóságát az attribúciós eljárási elfogultság vagy torzítás következtében ítéljük meg magunkhoz képest eltérőnek. A cselekvő-megfigyelő torzítás (Jones & Nisbett, 1972) lényege, hogy az emberek önmaguk cselekvésének, döntésének alakulásának okaiként – például sikeres tömegkommunikációs befolyás nyomán megváltozott vélemény esetén – külső tényezők szerepét hangsúlyozzák, míg mások esetében úgy vélekednek, hogy a személyiségjegyek a meghatározóak. Gunter (1991) kísérletében megfigyelte, hogy a rágalmazó újságcikknél a hírforrás megbízhatóságának minősége mint külső tényező szerepet játszott vizsgálati alanyainál annak megítélésében, hogy milyen mértékű hatást gyakorolna rájuk az írás. Továbbá a kísérleti személyek úgy vélték, hogy a másokra, azaz a „harmadik” személyekre öhozzájuk képest erőteljesebb hatást gyakorolnának az írások, és ezt a feltételezett hatást jellembeli hiányossággal (például hiszékenységgel) indokolták. Vagyis az egyén azt gondolja, hogy míg ő átlátja, érti a média eseményeket és közléseket, mások kritikátlanul hitelt adnak azoknak.

*Az ötödik kognitív jellegű interpretáció* a sémaelméletre épül (Perloff, 1996). Az ember („Én”) olyan média-hatás sémával rendelkezik, amelyben a közönség („Ők”) a média mágikuslövedék- vagy injekciós-tú-hatás koncepciója szerinti „passzív birka” (az utóbbi Perloff megfogalmazása). Amikor valakinek felteszik a kérdést, becsülje meg, milyen hatással van rá a média, ezek a sémák aktiválódnak, és meghatározzák a kérdésekre adott válaszokat. Mindez attól függetlenül történik így, hogy a kérdéseket magánbeszélgetések vagy éppen tesztfeladatok keretében teszik fel (Eveland et al., 1999; McLeod et al., 1997). Tehát az azzal kapcsolatos vélekedés kialakítása során, hogy hozzánk képest másokra milyen mértékben hat a média, a sémák mint egyszerű heurisztikák befolyásolják a percepciót és az információfeldolgozást.

Perloff (2002) szerint *a hatodik lehetséges magyarázat* azzal kapcsolatos, hogy az emberek (azaz a nézők, az olvasók, a hallgatók) számára saját kognitív folyamataik csak igen korlátozottan férhetőek hozzá (Nisbett & Wilson, 1977). Mivel a média

befolyásával kapcsolatban rendelkeznek a másokra gyakorolt hatásokra vonatkozó sémákkal, azok jellegét, mértékét „meg tudják becsülni”. Ugyanakkor saját magunkkal kapcsolatban vagy a közönségről alkotott sémához kell nyúlnunk, vagy – a hiányzó információk következtében – óhatatlanul heurisztikák alkalmazására kényszerülünk.

Érdemes még megemlíteni, hogy Sparks (2006) a harmadikszemély-hatás magyarázatával kapcsolatban utal Zimbardo, Ebbesen és Maslach (1977) elméletére. A szerzők szerint a személyes sérthetlenség illúziójából következően az agymosással korábban nem találkozó személy úgy véli, hogy másokkal ellentétben őrá hatástalan az ilyen jellegű manipulációs eljárás. Vagyis az emberek úgy vélik, védettek a teljes nézet- és értékrendet átalakító pszichológiai befolyásolással szemben. Sparks szerint a sérthetlenség illúziójához hasonlóan a harmadik személy hatás esetében is veszélyes lehet az egyénre, ha azt az illúziót dédelgeti, hogy csak mások képtelenek védekezni a befolyásolási és manipulációs hatásokkal szemben. Ugyanakkor Wei Lo és Lu (2008) megállapította, ha az emberek felismerik, hogy a hírben megjelenő esemény rájuk nézve is veszélyes (például ilyen a madárinfluenza), ebből következően csökken önmaguk és a mások közötti különbségtétel mértéke. Ez azonban nem szünteti meg azt a vélekedést, hogy másokban erősebb félelmet kelt a kérdéses hír.

### **13.3. Vélekedések információhiányánál**

Az elmélet megfogalmazását követő években a harmadikszemély-hatást univerzális, minden tömegkommunikációs folyamat mondhatni immanens részét képező viszonyulásnak tartották a kutatók.<sup>39</sup> Az elmúlt két évtized kutatásai egyre nyilvánvalóbbá tették, hogy a hatással kapcsolatos (laikus, illetve nyilvánvalóan a szakértői) vélekedések a média hatásáról attól függenek, hogy milyen jellegű maga a műsor, illetve a hír, milyen maga a médium, a befogadó társadalmi, kulturális helyzete, képzettsége, attitűdje, a hírrel kapcsolatos érintettsége, érdekeltsége a médiumokkal, a műsorokkal és másokkal kapcsolatban.

---

<sup>39</sup> Érdemes megemlíteni, hogy a kezdetekben a „média” alapvetően differenciálatlan tényezőként, egyes szám szerint értelmezve jelent meg a hatással kapcsolatos diskurzusokban. Manapság több adat is jelzi, hogy magas variabilitás jellemzi a médiumokat a harmadikszemély-hatás kialakulásával, illetve intenzitásával kapcsolatban (Andsager & White, 2007).

Több, az 1980-as és az 1990-es évek fordulóján végzett vizsgálat során jelentős eltérést mutattak ki a harmadikszemély-hatás vélekedésében. Egy-egy populáción belül a megkérdezettek jelentős része közel azonos mértékű (kicsi vagy éppen nagy) hatást tételezett fel önmaga, illetve a harmadik személyek esetében, míg nem kevesen ellentétes harmadikszemély-hatást mutattak. Utóbbiak erősebb hatást gondoltak saját magukra nézve, gyengébbet másokra (Lasorsa, 1992).

A világ percepciója és a megszerzett információ feldolgozását meghatározza az a mechanizmus, amely az evolúció során alkalmazkodást elősegítő válaszok létrehozására szelektálódott. A világ megismerése nem az érzékszervekkel, hanem az erre felkészült agy által történik (Pinker, 1997). Az elme információkezelésben játszott szerepének talán leglátványosabb változatai a kognitív elfogultságok vagy torzítások. Ezek a sajátos információkezelési „tévedések” alapvetően akkor játszanak szerepet, amikor az egyén olyan helyzetben von le következtetéseket, illetve alkalmaz vélekedéseket, ha a megfelelő logikus döntésekhez a kellő információ nem elegendő vagy egyáltalán nem áll rendelkezésére (Haselton et al., 2005).

Tversky és Kahneman szerint a valószínűségi előfordulással bekövetkező jelenségek kognitív értelmezésénél döntési hibák következnek be, amelyeket heurisztikus torzításoknak neveznek (Kahneman & Tversky, 1973, 1996; Tversky & Kahneman, 1971, 1974). Szerintük a heurisztikus ítéletek többsége nem a hétköznapi értelem szerinti torzítások, tévedések, hanem a hiányos információs helyzetekben segítik elő a döntéshozatalt. Éppen abból következően, hogy igen kevés és a legtöbbször a könnyen hozzáférhető, illetve percepiálható, ugyanakkor egy esetleges racionális megfontolásnál nem lényegi információra támaszkodunk a döntéshozatal során, a heurisztikus eljárások nem ritkán téves ítéleteket is eredményeznek. Mások szerint a döntési hibák nem egy meghatározott kognitív eljárásnak, megítélési torzításnak, elfogultságnak a következményei, hanem a valószínűség koncepciójának, azaz a vélekedések szubjektív mérlegelésének származékai (Gigerenzen, 1991, 1996). A heurisztikák alkalmazása olyan ökológiai feltételek mentén hatékony, amelyek kevés információ mellett szinte azonnali válaszokat követelnek meg. Ez a gyors válaszadási készség egyben hozzájárulhat az Én felértékeléséhez, vagyis azon meggyőződésből is táplálkozhat, hogy másokkal szemben én azonnal tudom, hogy mi a helyzet, mit kell tennem („Én”), vagy mit kell tenned/tennetek/tennünk („Te”/, „Ti”) (Andsager & White, 2007). Ugyanakkor Paek, Pan, Sun, Abisaid és Houden (2005) szerint a heurisztikus döntések, azaz a harmadikszemély-hatások feltételezése valóban kognitív tévedések,

amelyek a bizonytalan helyzetekből következnek. Ilyenkor a rendelkezésre álló szűkös információ megakadályozza, a média meggyőzés (mindkét félre nézve – Én és Ők) gyenge hatásfokának megbízható felismerését, és az én, illetve a mások közötti különbségtételben jelentkező szakadék csökkentését. A bizonytalanságcsökkentés elvéből következően a hiányos információ heurisztikák alkalmazását eredményezi, így a harmadikszemély-hatás a társas címkézések alapját történő társadalmi megítéléshez, valamint megkülönböztetéshez vezet. Ez különösen akkor hangsúlyos, ha a médiatartalom és a mások, a kívülálló csoportja egyaránt erős normatív megítélés alá esnek. Ebben az esetben éppen nem heurisztikus, hanem szisztematikus, azaz racionális döntéssé válik a harmadikszemély-hatás mechanizmus. A jól azonosítható (és nem differenciálatlan), valamint bizonyos műsортípusok esetében meghatározott médiaviszonyulással jellemzett csoportoknál hajlamosak az emberek erős befolyásoltságot feltételezni (Reid & Hogg, 2005).

#### **13.4. Valóban egyre agresszívebb társadalomban élünk?**

A harmadikszemély-hatás jellegű vélekedést felerősíti a világ egyre erőszakosabb voltával kapcsolatos közbeszéd. Mekkora a diszkrepancia a percepiált és a való világ között? A harmadikszemély-hatás kialakulásának oka a valóságban vagy a szubjektumban keresendő? Mennyire tekinthető a modern társadalom agresszívnek? Kevesebb vagy több gyilkosságot követnek el napjainkban, mint a múltban?

A történeti kriminológiában nagy vita van azzal kapcsolatban, hogy az elmúlt évszázadok során milyen gyakori lehetett a bűnözés, hogyan változott a gyilkosságok elkövetésének száma az évszázadok során. Nos, a bizonyítékok arra utalnak, hogy a középkorban messze magasabb volt az emberöléseknek a lakosság számához viszonyított aránya, mint napjainkban. Például holland (Amsterdam), belga, olasz (Róma) vagy svéd (Stockholm) adatok jelzik, hogy a 100.000 főre jutó gyilkosságok száma a XIV-XV. században 100 körül ingadozott, míg napjainkban 0.3 és 2 között ingadozik. (A római adat a huszadik század második felében erősebben növekedés tapasztalható, mint a többi mintánál, de meg sem közelíti a 10-t.)

Manuel Eisner (2003) szerint területtől függően hússzor, Európa egyes részein százszor több gyilkosságot követtek el, mint napjainkban. A gyilkosságok száma a nyugat- és közép-európai esetekhez képest magasabb volt a peremvidékeken, valamint

keleten és a Balkánon. Monkkonen (2001) szerint ezek az arányszámok a valóságban minden bizonnyal magasabbak lehetnek. Véleménye szerint az antropológiai leletek vizsgálatai (azaz a csontmaradványokon megfigyelhető sérülések) arra utalnak, hogy az elkövetett bűncselekményeknek mindössze tíz százaléka került a bíróságok elé.

Jelentősen befolyásolhatja az adatokat, hogy mit tekintettek gyilkosságnak évszázadokkal ezelőtt. Van-e különbség a mai, illetve a középkori gyilkosságkonceptiók között? Ez persze felvet további kérdéseket is. Léteztek-e a meghatározásban kulturális különbségek? Milyen cselekményeket tekintettek elfogadhatónak, illetve elfogadhatatlannak? Ezekből következik az a kérdés is, hogy mit tartottak erőszakosnak?

További gondot jelent az elkövetett gyilkosságok típusainak meghatározása. Eisner megemlíti, hogy sokszor jelent problémát az esetek tipológiai beosztása. A tanulmány szempontjából nyilvánvalóan fontos megkülönböztetni a személyközi konfliktusok, a vagyonszerzés és a más hasonló okból elkövetett emberölési eseteket például az újszülött-gyilkosságoktól. A utóbbiak elkövetői azonban alapvetően az anyák, tehát ha meghatározható, hogy az elkövetők férfiak vagy nők, az összehasonlítás alapján levont következtetések megbízhatóbbakká válhatnak. Ez azért lehet fontos, mert a vizsgálatunk szempontjából fontos agressziótípusok (amelyek összekapcsolhatók a jelenkori média feltételezett hatásaival, a kritizált programokban bemutatott a többnyire alkalmazott erőszakkonceptióval) alapvetően a férfiak által elkövetett bűncselekményekben fordulnak elő döntő többségben.

Eisner (2003) szerint nincs ok azt feltételezni, hogy a gyilkosság évszázadokkal korábbi koncepciója eltérne mai felfogásunktól. Philippe de Beaumanoir, aki a 13. században a francia kancellária hivatalnok volt, a következőképpen határozta meg a gyilkosságot: „Gyilkosság az, amikor valaki megöli a másikat a harc hevében, amely során a feszültség sértegetéssé, a sértegetés harccá válik, és amelyben az egyik fél gyakran meghal.”<sup>40</sup>

Több vizsgálat is alátámasztja azt a vélekedést, hogy a gyilkosságok száma és arányának alakulása megbízhatóan jelzi más erőszakos bűncselekmények (rablás, nemi erőszak, garázdaság) elkövetésének az alakulását (nemzetközi összehasonlítás alapján: Eisner, 2002; az USA-ban elkövetett esetek alapján: Langan & Farrington, 1998).<sup>41</sup>

---

<sup>40</sup> Eisner által említett idézetet Rousseaux jelentette meg tanulmányában (1999: 145).

<sup>41</sup> Eisner (2004) idézi Langan és Farrington tanulmányát.

Az emberölési esetek magasabb halálozási aránya elvileg az orvosi technika fejletlenségéből is következhetett, mondja Eisner, de több vizsgálat is alátámasztja, hogy az áldozatok 30-40 százaléka a jelenkori ellátási viszonyok mellett sem lenne megmenthető, és szintén ekkora arányuknak lenne csak minimálisan több esélye a túlélésre.

Eisner (2003) tehát arra ívja fel a figyelmet: több európai terület kriminalisztikai adatai is jelzik, hogy az évszázadok során az elkövetett gyilkosságok száma gyakorlatilag mindenütt csökkent. Ezen általános tendencia mögötti alapvető változás a férfiak közötti, valamint a vagyonosak „személyközi konfliktusai” (Eisner megfogalmazását idézve) során tapasztalt emberölések számának jelentős visszaesése. Biztosan állíthatjuk, noha ellenőrzésre várna egy ilyen hipotézis, hogy mindebben az általános jólét, valamint a politikai és gazdasági stabilitás növekedése játszott szerepet. Eisner egyébként Elias (1978) elméletére hivatkozva a civilizáltság növekedését tekinti a meghatározó tényezőnek, amely szerepet játszott az ellenfél megölése helyett a konfliktusok kevésbé agresszív megoldásainak alkalmazásában.

Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy a média negatív hatásával kapcsolatos félelmek okait nem az aktuális valóságban zajló eseményekben kell keresnünk.

### **13.5. Az agressziótól való félelem adaptív szabályozó mechanizmusa**

Az agressziótól, az erőszaktól való félelem megfogalmazása messze a történelmi múltban ered. Mai változatai egyikének tekinthetjük a médiaerőszak veszélyeiről szóló, lassan száz éve tartó diskurzust (Bajomi-Lázár, 2004). A médiahatás-kutatás egymást követő periódusainak minden felfogásbeli különbségei ellenére többé-kevésbé folyamatos maradt az a meggyőződés, hogy a tömegkommunikáció sugallja és gerjeszti az agresszió alkalmazását.

Érdemes azonban elgondolkodni azon, hogy e félelmek szerveződését, irányultságát befolyásolják-e olyan tényezők, amelyek az evolúciós viselkedéstudományok tárgykörébe tartoznak. Képes-e releváns állítások vagy tesztelhető hipotézisek felállítására az evolúciós pszichológia? A kérdésfeltevés azonban nem veszélytelen. Egy lehetséges magyarázó modell a felelősség hatékony elhárítását okozhatja, vagy a rá való hivatkozás akár inspirálhatja a meglévő vagy készülő szabályozások elvetését: azt sugallhatja, hogy nincs igazán szükség a

szabályozásra, mert a félelmek eredeti okai a társadalom és a kultúra kialakulásával, fejlődésével érvényüket veszítették. De a másik oldal is találhat benne kapaszkodót saját álláspontja igazolására. A befolyásolás hatásától való félelem a múltból ered, reális mechanizmusokon alapul, amelyek adaptív szerepe a védekezés, a felesleges kockázatvállalás és a kár elkerülése. Íme itt az ok, ami indokolja a média szorosabb szabályozását és ellenőrzését.

Lássuk tehát Haselton és Buss (2000) *hibakezelő elméletét (error management theory)*, amely igencsak friss, így a médiaerőszak-vitában csak hipotézisek felállításában segíthet bennünket, hiányzik a megerősítő empirikus igazolás. Az elmélet azonban – mint Haselton és Buss megmutatták – tesztelhető. Alkalmazásával az agresszió kockázatát elkerülő, az erőszakos viselkedéssel szembeni attitűdöt aktiváló kognitív mechanizmus szerepe helyezhető szelekciós dimenzióba.

A koncepció megértéséhez tegyünk egy kis kerülőt. A hibakezelő elméletet Martie Haselton & David Buss (2000) a nemek közötti interakciók kommunikációs mechanizmusán tesztelték. Azt tapasztalták, hogy a párválasztáshoz kötődő döntésekben olyan tévedések valósulnak meg, amelyek adaptív szabályok szerint értelmezhetőek, és feltételezhetően szelekciós előnyt biztosítottak birtokosának.

A szexuális szándékok esetében megfigyelhető egy téves megítélés, vagyis hogy a férfiak hajlamosak túlértékelni a nők nemi kapcsolatra való hajlandóságát. Ezt Abbey (1982) a nemi szocializáció, az eltérő nemi sztereotípiák negatív következményének tekintette. Vagyis az ő megítélése alapján a nemek között tapasztalható, a nemi vágygal kapcsolatos döntési mechanizmust inkább egy szisztematikus kognitív eljárás következményének tekinthetnénk, mint kognitív torzításon alapuló heurisztikus folyamatnak.

Buss és Haselton evolúciós okokat határoztak meg a mechanizmus létrejötténél. Jósolható következetességgel ismétlődő helyzetekben, ahol a döntések erős szelekciós nyomásnak vannak kitéve, adaptív előnyt jelenhet, ha az emberi elmében olyan döntési algoritmusok evolválódnak, amelyek bizonyos típusú hibákat másokhoz képest inkább elkövetnek (Cosmides & Tooby 1996). A hibakezelő elmélet szerint a döntéshozatal során kétféle hiba következhet be. Az egyik a *pozitív tévedés* (elfogadni egy vélekedést, amely hibás), és a *negatív tévedés* (nem elfogadni, azaz elvetni egy vélekedést, amely igaz). Egy lehetséges pontosabb ítélettel azonban a döntéshozó nem tudja egyszerre mindkét hiba költségét csökkenteni. Csak az egyik esetében mérsékelheti a kockázatot, de az azzal jár, hogy a másik típusnál növekszik a veszteség. Ha tehát az egyik tévedést

a precízebb mérlegeléssel minimalizáljuk, az óhatatlanul azzal jár, hogy a másik típusú hibánál növekedni fog a tévedés esélye. Azt a hibát „érdemes” tehát elkövetni, amelyek kisebb kockázattal jár.

Az első típusú hiba (a pozitív tévedés) a legtöbbször nagyobb veszteséggel jár, mint a második típusú a hibázás. Ezért az ember arra törekszik, hogy például a pozitív tévedés következményeit csökkentendő, növelje a negatív tévedésnél a kockázatot. A tudományos kutatásban az első típusú hiba a felállított hipotézis tesztelése (elfogadni a hipotézist, ami nem igaz), amely esetben a tévedés súlyos következményekkel járhat. Ezért inkább a hipotézis felállítását végzik kevésbé precízen (elvetni egy vélekedést, amely igaz), mert egy vagy több hibás hipotézis megfogalmazása és ellenőrzése nem okozhat annyi bajt, mint bármelyiknek is az enyhe statisztikai tesztelése.

A tűzvédelmi rendszereknél a fordított a helyzet. A nagyszámú téves riasztás a túl érzékenyre állított riasztó aktiválódásai miatt kisebb kárt okoz, mintha a kevésbé pontos (és zavaró) beállítás miatt „elnéz” egy valódi tüzet.

Ha Buss és Haselton szerint a szexuális motiváltság nemhez kötődő megítélési torzítását az elmélet szerint értékeljük, fontos megállapításokat tehetünk. A nők esetében adaptív előnyt jelenthet, ha a döntéshozó pszichológiai algoritmus precízebb az első típusú döntés esetében. A pozitív hiba, vagyis az, ha a férfi szexuális motiváltságát magasnak ítéli, azzal a következménnyel járhat, hogy a kevésbé motivált férfi nem tart ki mellette, nem nyújt segítséget a megszülető gyerek gondozásánál. A negatív hiba, vagyis az, ha alulbecsüli a férfi szándékait, nem okoz nagyobb kockázatot, mert legfeljebb egy potenciális partnert veszít el, de lehetősége van a későbbiekben egy másikra. A lassú vagy hosszú távú reprodukzív stratégiával rendelkező félnek mindig több lehetősége van partnert választani, mint a gyors vagy rövid idejű stratégiát folytató nemnek.<sup>42</sup>

---

<sup>42</sup> A szülőiráfördítés-elmélet szerint (Trivers, 1972) ivaros szaporodás esetén arra a nemre jellemző a lassú vagy hosszú idejű reprodukzív stratégia, amely számára az utód létrehozása nagyobb költségterhet jelent. Az emlősök esetében, köztük az embernél a nőstények, illetve a nők viselik első megközelítésben a terhek javát. Számukra a párválasztásnál a helytelen időpont, a hely és a nem megfelelő partner kiválasztása a befektetett költségek miatt nagy veszteséggel járhat. Nem meglepő, hogy a lassú stratégiájú nemre jellemző a magas differenciáló képesség és törekvés a másik nem kiválasztásánál. Mivel a hímek, a férfiak szaporodási sikere a megtermékenyített nők számától függ, és ez bizonyos korlátok mellett egy viszonylag rövid idő alatt megvalósítható, abban érdekeltek, hogy relatíve gyorsan új partnert keressenek maguknak. Mivel a nők terhesség esetén hosszú időre kizáródnak a párválasztás lehetőségétől, az aktuálisan éppen fertilisek többnyire nagyszámú, de „megbízhatatlan”, gyors stratégiát követő férfi közül válogathatnak. Ebből az is következik, hogy a férfiak lehetőségei jóval korlátozottabbak, mint a nőké. Versenyezniük kell egymással (intraszexuális szelekció), ugyanakkor a nők figyelméért is (interszexuális szelekció).



A férfiak esetében a téves döntések költségeloszlása a nőkéhez képest ellentétes képet mutat. A pozitív tévedés (I. típusú hiba) azt eredményezi, hogy túlbecsülik a nők szexuális (reproduktív) hajlandóságát, ami azt eredményezheti, hogy gyakran kerülnek szembe az értetlenséggel és a visszautasítással. Ennek költségei azonban elhanyagolhatóak ahhoz képest, ha nem jutnak reproduktív partnerhez. Ha alulbecsülik a nők motiváltságát (II. típusú hiba), elszalaszthatnak olyan nőt, nőket, akik potenciális partnerek, általuk növelhetnék reproduktív sikerüket. Adaptív előnnyel járhat tehát, hogy a partnerválasztásnál a férfiak túlbecsüljék, illetve szexuális üzenetnek értelmezzék a nők baráti kommunikációját, kevésbé legyenek érzékenyek a nem verbális jelzések differenciálásánál. A nők számára éppen a magasabb differenciáló képesség teszi lehetővé, hogy csökkentsék a magányos terhesség kockázatát, vagyis a pozitív-negatív tévedési mechanizmus esetében az előbbinél, tehát az I. típusú hibánál előnyös, ha evolválódik az erőteljesebb differenciáló képesség, vagyis hibakiküszöbölő algoritmus.

Közismert, hogy a médiaagresszió és a vizsgálatok során tapasztalható agresszióváltozás között meglehetősen alacsony korrelációs értékeket mutatnak ki a kutatások. Ha a médiának tulajdonított negatív hatás mértékének eltúlzásának okait szeretnénk megismerni, érdemes a döntéshozatallal kapcsolatos pszichológiai elméletek felé fordulni. Azok szerint a téves döntések – tekintsük első lépésként a média negatív hatásának feltételezését – az egyén hiányos tapasztalataira, a társas, társadalmi közegből eredő téves információk iránti fogékonyságára, illetve a fent említett heurisztikus döntéseken alapuló harmadikszemély-hatásokra vezethetők vissza. Származhat ugyanakkor a folyamatok torzított percepciójából is, vagyis a nem negatív hatások negatív megítéléséből vagy például csupán a vélekedést alátámasztó információk torzítottan szelektív figyelembevételéből is. Abban az esetben, ha az I. típusú hiba következik be, azaz túlértékeljük a médiából származó kockázatokat, pozitív tévedést követünk el. A következménye a túlzott félelem, negatív, azaz a harmadikszemély-hatás tulajdonítása, a bizalmatlanság és a „túlzott” szabályozás követelése. George Gerbner kultivációs elméletéhez kapcsolódó kutatásai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a médiában bemutatott, a valóságosnál gyakoribbnak érzékelt brutalitás, erőszak, torz világszemlélet kialakulását eredményezheti. Az emberek veszélyesebbnek, félelmetesebbnek ítélik meg a világot, mint amilyen az valójában. Könnyebben fogadják el a szigorú szabályozást és erősebb hatalmat

igényelnek. Ez alapvetően a „megszállott”, nem szelektáló médiafogyasztóra jellemző. Az idősek, elsősorban nők jelentős arányban képezik ezt a társadalmi csoportot.

A hibakezelő elmélet alapján nyilvánvaló, hogy azoknak jelenthet szelektív előnyt veszélyesebbnek ítélni a környezetet, akik kevésbé képesek magukat megvédeni. Felállíthatunk több tesztelendő és ellenőrizhető hipotézist is:

(1) Azok látnak nagyobb veszélyt a tömegkommunikációban, azok ítélik meg erőteljesebbnek a hatását, azokra jellemző a harmadikszemély-hatás elméletnek az érvényesülése, akik magasabb társadalmi státusban a fennálló forráselosztás stabilizálásában érdekeltek.

(2) Várhatóan adott életkor, társadalmi státus és iskolai végzettség esetében a nők nagyobb kockázatot tulajdonítanak a tömegkommunikációban megjelenített agresszióknak, mint a férfiak.

(3) A fiatalok, különösen a fiúk kisebb negatív hatást tételeznek a médiának, mint az idősek.

(4) Végül, a magányosak nagyobb kockázati tényezőnek ítélik meg a médiaagressziót, mint a kiterjedt társas kapcsolatokkal rendelkező egyének.

Nézzük meg azért a kérdés másik felét is. A negatív tévedés (II. típusú hiba) esetében a nagyobb a hibás döntéssel együtt járó kockázat (elvetni egy vélekedést, amely igaz). Alulértékelve a média negatív hatását, az esetleg valóban arousalt növelő, feszültséget kiváltó, agresszív viselkedést aktiváló médiareprezentációk rettentő károkat okozhatnak. Más szóval: az említett közönségtípusoknak előnyösebb túlzott szigor elvárniuk a szabályozásban, mint arra ösztökélniük a kutatókat, hogy a lehető legpontosabban „mérjék ki” befolyás mértékét, hogy ahhoz igazítsák a politikai döntéshozók és az államigazgatási szakemberek a rendeleteket és törvényeket. Nyilvánvaló azonban, hogy a túlszabályozás a másik fél számára felesleges korlátokat jelenthet, és annak áthágására ösztönzi őket.

A politikus vagy a magát veszélyeztetettnek, kiszolgáltatottnak vélő néző érdekelt abban, hogy az „erőszakkal” jellemezzen vagy éppen a „káros” politikai befolyásra fogékonyak ítéljen társadalmi csoportokat mint médiaközönséget. A szélsőségesnek láttatott csoportokkal kapcsolatos attitűd, a róluk szóló kommunikáció akár a végletekig fokozhatja a támogatókban a harmadik-személy heurisztikák alkalmazását, amely a kérdéses rétegek akár szélsőségesen leegyszerűsített, sztereotipizált képét vonhatja magával (Millar & Tesser, 1986). Ugyanakkor a felkészült hívek differenciált sémái a médiának „kiszolgáltatott” nézői csoportokat mind markánsabb jellemzőkkel társítják,

ami a velük kapcsolatos attitűdök szélsőségesebb változatait eredményezheti. Egyre biztosabb ezáltal tehát a meggyőződés, hogy a kiszolgáltatottakat meg kell védeni a médiától. Ne feledjük, hogy ezek a törekvéseket többnyire a természetes alkalmazkodás és védekezés motiválja. Ugyanakkor nem kétséges, hogy a határ nem éles a védekezés és a politikai manipuláció között. Hisz a fentivel ellentétes költség-nyereség viszonyok jellemzik a média politikai befolyásával kapcsolatos vélekedéseket. Kevésbé kockázatos hinni az erős hatásban, és törekedni a média irányítására, mint elhanyagolva az esetleges befolyást, és nagyot bukni.

## **14. Konklúzió**

1. Az évtizedek óta folyó empiricista, elsősorban a szociálpszichológia, másrészt a szociológiához kötődő médiaerőszakutatók nyomán a kutatók jó része bizonyítottnak látja, hogy a tömegkommunikációban bemutatott „erőszaknak” hatása van a nézőkre. Nem kevesen azonban kritizálták az eredmények interpretálását, részben a a korrelációs technika helytelen értelmezése miatt, vagyis, hogy nem alkalmas ok-okozati viszony kimutatására. Másrészt a korrelációs koeficiens alacsony, 0.1 és 0.2 közötti értékei alapján az agresszív viselkedés megnyilvánulásában mindössze 4%-os súlyt jelent. Néhányan megemlítették, hogy a nagy mintával operáló meta-analízisek nem támasztották alá a médiaerőszaknak az agresszív bűnözésre gyakorolt hatását. A hatásvizsgálatok jelenleg azt jelzik, hogy a nézőkre gyakorolt befolyás rendkívül összetett. Sokakra alig fejt ki hatást a médiaerőszak, noha igen sokat látnak belőle, másoknak személyiségjegyeik, örökletes tényezők, szocializációs vagy lakókörnyezeti hatások következtében erőteljesen megváltoztatja a viselkedését vagy világméjét.

Az Általános Agresszió Modell szerint a média hatásaként olyan kognitív forgatókönyvek alakulnak ki (illetve a meglévők tovább erősödnek), amelyek nem erőszakos helyzetekben aktiválódva agresszív viselkedést indukálnak. Mindezek a megállapítások anélkül fogalmazódnak meg, hogy számot vetnének a mindennapi interakciók speciális kontextusaival.

2. A vizsgálatok másik része a használat-és kielégülés oldaláról közelítve a nézői sajátos preferenciákban kereste a médiaerőszak jelentős nézettségét, is igyekeztek kimutatni például a személyiségjegyek, illetve a társadalmi helyzetből következő variábilis

érdeklődést. A szelektív figyelemből és a szelektív értelmezésből következő használati sokféleség, összekapcsolva a médiakitettségnek részben árnyalta a hatásvizsgálatok nem egyértelműen meggyőző eredményeit, egyben jelzi a nézői interpretációkkal kapcsolatos kutatások szükségességét. Az interpretív vizsgálatok egy része gyenge hatásra utalt, hisz elkerülhetetlenül meg kell különböztetnünk a tényleges hatást és annak az egyén által vélt jellegét. Ismert, hogy a nézők jelentősen alábecsülik, a médiaprodukciónban megjelenő agresszív viselkedés gyakoriságát, és annak kísérletes növelése esetén a becsült és a valós értékek egyre jobban elváltak egymástól. Az interpretív etnográfiai vizsgálatok azonban sikeresen jelezhetik a lokális értékek és kommunikációs módok, illetve a médiatartalmak iránti érdeklődés szelektív jellegét. Ilyen irányú vizsgálathoz elengedhetetlen azonban az empirikus és az interpretív módszer együttes alkalmazása. Ezt elősegítheti egy integrált, interparadigmatikus elmélet és módszer konceptualizálása.

3. A humán evolúciós viselkedéstudományok képviselőinek többsége egyetért abban (noha részletekben jelentős nézeteltérések vannak közöttük), hogy az emberi elme jelenleg is olyan funkciók ellátására kódolt, amelyek a gyűjtögető-vadász életforma keretében felmerülő szelekciós hatások megoldására szelektálódtak. Fajunk ultraszocialitásából következően az ökológiai (fizikai és biológiai) kihívások mellett a társas eseményekkel kapcsolatos feladatok megoldására probléma/téma-specifikus funkcionális elmemodulok formálódtak. Ezek az információkezelés, a percepció, a kognitív és affektív folyamatok, a tanulás, a tárolás és előhívás, valamint a döntéshozatal szelektív, gyors, heurisztikus módját teszik lehetővé. A magasabb szintű kognitív folyamatok, az általános tanulási mechanizmusok a modulok közötti integrálást, a generalizálást, a racionalizálást, és metareprezentatív konstrukciók formálását teszik lehetővé.

Ha a tömegkommunikációs narratívák feldolgozását az információfeldolgozás duális pszichológiai és kommunikációs modelljei keretében értelmezzük (például a Kidolgozási Valószínűségi Elmélet, Narratív paradigma, spontán, illetve tudatos feldolgozás), akkor feltételezhetjük, hogy a hatás intenzitása, másrészt a használati igény, illetve az elégedettség szintje függ a beleélési képességtől (transzportáció), a szereplők iránti pozitív, illetve negatív attitűdöktől, szimpátiáktól, empátiától vagy az azonosulás mértékétől. Bemutattam, hogy a médiaegyenlet elvét követve a

narratíváknak a valósághoz hasonló társas és normatív értelmezése, a feladatspecifikus modulok kínálta adaptív heurisztikákkal történik.

4. A „*kommunikáció evolúciós dialektikus perspektívája*” (KEDP) koncepcióval azt igyekszem megfogalmazni, hogy a médiaesemények (a dolgozat szerint a negatív hírek, és az erőszak történések), valamint azok hatásainak változatainak, megalapozott (foundational), illetve reflexív episztemológiai értelmezésének interparadigmatikus vizsgálatához az evolúciós pszichológiai perspektíva megfelelő keretet biztosíthat. A KEDP konceptualizálásához és operacionalizálásához az alapvető (társas és ökológiai) adaptív funkciókat alkalmaztam (kölcönösség, státusz, társas megbízhatóság, hasonlóság, szükségesség, reprodukció, gondoskodás). Kiegészítettem a további vizsgálatokat is szem előtt tartva az ökológiai (elsősorban biológiai) funkciókkal is mint a ragadozó-préda, illetve az antropomorfia. Az operacionalizáláshoz Baxter és Montgomery kapcsolati dialektika modelljéből indultam ki, amely Mihail Bahtyin dialógus elméletét vette alapul. Feltételezem, hogy a történések, a diskurzusok kialakítása, illetve a nézői interpretációik és normatív értékelésük oppozicionális motivációs jellegű tényezők dialektikus dinamikája mentén konstruálódnak.

5. Miért olyan kiugró a médiahatáskutatásokban az erőszak problémája? Evolúciós szempontból nézve az agresszió egy hatékony, ugyanakkor költségkockázatos viselkedés, amely pozitív és negatív szempontból is jelentős hatással lehet a szaporodási sikerre. Ez indokolja, hogy jelentős szelekciós hatást gyakorolt a múltban, és minden bizonnyal a jelenben is, ebből következően adaptív előnyt jelenthet a szelektív figyelem minden lehetséges tényezőre, amely az alkalmazást, illetve a védekezést befolyásolja. Az agresszió és az erőszak kommunikációjának interparadigmatikus megközelítése egyrészt felveti az agresszió-erőszak fogalom-pár fenomenológiai tisztázását, amelyet a dolgozatban az objektív-reflexív aspektusban kezdtem el. Ezt indokolja e viselkedés típusos variabilitása, a kategóriák diszkrét határainak hiánya, és az agresszió megítélésének kontextus, illetve kultúrafüggő volta.

6. A hatáskutatások elméleti, empirikus, interpretív és kritikai széttagoltsága és ellentmondásai a médiaerőszak hatásának újraértelmezését igényli. Egyrészt figyelembe kell venni a médiaagressziókat mint kommunikációs folyamatokat a jellemzőit, másrészt az agresszió alkalmazójának társas proximatív és ultimatív jellemzőit. Az

agresszió és az agresszióról történő kommunikáció beágyazott egyrészt a biológiai szinkron és diakron idődimenziói mentén, másrészt az egyéni és közösségi valóságkonstrukciók hálójába. A megvalósuló hatás ezek időben és lokálisan változó dinamikája mentén történik.

7. A médiaerőszak morális pánikokat indukáló társadalmi diskurzusa korlátozza, helyenként megakadályozza más diskurzusok felszínre kerülését. Egyrészt elfedi a média proszociális szerepének erőteljesebb vizsgálatát, valamint a már meglévő eredmények széles körű megismertetését. Talán ez is hozzá járult a közszolgálati politikai és társadalmi elismerésének gyengüléséhez. Másrészt a média káros hatásainak hangsúlyozása korlátozza az ellenszenvet mögötti attitűdök és motivációk kiterjedt vizsgálatát. A harmadikszemély-hatás elmélet átértelmezése, vagy kiegészítő újraértelmezésével arra hívtam fel a figyelmet, hogy a médiaerőszak diskurzusban szemben álló felek motivációi összetettségének a megértése talán egy konszenzus kialakítását is közelebb hozhatja.

A harmadik ok, amiért a médiaerőszak-hatás problémáját újra kell értelmezni, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy az erőszakos világ, és benne a média mint felbújtó koncepció legnagyobb veszélye, hogy elfedi a tényleges társadalmi okot, nevezetesen az egyenlőtlenségek növekedését, mint agressziót/bűnözést generáló tényező.

8. Nyilvánvaló, hogy a továbbiakban a legelső feladat a KEDP koncepció alkalmazása. Elkerülhetetlen egyrészt a hagyományos agresszió/erőszak problémával ellenőrizni alkalmazhatóságát. Ugyanakkor egyre több és kellemetlenül zavarba ejtő a közvetett agresszióval kapcsolatos vizsgálatok számának növekedése mellett a koncepció túl tág meghatározása. Mint említettem, többen megemlítik, hogy éppen az agresszió enyhébb formái a veszélyesebbek, mert azok alkalmazhatóak a minimális költségkockázat mellett az esetenként jelentős haszon.

Külön érdemes megvizsgálni a KEDP-nek az információfeldolgozás duális modelljeihez, az Agresszió Általános Modelljéhez és a Szociális Kognitív Elmülethez való kapcsolás lehetőségét. Utóbbiak azért lényegesek, mert a médiahatás pozitívista kutatásában ezek a leggyakrabban alkalmazott modellek. A Zsigmond Király Főiskolán elkezdtük a KEDP alkalmazását különböző korú - kamaszoktól az idős korúig - vizsgálati alanyokon. A kezdeti eredmények is jelzik az eltérő interpretációk életkori alakulását a KEDP által megfogalmazható predikciók szerint.

9. Az agresszió kivül két további témát tervezek vizsgálni. Az egyik az ökológiai modulok szerepének vizsgálatát a KEDP keretében a tömegkommunikáció szórakoztató edukáció témájában érdemes elemezni. A másik a szintén morális pánikokat is kiváltó szexualitás kérdése. Ez különösen azért fontos, mert a szexuális viselkedés és kommunikáció ontogenezise nem a pubertás után kezdődik. Az evolúciós pszichológiai kutatások jelzik, hogy a szexualitással kapcsolatos korai tapasztalatok, különösen a társas környezet, illetve a játék során fontos epigenetikus tényezők jelennek meg. Érdemes tehát ezt összekapcsolni a média szocializációban játszott szerepével.

Végül a KEDP felveti Burghardt-nek az egyedi élménynek mint az etológia lehetséges ötödik kérdésének problémáját. Hogyan konstruálódik, milyen szelekciós folyamatok játszottak kialakulásában szerepet, és milyen adaptív probléma megoldására szelektálódott az individuális/perszonális élmény tapasztalata? Hogyan kapcsolható ez a kommunikáció interpretív irányához, és hogyan adaptálhatóak a kérdés vizsgálatához a fenomenológiai kutatás vizsgálati módszerei?

## 15. Angol nyelvű összefoglaló

There is a vast amount of recorded data that shows that aggression in written history has always been able to attract masses, from loud fighting to ritualistic arguments, bloody conflicts, torture, battle scenes and executions (Guttman, 1998; Mátay, 2009). This necessarily leads one to consider how mass communication tools choose the simple presentation of aggression, or a ritualistically exaggerated fictitious mode of it, as a theme.

Evolutionary behavioral sciences – foremost evolutionary psychology – can be of use in creating a wide-spanning theoretical framework with which to interpret the effects of media mechanisms (cf. Cappella, 1996; Sherry, 2004; Tóth, 2002). The evolutionary psychology viewpoint makes it possible to verify special media-effect theories with the help of mid-level theories from Darwinian evolution frameworks (natural and sexual selection, parental investment, relative selection). Certain mini-theories can be connected in order that we can create a more unified interpretation framework, as has been (and is currently being) done in psychology. To understand why aggression presented in the media has such a large effect, and why we are disposed to spend so much time watching violent programs, we must move beyond using an exclusively cultural constructivist framework. Human nature and its construction are defined by both genetics and culture. The human race is unique in its ability to construct culture, which makes possible the mastering of mother tongues, the formation of sexual behavior and identity, the interpretation, maintenance, enforcement and establishment of rules for social situations and organizations, or even the low or high ability for health campaigns built into soap operas to be effective. At the same time the manifestation of these phenomena can only take place in a social, societal and cultural environment.

If we pay attention to the 65 million year evolution of primates, the 5 million years of human evolution and the 200 million years since the emergence of homo sapiens, then media- and information societies are just a mere moment in evolutionary terms. Mass communication, and with that human activity connected to television and film, cannot be derived from genetic-level adaptation. Reading, radio listening, watching television and films and taking and enjoying photographs are made possible not by evolution but by technical and cultural innovations. At the same time interest in



things new, or in “sensational” news, i.e., the search for information (including narrative curiosity and watching sports programming), is clearly interpretable as a by-product of adaptive behavior in uncertain situations in an evolutionary sense (Gould, 1991; Gould & Lewontin, 1979; Buss, Haselton, Shackelford, Bleske, & Wakefield, 1998).

At the same time sports programming activates the motif of collectiveness and strengthens or protects the self when our team loses, when we root for „us“, when we share our joy or express our anger together with those sitting beside us, when we hate the opponent, look up to our stars, or think murderous thoughts regarding the stars on the other team. We see the other team as animals, we tell tales of victories and heroes past, we raise symbols up high and wear them on our bodies, and we rebel when the opponent tries to co-opt our symbols. We develop rituals that we repeat before or after every match. The social-psychology concepts we use to interpret these phenomena (e.g., Fiske, 2004; Fiske & Taylor, 1991; Gilbert, Fiske & Lindzey, 1998; in Hungarian Smith & MacKie, 2000) indicate a widespread presence among cultures that are distant from one another, and thus a type of universality (Schaller, Simpson & Kenrick, 2006). There are numerous cases where we can identify characteristics within phenomena in the media’s socio-cultural context that indicate selective attention, selective and problem-specific learning, escape processes, and in-group/out-group formation. Consider only the effects of media representation related to the body, moral panic or violence.

The Evolutionary Dialectic Perspective Model of Communication (EDPC) used in this thesis derives from the view that through the evolution the human mind underwent selective processes as a way to encounter challenges in the social and natural context in survival and procreation terms. These were selected as special problem-solving mechanisms and have not changed significantly in the relatively short span of cultural and social evolution. As these effect the reaching of fundamental human goals in social, societal and cultural terms, they on one hand assist in solving currently recurring “primal” problems, and on the other hand are characterized by a high level of creativity thanks to the plasticity and complex hierarchical organization. Their operation is characterized by dynamic systematic activity. That is to say that given systems (problem-solving specific, and various levels of harmonizing modes of general information-interpretation and decision-making) are sometimes at odds with one another and sometimes harmonized: their dialectic activity results in actual behavior, including communication.

Given that at the foundation of the functioning of these (Bereczkai, 2003) the manifestation of evolved predispositions are facultative in nature, they can be identified in variations of phenotypes described with idiosyncratic characteristics of local environmental features. I assume that these can be identified in the framework characteristics of media products, in the hierarchy of viewer preference, in the dynamic of opposed motivations manifested in individual and group interpretations, and in the characteristics of social conflict and Gebnerian cultural variables.

The Standard Social Science Model concept of Cosmides and Tooby (1992) criticizes social science's rejection of the evolutionary perspective. According to Dunbar (2005) such rejection was appropriate at the beginning of the 20<sup>th</sup> century given the underdevelopment of biology studies and the newness of evolutionary theory. Currently, however, the assumption that inherited characteristics are irreversible and obstruct the opportunities for freedom of choice for the individual and that expected behavior is pro-social and thus natural, is no longer tenable. The pluralism in communications science, and its paradigmatic division appears to be strong enough today to make the field more anti-evolutionary than other social sciences. Martin and Nakayama (1999) see the constructive, dialectic connection of various communications meta-theories as a new direction for theory-building and application. Evolutionary behavioral science (and within this evolutionary psychology specifically) offers a perspective that can help us take further steps.

In the case of evolutionary media-effect studies the relevance of evolutionary psychology interpretations are strengthened by Melvin DeFleur's (1998) critique of mass communication studies, according to which there is a lack of wide-ranging post-positivist theoretical models, all while ideologically-driven critical and cultural research programs have become more dominant. For this reason mass communication research has become increasingly distant from those social sciences which are generally characterized by the relevance of evolutionary theory within them (DeFleur, 1998; Shelly, 2004). John Shelly refers to Kuhn when he stated that the current state of media research should be like that before a „scientific revolution“. The manifestation of the “revolution” – like in other social sciences – would result in the return of the nature vs. nurture debate. That is to say that when studying the effects of media we must break from the dominance of environmental effects (nurture – from socialization and culturalization to manifested social and cultural environmental effects) and must consider the influence of inherited factors (nature – adaptive dispositions rooted in

evolution). Given that this change has not taken place to date, and that a new post-positivist wide-ranging mass communication theory has not come to light, it is worth switching the dual-oppositional nature-nurture paradigm for a constructivist evolutionary psychological (behavioral science) approach.

Cosmide and Tooby (1992) call this the genetic fallacy, which is a false myth whereby biological (i.e., evolved) characteristics are inflexible and thus static, unchangeable and genetically definitively uniform in all manifestations. The effects of selection result in inherited characteristics, which are better characterized by ontogenetic development channeled natures than that of static invariability (Ariew, 1996). “Genes are regulative fundamental units that use the environment to construct the organism” (Tooby & Cosmides, 2005). The concept of human behavior that states that environmentally rooted causality is not evolutionary is simply false.

Communication is continuous, i.e., actual communication is not independent of previous processes of communication events. As “communication is the primary constitutive social process that interprets all other factors”, it constitutes, creates and recreates. The study of communication cannot be separated from the evolutionary aspect of the historic dimension and precedents. As such, trans-active and constitutive communications research must both have an evolutionary outlook. Self-consciousness, episodic memory and mental time-travel, the presence of self, meta-representation and the evolution of the symbolic self, the factor of perspective, mind theory and empathy evolution and the understanding of how others perceive us have all been and continue to be necessary preconditions for the communicative, symbolic, reflective character of the self. Hominid social structures are complex hierarchical systems. At the same time they are dynamic and dialectic. Their representation and use are inductive to rule construction, the necessity of selective following, and cognitive and emotional normative and moral regulation. These have all made possible the critical approach to communication behavior and structure.

What is the role of evolutionary behavioral sciences, and within them evolutionary psychology? Functionalist and interpretive meta-theories for the most part utilize quantitative and qualitative research (Martin and Nakayama, 1999) and can effectively use them in a model based on evolutionary foundations, like EDPC. EDPC uses as a foundation a dialectic perspective model like that in interpersonal communication (Baxter, 2006; Baxter & Montgomery, 1996; magyarul Griffin, 2001; Tóth, 2008). The connection dialectic model is inspired by Bahtyin’s dialogue-dialectic

theory. The background to connection reality construction is the dynamic “struggle” between various opposed motivations inter-partner or partner and social context, and autonomy-connection, newness-predictability, openness-closedness (Baxter and Montgomery, 1996). Baxter’s further research resulted in the identification through the construction of connection rituals the permanence-change, conventional-unique, public-private, new-old, past-present, and parent-orphan dynamics, where within parent and child communication we observe parent vs non-parent and openness-closedness motivations (Baxter, 2006).

Martin and Nakayama did not adopt these dimensions as they have an interest in intercultural interaction. Instead they conceptualized using cultural-individual, personal-social/contextual, difference-commonality, static-dynamic, present/future-historic/past and privilege-disadvantage dialectic relations as opposites. They noted that these pairings are not separated but instead affect one another in daily interactions. Thus, inter-paradigmatic research can be organized - and analyzed - along the lines of these oppositions in research.

The road to working out the inter-paradigm, evolutionary psychology based dialectic perspective on communication runs through the connection of these theoretical constructs (Table 2). The cells in the rows of the table do not necessarily connect thematically. Further, to supplement the theme of this thesis it is worth utilizing some of Geary’s (2005, 2007) mental module types (physical, biological modules and their components), which can play a role in the effect-processes of media violence communication. EDPC is built upon this, containing the following dual dimensions based on the assumption that the fundamental adaptive functions of the brain are built upon a modal framework: altruism-selfishness, hierarchical-egalitarian, open-hidden, trustworthy-untrustworthy, predictable-unpredictable, traditional-creative, similarity(in-group)-difference(out-group), scarcity-plenty, short(unfaithful)-long(faithful) reproduction, caring-neglectful, hunter-prey, and finally antropomorph-dehumanized problem-specific modules.

Keeping in mind the topic of the thesis, namely media violence, we see that crime, horror and sci-fi genres all contain motifs that, for example, activate biological (living-dead, live-rotting body, antropomorph-dehumanized) modules that are problem-specific and decision-making mechanisms (Alien, Predator, Fog, Jerry Lee, Men in Black, etc.).

The basis of the ecological rationality concept is that the mind as an adaptive toolbox aids quick and effective decision-making in the environment-mind interaction

(Gigerenzer, 2001). The evolutionary dialectic perspective makes it possible for us to examine (mass) media effects as connected to reality construction and to consider the role of information processing heuristics as selected through evolution. These ensure quick adaptivity on one hand in real (social and physical) environmental interactions and in fictive worlds on the other. The resulting decisions may not be exact, but they will be “good enough” instead of “the best” ones (e.g., Haselton & Funder, 2006; Haselton, Nettle & Andrews, 2005; Todd & Gigerenzer, 2007).

Media events – or the interpretation of violence stories - can be analyzed using a meaning-construction evolutionary dialectic perspective in this heuristic framework. Naturally this does not mean complete analysis (or meaning-construction) of the “entire story”. Heuristics help us quickly understand details and help us develop antipathy and sympathy toward characters. We can become empathetic toward some, while we can induce a parasocial relation with others. The automatic perception of successfully constructed stories can speed up transportation and the ability to “live” a story. But naturally more complex interpretation requires the use of earlier knowledge and local meaning-constructions and narrative components. Representations and schemes containing real and fictive historic experiences are stored in the episodic memory. We work through the denotative and connotative meanings of currently watched or read cultural historic narratives through the use of more general information-processing and cognitive mechanisms.

EDPC demarks those frames in which the viewer judges a story’s character’s violent acts. The enjoyment of a narrative in a certain way carries dignity and rights (Zillmann, 1998; Raney & Bryant, 2002). The villain gets what he/she deserves, and the hero did what he/she had to do. Or, as indicated by Reeves and Nass’ media equation theory (1996), the mind handles the media as it does real events.

The socialization of morality is most effectively achieved through narratives. The enjoyment of stories provides an effective framework for activating moral dispositions and motivations. The experience of the story, the intensification of arousal and emotions and identification through transportation better solidify and make available rules than sheer logical argument. According to cognitive development models children and adults master social cooperation, use of perspective and rational normative decision-making skills through social learning (e.g., through stories) and reward and punishment operations.

Within the framework of socialization the development of moral judgment making and the influence of comparison groups in the value judgment process indicate that trustworthiness plays a definitive role in interpersonal and group cooperation and alliance building. Moral aggression developed as a cost increasing factor vis a vis cheating (Trivers, 1971), and thus social norms – altruism toward relatives, mutuality among non-relatives - teach us to stay within the rules and to punish transgressors (Bereczkei, 2009). Morality and adaptation to rules are strong constraints. Group life and assimilation to cohorts make necessary the attempt to meet expectations – and sometimes extreme, fanatical commitment (Richardson and Boyd, 2001). In all stages of life people consider the judgment of those in the most important groups as one of the important conditions of group membership (Eisenberg-Berg & Neal 1979). This judgment become part of the self and influences the individual's self-awareness (Leary, 1999; Sedikides & Skowronsky, 2003, Sedikides, Skowronsky & Dunbar, 2006). Moral motivation forces people to maintain the social commitment that ensures fitness. EDPC marks those key dimensions that are in play in moral judgment making and manifested in dynamic, physical and cultural environment-specific faculties.

Why have violence stores been so attractive over the centuries, and why is there such a high demand for them nowadays? We assume that a significant proportion of aggression stories (Rocky, Die Hard, The Transporter, Hellboy, Phone Booth and Book of Eli, just to name a few, and we could even add the *Piedone* films) are on one hand about breaking fundamental moral rules, and on the other hand are about behavior that threatens or secures the ability to adapt through aggression. Aggressive behavior often has a definitive positive or negative effect on the individual's social efforts. If we use persuasion – which is a specific role or context for communication – as a starting point (although the researchers disagree to a point), then we see five to six more or less similar basic functions as relevant. These are: the building of social coalitions, status, defense of self, choice of partner, the maintenance of social relations, and care for descendants (Kenrick, Maner, Butner, Li, Becker & Schaller, 2002), mutuality, authority, social orientation, commitment and consistency, love and scarcity (Sundie, Cialdini, Criskevicius & Kenrick, 2006), suffering (descendants), hierarchy, mutuality, cleanliness (body, spiritual, social) (Haidt & Joseph, 2004), or growth, development, economy, aid, sexual activity, reproduction and attaining descendents and finally social connections. The KEPD concept is similar. We find the majority of these functions at the foundation of all cases of media narratives.

According to social construction theory the formation of cultural constructions takes place through communication (Berger & Luckmann, 1967). The appearance of evolutionary linguistic communication made it possible to reconstruct and distribute sub-human and proto-moral disposition symbols (e.g., de Waal, 1996; Krebs, 2008). The communicative symbolic construction of rules, reconstruction, cultural-specific refittings, rejection of some, and the construction of new rules are all made possible (Krebs, 2008). Narrative, include media's violence stories, is an interpretation of morality and immorality, the rationalization of morality, the context for determining and operationalizing morality or lack thereof, and provides an opportunity for debating differences of opinion. Through the growth of cognitive complexity the strengthening of self and self-satisfaction can guarantee self-assurance and the biased application of actions, all while communicative competence makes possible the Machiavellian abuse of others. Symbolic communication is also a weapon in the hands of groups, where norm-breakers can be outed and moral victors can be praised (Dunbar, 1993; Szvetelszky, 2002). Moral narratives make it possible for the reputation of good and bad acts and characters - from which satisfaction is derived from reciprocity - to take on a symbolic meaning that can span generations

Judgment and consistency cannot be rationalized in all cases. Acquisition - which we follow more or less „instinctively”, especially in childhood – can be attained with conscious acknowledgment (Haidt, 2001). Heuristic interpretation modes like “follow the crowd”, “do as our leaders do”, “do that which has worked for others” help rapid acquisition and lower the unnecessary costs of learning through testing or fortune (Haselton, Nettle & Andrews, 2005). At the same time they an opportunity for the execution of bias, whether that be successful or not. This all indicates the dynamic nature of manifestation, i.e., inherited predisposition has a reciprocal effect dynamic with the special environment in a facultative mode.

On one hand EDPC marks those dimensions along which normative theoretical interpretation and empirical analysis is possible. On the other hand it makes possible the interpretation and critical analysis of interactive and group idiosyncratic normative constructions. Television stories from soap operas to the news, or in reality shows, cartoons and action movies in all cases handle issues of generosity-selfishness, the relation to power, the problem of equality, silence and honesty, credibility, distrust, commonality and difference, faith and faithlessness, and care and neglect.

Compulsion toward successful adaptation is a process that has been at play in biological and in socio-cultural evolution. It has spurred the development of social and cultural constructions that made it possible to transfer specific knowledge derived from the environment and the differentiation of social roles (guard, discoverer, news deliverer). The journalist as a guard and as a special role construct selects news – and thus directs the attention of readers, listeners and viewers – and reflects his/her judgment concerning which items are important to the adaptive capacity community he/she represents and its members.

“Bad” news pertaining to violence, deaths, conflicts – particularly those that result in injuries and where people close to us are affected – natural disasters, environmental tragedies and damage to resources necessary for survival and procreation have equally high value for both hunter-gatherer and modern societies. To neglect these, to delay coming up with appropriate responses and to derive lessons from them is a mistake. According to EDPC phenomena like generosity-selfishness, hierarchy-equality, open-closed, trustworthy-untrustworthy, predictable-unpredictable, traditional-creative, commonality(in-group)-difference(out-group), scarcity-prosperity, short(faithful)-long(unfaithful) reproduction, caring-neglectful, hunter-prey and finally antromorph-dehumanized result in the stimulation of extreme urges problem-specific modules and activates selective attention and motivation geared toward acknowledgment. The heuristic mode of interpreting media stories can be assumed in cases with strong emotional effects, while rational interpretations are expected when numerous conditional limits apply.

In the interest of clarity the phenomenon of the effect of so-called media violence should be interpreted through knowledge of aggressive evolutionary psychology. This makes it possible for the characteristics of fundamental effect mechanisms to be more effectively known, whereby we can specially plan for areas of prevention. In the evolutionary past it was typically worth utilizing aggression when one’s interests strongly conflicted with another’s and when cooperative behavior patters were deemed ineffective (Berezkei, 1998). Aggression could be a solution to adaptive challenges like the acquisition and conquering of resources, defense from attack, sexual rivalry, accessing and defending high positions, reacquiring unfaithful partners, obstructing unfaithfulness and forcing sexuality (Buss and Duntley, 2006). The development of EDPC factored in these fundamental problems.



When we make decisions related to aggression we must weigh the advantages and disadvantages of the act in the given situation. Possible, actual or perceived injuries to the aggressor or victim can only be judged based on the obtainable or defensible advantages of resources and their value in influencing survival or procreation success (or the disadvantage arising from their loss). A man can avoid the use of violence and be rewarded by society for it, but society can also punish him and in cohort male groups avoiding violence can cause a loss of prestige, especially in the eyes of females. How can the appropriate and successful use of violence be learned? Practice, fantasy, imagination and listening to histories.

To precisely and validly analyze aggression as present in mass communication it is essential to conceptualize before engaging in research. On one hand this is for operational reasons: whichever media production we wish to analyze, it is necessary to have a general concept of aggression. On the other hand for content, effect and utility analysis to be useful, it must have a grasp of sub-categories and the definition of the behavior units in the study, as well as their diverse function interpretations. We must have clearly conceptualized behavior categories to precisely observe and code possible behavior effects (e.g., Gunter et al., 2003).

When defining aggression – even for the sake of media research only – it is necessary to pay special attention to the conceptualization problem related to aggression and violence. Interpretive and qualitative research marks the context-specific or social construct nature of the interpretation of aggression and violence. The social and societal judgment of violence can be seen as problematic given that the judgment can derive from the victim, the direct environment, or – as is of import in the case of the media – from public opinion, providing different grounds for comparison. Given all this, the only correct conclusion is that violence is a socio-cultural definition and not a behavior-biology activity category. This makes it possible to avoid conceptual confusion caused by the common belief that aggression and violent are synonymous. Instead we should state that violence is an aggressive (compulsive) kind of behavior that is necessarily paired with an interpretive procedure. The context of aggressive behavior is functional and essentially a category tied to natural science. Violence is a culture-dependent social construct.

Media channels transmit news and stories to various degrees and proportions. While from a cognitive view a story is not separable from a piece of news, news is connected to experience – directly or indirectly. A story is removed from direct

experience because it fundamentally deals with the possible or the imaginable, contains interpretations and presents possible lessons (Maynard-Smith, 1984). Without news, however, there are no stories in pre-writing societies. While the lifespan of news is short (it is a time-sensitive art), stories appear to be immortal in comparison. News provides an opportunity to know more about the nature of the world, whether we should take action, and what our roles are.

A vast number of stories are about murder. The root of their popularity is certainly their adaptive role, though these days great masses are opposed to such stories. The universal presence of “violence stories” indicates that the problem of violence is deemed important in all societies, and compared to their importance they attract high levels of attention, excitement and strong emotions. Their common entertainment effect is enhanced by the memorization and sometimes interiorization of rules, norms, values, behavior patterns and concepts.

The basic arguments of the thesis are as follows:

- 1.

Thanks to the past several decades of media violence studies in mostly socio-psychology but also in sociology have largely shown that “violence” presented in the media has an effect on viewers. However, a significant number of people criticize the interpretation of results, partly claiming that correlation techniques are misused, or claiming that cause-effect chains cannot be proven with such techniques. On the other hand a low correlation coefficient, between 0.1 and 0.2, means a weight of only 4% in aggressive behavior manifestations. Some note that meta-analysis with high sample numbers have not supported the claim that media violence has an effect on aggressive crime. Effect studies currently show that the influence on viewers is remarkably complex. Media violence has hardly any effect on many, even though they may see a great deal of it. For others, exposure to it, through personality traits, inherited factors, socialization or residential effects, may result in significant changes in behavior or worldview.

According to the General Aggression Model the effect of media is such that cognitive scripts form (or existing ones are strengthened) that activate aggressive

behavior in non-aggressive situations. These observations are expressed without taking into consideration the special contexts of daily interactions.

2.

Another group of studies approach viewer preferences through the utility and satisfaction lens and sees media violence through significant audience numbers. Such research attempts to show that personality traits and social standing dictate variations in interest. Variability arising from selective attention and selective interpretation, connected with media consumption has in part shadowed the sometimes less-than-convincing results of effect studies, and also indicates the need for research on viewer interpretation. A portion of interpretive studies indicates a weak effect, as it is necessary to distinguish actual effect and the perceived individual's traits. It is known that viewers underestimate the regularity of violent behavior in media productions. The experimental increase of such leads to estimates and actual values of violence levels to diverge further. Interpretive ethnographic studies do successfully indicate local values and communication modes and the selective nature of interest in media content. Such research necessitates the concurrent use of empirical and interpretive approaches. This can help further the conceptualization of an integrated, inter-paradigmatic theory and methodology.

3.

The majority of representatives of human evolutionary behavioral science agree that the human mind is currently coded to fulfill functions that were selected to solve selection effects arising in the hunter-gatherer framework (though there are significant disagreements over the details). As a result of human ultra-social nature ecological (physical and biological) challenges are accompanied by tasks related to social events and thus the formation of problem-topic specific functional mental modes. Information management, perception, cognitive and affective processes, learning, storage and recollection and decision-making make possible selective and quick heuristic modules. Higher-level cognitive processes and general learning mechanisms make possible integration among modules, generalization, rationalization and the formation of meta-representative constructs.

If we interpret the processing and information-processing of mass communication narratives in the framework of dual psychological and communication models (e.g., Processing Probability Theory, Narrative paradigm, spontaneous and conscious processing) then we assume that the intensity of effect and the demand for utility, as well as the level of satisfaction are dependent on the ability to experience transportation, the positive and negative attitudes toward the characters, and the level of sympathy, empathy or identification. I have shown that using the media equation principle social and normative interpretation occurs through the adaptive heuristics of an array of available task-specific modules.

4.

Through use of the “Evolutionary Dialectic Perspective Model of Communication” (EDPC) concept I attempted to express how media events (for the purposes of this thesis negative news and violence stories) and the variations of their effects can be studied with foundational and epistemological inter-paradigmatic studies through an appropriate evolutionary psychological perspective framework. The conceptualization and operationalization of EDPC is possible through the use of basic (social and ecological) adaptive functions (reciprocity, status, social trust, similarity, scarcity, reproduction, care-giving). I supplemented the further studies by keeping in mind ecological (primarily biological) functions like predator-prey and anthromorphics. To operationalize I used Baxter and Montgomery’s connective dialectic model as a starting point, while using Mihail Bahtyin’s dialog theory as a basis. I assumed that events and the development of discourses, as well as viewer interpretations and normative judgments can be constructed along the dialectic dynamics of opposed motivation-type factors.

5.

Why is the problem of violence so emphasized in media effect studies? From an evolutionary viewpoint aggression is an effective yet at the same time cost-risky behavior that can have a significant effect (both positively and negatively) on procreation success. This explains the significant selection effect in the past and in all certainty the present. As a result selective attention is an adaptive advantage on all possible factors that influence adaptation and defense.

The inter-paradigmatic approach to the communication of aggression and violence on one hand brings up the need to clarify the phenomenology of the aggression-violence conceptual pairing, which I have begun to do in the thesis in an objective-reflexive aspect. This is the reason for the variability within this behavior type: there are no well-defined borders between categories, and the context of the judgment of aggression is culture-dependent.

6.

The theoretical, empirical, interpretive and critical divisions and controversies among effect studies necessitate a reinterpretation of the effects of media violence. On one hand attention must be paid to the characteristics of media aggression as a communicative process, while on the other hand we must be aware of the social proximity and ultimate characteristics of the aggressor. Aggression and communication of aggression are embedded along biological synchronic and diachronic time dimensions and further along individual and collective reality construction networks. The arising effect takes place according the dynamic of these time and space variables.

7.

The social discourse on media violence in cases where it induces panic will limit and sometimes obstruct the ability for other discourses to come to the surface. It can shadow the serious examination of the media's pro-social role and keeps existing research results from becoming widely known. This may be a factor in the weakening of political and social acknowledgment of public service. Further, emphasis on the damaging effects of the media limits the study of attitudes and motivations behind antipathy. The reinterpretation of third-person effects research allows me to draw attention to the complexity of motivations of opposed parties in the discourse on media violence. An understanding of such can move the parties closer to establishing a consensus.

The third reason that the problem of media violence effects should be reinterpreted is that it allows me to draw attention to the following: the biggest danger inherent in the violent world, and within it the view of media as an instigator, is that it overshadows actual social roots, namely the growth in inequality as a factor behind the increase in aggression/crime.

8.

It is clear that the next step is the utilization of the EDPC concept. It's utility must be studied by applying it to the traditional aggression/violence problem. At the same time the overly broad application of the term and the explosion in studies on indirect aggression is worrisome and confusing. As mentioned above, many people state that weaker forms of aggression are more dangerous, as they can be utilized with minimal cost risks and still provide benefits.

It is worth examining the opportunities for EDPC to connect to the dual model of information processing, the Aggression General Model and the Social Cognitive Model. The latter are important because these are the most widely used models in post-positivist studies on media effects. We have begun using EDPC at King Sigismund College to study various age cohorts from adolescents to the elderly. The initial results indicate that the variations in interpretations across age cohorts were in line with the predictions of the EDPC approach.

9.

Beyond aggression, we plan to study two other topics in depth. The first is the study of the role of ecological models in the EDPC framework in mass communication and particularly in entertainment and education themes. The other is the issue of sexuality, which often is the cause of moral panic. This is especially important because sexual behavior and communication and their ontogenesis do not begin after puberty. Evolutionary psychology research shows that early experiences related to sexuality, especially in cohort environments and through play, are important epigenetic factors. It is thus worth connecting such with the media's socialization role.

Finally, EDPC introduces Burghardt's singular experience as etiology and the problem of the fifth question. How are individual/personal experiences constructed, what kinds of selection processes played a role in their development, and what kinds of adaptation problems are addressed? How can this be connected to the communication interpretive stream, and how can the research methods of phenomenology be adapted to this study?

## 17. Köszönetnyilvánítás

Szeretném megköszönni Horányi Özsébnek, hogy éveken keresztül támogatta elmélyülésemet a kommunikációs területén, valamint tanácsait a dolgozat végleges változatának elkészültéhez. Szépe Györgynek, Szekfű Andrásnak, és nem utolsósorban Bereczkei Tamásnak, a konzulensemnek köszönöm, hogy a dolgozat különböző részeinek elkészítésénél bíráló megjegyzéseikkel segítettek munkámat. Hálás vagyok Belatini Katalinnak, Szatmári Péternek, Zsigó Ferencnek, Jászberényi Józsefnek, Berczelédi Zsoltnak, hogy segítettek abban, hogy eljuthassak a dolgozat elkészítéséig és leadásáig. Külön köszönöm feleségemnek, Tóth Krisztinának, hogy segítette a szöveg stiláris letisztázását, valamint hogy Andrással, Annával, Sárával és nagymamájukkal türelemmel viselték, ha félrevonultam az évek során olvasni és írni. Végül köszönöm Bajomi-Lázár Péternek, Nyárády Gábornénak és Sípos Balázsnak azokat a beszélgetéseket, amellyel megerősítettek abban, hogyha sajátos is, de jó irányból közelítek a tömegkommunikáció hatásainak megértéséhez.

## 18. Bibliográfia

- Abbey, A. 1982. Sex differences in attributions for friendly behavior: do males misperceive females' friendliness? *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 830–838.
- Abbott, H.P. 2000. The evolutionary origins of the storied mind: Modeling the prehistory of narrative consciousness and its discontents. *Narrative*, 8, 247–256.
- Aiello, L.C. & Dunbar, R.I.M. 1993. Neocortex size, group size, and the evolution of language. *Current Anthropology*, 34: 184–193.
- Aiello, L.C. & Wheeler, P. 1995. The expensive-tissue hypothesis: The brain and the digestive system in human and primate evolution. *Current Anthropology*, 36, 199–221.
- Alexander, R.D. 1987. *The biology of moral systems*. New York, NY: Aldine de Gruyter.
- Alexander, R.D. 1989. The evolution of the human psyche. In: The human revolution, C. Stringer & P. Mellars, (Eds.) Edinburgh, University of Edinburgh Press. 455–513.
- Alexander, R.D. 2005. Evolutionary selection and the nature of humanity. In: V. Hosle & C. Illies (Eds.) *Darwinism and philosophy*. Purdue, University of Notre Dame Press. 301–348.
- Alicke, M.D., Klotz, M.L., Breitenbecher, D.L., Yurak, T.J. & Vredenburg, D.S. 1995. Personal contact, individuation, and the better-than-average effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 804–825.
- Alland, A. 1972 *The human imperative*. New York, NY: Columbia University Press.
- Anderson, C.A. 2000. Violence and aggression. In: A.E. Kazdin (Ed.) *Encyclopedia of psychology*, 8, 162–169. New York & Washington D.C.: Oxford University Press and the American Psychological Association.
- Anderson, C.A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L.R., Johnson, J.D., Linz, D., Malamuth, N.M. & Wartella, E. 2003, The Influence of Media Violence on Youth. *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 81–110.
- Anderson, C.A., Benjamin, A.J. & Bartholow, B.D. 1998. Does the gun pull the trigger? Automatic priming effects of weapon pictures and weapon names. *Psychological Sciences*, 9, 308–314.
- Anderson, C.A. & Bushman, B.J. 2002. Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27–51.
- Anderson, C.A. & Huessman, R. 2003. Human aggression: A social-cognitive view. In: Hogg, M.A. & Cooper, J. (Eds.) *The Sage handbook of social psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage. 296–323.
- Anderson, J.A. 1996. *Communication theory. Epistemological foundations*. New York-London, Guilford Press. [A kommunikáció-elmélet ismeretelméleti alapjai. Budapest, Typotex.]
- Anderson, J.A. 2008. Introduction. *American Behavioral Sciences*, 51, 1059–1060.
- Anderson, J.A. & Baym, G. 2004. Philosophies and philosophic issues in communication, 1995–2004. *Journal of Communication*, 54, 589–615.
- Anderson, J.A. & Grimes, T. 2008. Introduction. *American Behavioral Scientist*, 51, 1059–1060.
- Anderson, P.A. 2009. The evolution biological sex differences in communication. In: K. Dindia & D.J. Canary (Eds.) *Sex differences and similarities in communication*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 117–135.



- Andsager, J.L. & White, H.A. 2007. *Self versus others. Media, messages, and the third-person effect*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Angelusz R. 2000. *A láthatóság görbe tükrei. Társadalompolitikai tanulmányok*. Budapest, Új Mandátum.
- Antalóczy T. 1999. *A szappanoperák genezise és analízise*. MTA-ELTE Szociológiai Intézet. 71-90.
- Archer, J. 1988. *The behavioural biology of aggression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, J. 1994. Power and male violence. In: Archer, J. (Ed.) *Male violence*. London & New York, Routledge.
- Archer, J. & Coyne, S.M. 2005. An integrated review of indirect, relational, and social aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 9, 212-230.
- Archer, J. & Huntingford, F. 1994. Game theory models and escalation of animal fights . In: M. Potegal & J.F. Knutson (Eds.) *The dynamics of aggression. Biological and social processes in dyads and groups*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 3-32.
- Ariew, A. 1996. Innateness and canalization. *Philosophy of Science*, 63, S19-S27.
- Arnheim, R. 1998. The ontological limbo of spirits. *The British Journal of Aesthetics*, 38, 63–66.
- Aronson, E. 1976. *A társas lény*. Budapest, Gondolat.
- Atkin, C., Greenberg, B., Korzenny, F. & McDermott, S. 1979. Selective exposure to television violence. *Journal of Broadcasting*, 23, 5-13.
- Aureli, F., Cordischi, C., Cozzolino, R. & Scucchi, S. 1992. Agonistic tactics in competition for grooming and feeding among japanese macaques. *Folia Primatologica*, 58: 150–154.
- Aureli, F. & De Waal, F. B. M. 2000. *Natural conflict resolution*. Berkeley, University of California Press.
- Bajomi-Lázár P. 2004. A médiapesszimizisták. *Élet és Irodalom*, november 26.
- Bajomi-Lázár P. 2006. *Média és társadalom*. Budapest: PrintXBudavár Zrt. & Médiakutató Alapítvány.
- Bandura, A. 1965. Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1, 589–595.
- Bandura, A. 1973. *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. 1986. *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. 1961. Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 575–582.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. 1963a. A comparative test of the status envy, social power, and secondary reinforcement theories of identificatory learning. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 527–534.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. 1963b. Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 3–11.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. 1963c. Vicarious reinforcement and imitative learning. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 601–607.
- Barash, D.P. 1980. *Szociobiológia és viselkedés*. Budapest, Natura.
- Baran, S.J. & Davis, D.K. 2006. *Mass communication theory*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Barrett, L., Dunbar, R.I.M. & Lycett, J. 2002. *Human evolutionary psychology*. Houndmills, Basingstoke, Palgrave.

- Barker M. 1997. The newson report, A case study in 'common sense' In: M. Barker & J. Pletley (Eds.) *Ill effects, The media/violence debate* London, Routledge. 12-31.
- Barker, M. & Petley, J. 1997. *Ill effects. The media/violence debate.* London & York, Routledge.
- Barkow, J.H. 2001. Universalien und Evolutionäre Psychologie. In: P.M . Hejl, (Hg.) *Universalien und Konstruktivismus.* Frankfurt, Suhrkamp. 126-138. [www.myweb.dal.ca/barkow/UNIVERS4.pdf](http://www.myweb.dal.ca/barkow/UNIVERS4.pdf) Utolsó letöltés: 2010. 08. 22.
- Barner-Berry, C. 1988. The structure of politically relevant behaviours in pre-school peer groups. In: M.R.A. Chance (Ed.) *Social fabrics of the mind.* Hove & London, Lawrence Erlbaum.
- Baron, R.A. & Richardson. D.R. 1994. *Human aggression.* New York, NY: Plenum.
- Baron-Cohen, S. 2003. *The essential difference. Male and female brains and the truth about autism.* New York, NY: Basic Books. [*Elemi különbség. Férfiak, nők és a szélsőséges férfiagy.* Budapest, Osiris. 2006.]
- Baron-Cohen, S. Tager-Flusberg, H. & Cohen, D. 2000. Theory of mind and autism: A fifteen-year-review. In: S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg, & D. Cohen, (Eds.) *Understanding other minds: Perspectives from developmental cognitive neuroscience. 3rd edition.* Oxford, Oxford University Press. 3-20.
- Barratt, E.S. 1991. Measuring and predicting aggression within the context of a personality theory. *Journal of Neuropsychology*, 2, 535–539.
- Barratt, E.S. & Slaughter, L. 1998. Defining, measuring, and predicting impulsive aggression: A heuristic model. *Behavioral Sciences and the Law*, 16, 285–302.
- Baxter, L.A. 2006. Relational dialectics theory: Multivocal dialogues of family communication. In: D.O. Braithwaite, & L.A. Baxter (Eds.) *Engaging theories in family communication: multiple perspectives.* Thousand Oaks, Sage. 130-145.
- Baxter, L.A., & Montgomery, B.M. 1996. *Relating: Dialogues and dialectics.* New York, NY: Guilford.
- Beatty, M.J., McCroskey, J.C. & Valencic, K.M. 2001. *The biology of communication: A communibiological perspective.* Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Belinszky E. 2000. A kritikai kultúrakutatás a médiaelemzés gyakorlatában Médiakutató, ősz.
- Berezkei T. 1991. *A génektől a kultúráig.* Budapest, Gondolat.
- Berezkei T. 1995. A morális állat. *Café Babel*, 17. szám (ősz), 103-110.
- Berezkei T. 1999. A humán kommunikáció az etológia perspektívájából. In: Béres I. és Horányi Ö.(szerk.) *Társadalmi kommunikáció.* Budapest, Osiris. 211-229.
- Berezkei T. 1998. *A belénk íródott múlt.* Budapest-Pécs, Dialóg-Campus.
- Berezkei T. 2003. *Evolúciós pszichológia.* Budapest, Osiris.
- Berezkei T. 2009. *Az erény természete. Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség.* Budapest, Typotex.
- Berezkei T. & Tóth P. (2005). Az evolúciós viselkedéstudományok kialakulásának és differenciálódásának vázlata. In: Bajomi-Lázár P. (szerk.) *Annual 2005. A ZSKF 2005. évi évkönyve.* Budapest, Zsigmond Király Főiskola. 130-152.
- Berger, C.R., Roloff, M.E. & Roskos-Ewoldsen, D.R, (Eds.) 2010. *Handbook of Communication Science.* Thousand Oaks, CA: Sage.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1967). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge.* New York, Doubleday Anchor. [*A valóság társadalmi felépítése: tudásszociológiai értekezés.* Budapest, József Műhely Kiadó. 1998.]

- Berkowitz, L. 1978. Whatever happened to the frustration-aggression hypothesis? *American Behavioral Scientist*, 21, 691–707.
- Berkowitz, L. 1984. Some effects of thoughts on anti- and prosocial influences of media events: A cognitive-neoassociation analysis. *Psychological Bulletin*, 95, 410–427.
- Berkowitz, L. 1993. *Aggression: its causes, consequences, and control*. New York, NY: McGraw–Hill.
- Berkowitz, L. 1994. On the escalation of aggression. In: M. Potegal & J.F. Knutson (Eds.) *The dynamics of aggression. Biological and social processes in dyads and groups*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 33-41.
- Berkowitz, L. & Rogers, K. H. .1986. A priming effect analysis of media influences. In: Bryant, J. & Zillmann, D. (Eds.) *Perspectives on media effects*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Association. 57–81.
- Betzig, L. 1986. *Despotism and differential reproduction. A Darwinian view of history*. New York, NY: Aldine.
- Betzig, L. 1997. (Ed.) *Human nature: a critical reader*. Oxford, Oxford University Press.
- Björkqvist, K. 1994. Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30., 177-188.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K.M.J. & Kaukiainen, A. 1992. Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18., 117-127.
- Björkqvist, K., Österman, K. & Lagerspetz, K.M.J. 1994. Sex differences in covert aggression among adults. *Aggressive Behavior*, 20., 27-33.
- Boccia, M.L. 1987. The physiology of grooming: A test of the tension reduction hypothesis. *American Journal of Primatology*, 12, 330.
- Bodenhausen, G.V. 1988. Stereotypic biases in social decision making and memory: Testing process models of stereotype use. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 726-737.
- Boehm, C. 1982. The evolutionary development of morality as an effect of dominance behavior and conflict interference. *Journal of Social and Biological Structures*, 5: 413-422.
- Boehm, C. 1993. Egalitarian behavior and reverse dominance hierarchy. *Current Anthropology*, 14, 227-254.
- Boehm, C. 1997. Egalitarian behavior and the evolution of political intelligence. In: A. Whiten & R. Byrne (Eds.) *Machiavellian intelligence. II. Extensions and evaluations*. Cambridge, Cambridge University Press. 341-364.
- Boehm, C. 1999. *Hierarchy in the forest. The evolution of egalitarian behavior*. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- Boelkins, R.C. & Heiser, J.F. 1970. Biological bases of aggression. In: D.N. Daniels, M.F. Gilula & F.M. Ochberg (Eds.) *Violence and the struggle for existence*. Boston, MS: Little Brown.
- Bogin, B. 1996. Human growth and development from an evolutionary perspective. Henry, C. & Ulijaszek, S.J. (Eds.) *Long-term consequences of early environment: Growth, development and the lifespan developmental perspective*. Cambridge, Cambridge University Press. 7-24.
- Bogin, B. 1997. Evolutionary hypotheses for human childhood. *Yearbook of Physical Anthropology*, 40, 63-90.
- Boone, J.L. 1992. Competition, conflict, and the development of social hierarchies. In: E.A. Smith & B. Winterhalder (Eds.) *Evolutionary ecology and human behavior*. New York, NY: Aldine de Gruyter. 301-337.

- Bowlby, J. 1969. *Attachment and loss. Vol. 1.* New York, NY: Basic Book.
- Boyd, B. 2009. *On the origin of stories. Evolution, cognition, and fiction.* Cambridge: MS, Belknap Press of Harvard University Press.
- Boyd, R. & Richerson, P.J. 1985. *Culture and the evolutionary processes.* Chicago: IL, University of Chicago Press.
- Brewer, M.B. & Caporael, L.R. 2006. An evolutionary perspective on social identity: revisiting groups. In: M. Schaller, J.A. Simpson and D.T. Kenrick (Eds.) *Evolutionary social psychology.* New York and Howe, Psychology Press. 143-161.
- Briggs, A. & Burke, P. 2002. *A social history of the media. From Gutenberg to the internet.* Polity Press, Cambridge. [A média társadalomtörténete. Gutenbergről az internetig. Budapest, Napvilág Kiadó. 2004.]
- Brown, D.E. 1991. *Human universals.* Philadelphia, Temple University Press.
- Brown, J.D. 1986. Evaluation of self and others: self enhancement bias in social judgment. *Social Cognition*, 4, 353–376.
- Bruner, J. 1986. *Actualmind, possible worlds.* Cambridge, Harvard University Press.
- Bryan, J. & Miron, D. 2004. Theory and Research in Mass communication. *Journal of Communication*, 54: 1–41.
- Bryant, J. & Oliver, M.B. 2009. *Media effects. Advances in theory and research. Third edition.* Mahwah, New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates.
- Bryant, J. & Thompson, S. 2002. *Fundamentals of media effects.* New York: NY, McGraw-Hill.
- Bryant, J. & Zillmann, D. (1994) *Media effects. Advances in theory and research.* Hillsdale, New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates.
- Bryant, J. & Zillmann, D. (2002) *Media effects. Advances in theory and research. Second edition.* Mahwah, New Jersey. Lawrence Erlbaum.
- Bryant, J. & Zillmann, D. 2009. A retrospective and prospective look at media effects . In: R.L. Nabi & M.B. Oliver (Eds.) *The Sage handbook of media processes and effects.* Thousand Oaks, CA: Sage. 9-18.
- Buckingham, D. 2000. *After the death of childhood. Growing up in the age of electronic media.* Cambridge, Polity Press. [A gyermekkor halála után. Élni és felnőni az elektronikus média világában. Budapest, Helikon. (2002)]
- Bukowski, W.M., Sippola, L.K. & Newcomb, A.F. 2000. Variation in patterns of attraction to same- and other-sex peers during early adolescence. *Developmental Psychology*, 36, 147-154.
- Burghardt, G.M. 1997. Amending Tinbergen: A fifth aim for ethology. In: R.W. Mitchell, Thompson, N.S. & H.L. Miles (Eds.) *Anthropologism, anecdotes, and animals.* Albany, NY: State University of New York Press. 254-276.
- Burrell G. & Morgan G. 1988. *Sociological paradigms and organisational analysis.* Portsmouth, NH: Heineman.
- Bushman, B.J. & Bonacci, A.M. 2002. Violence and sex impair memory for television ads. *Journal of Applied Psychology*, 87, 557–564.
- Bushman, B.J. & Geen, R.G. 1990. Role of cognitive – emotional mediators and individual differences in the effects of media violence on aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 156-163.
- Buss, A.H. 1961. *The psychology of aggression.* New York, NY: John Wiley & Sons.
- Buss, A.H. & Durkee, A. 1957. An inventory for assessing different kind of hostility. *Journal of Consulting Psychology*, 21, 343–349.
- Buss, D.M. 1987. Sex differences in human mate selection criteria: An evolutionary perspective. In: Crawford, C., Smith, M.S. & Krebs, D. (Eds.) *Sociobiology and*

- psychology. *Ideas, issues, and applications*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 335- 351.
- Buss, D.M. 1989. Sex differences in human mate preferences: evolutionary hypotheses tested in 37 cultures. *Behavioral and Brain Sciences*. 12, 1-49.
- Buss, D.M. 2000. *The dangerous passion: Why jealousy is as necessary as love and sex*. New York, NY: Free Press. [Veszélyes szenvedély. Szerelem, szex és féltékenység. Budapest, Vince Kiadó. 2002.]
- Buss, D.M. 2002. *Veszélyes szenvedély. Szerelem, szex és féltékenység*. Budapest, Vince.
- Buss, D.M. 2005. *The murderer next door: Why the mind is designed to kill*. New York, Penguin.
- Buss, D.M., & Duntley, J.D. 2003. Homicide: An evolutionary psychological perspective and implications for public policy. In: N. Dess (Ed.) *Evolutionary psychology and violence: A primer for policymakers and public policy advocates*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc.
- Buss, D.M., & Duntley, J.D. 2006. The evolution of aggression. In: M. Schaller, J.A. Simpson and D.T. Kenrick (Eds.) *Evolutionary social psychology*. New York and Howe, Psychology Press. 263-286.
- Buss, D.M., Haselton, M.G., Shackelford, T.K., Bleske, A.L. & Wakefield, J.C. 1998. Adaptations, exaptations, and spandrels. *American Psychologist*, 53, 533-548.
- Byrnes, J.P., Miller, D.C. & Schafer, W.D. 1999. Gender differences in risk taking: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 125, 367-383.
- Cairns, R.B. 1979. *Social development: The origins and plasticity of interchanges*. San Francisco: W.H. Freeman.
- Cameron, D. (2000). *Good to talk? Living and working in a communication culture*. London, Sage.
- Campbell, D.T. 1969. Variation and selective retention in socio-cultural evolution. *General Systems*, 14, 69–85.
- Campbell, A. 1999. Staying alive: Evolution, culture, and women's intrasexual aggression. *Behavioral and Brain Sciences*, 22, 203-252.
- Campbell, A. 2005. Aggression. In: D.M. Buss, (Ed.) *The handbook of evolutionary psychology*. London. John Wiley and Sons. 628-652.
- Campbell, D.T. 1983. The two distinct routes beyond kin selection to ultrasociality: Implications for the humanities and social sciences. In: D. Bridgeman (Ed.) *The nature of prosocial development: Theories and strategies*. New York, NY: Academic Press. 11-39.
- Caporael, L.R. 1997. The evolution of truly social cognition: The core configurations model. *Personality and Social Psychology Review*, 1, 276-298.
- Cappella, J.N. 1996. Why biological explanation? *Journal of Communication*, 46, 4-7.
- Cappella, J.N. 2002. Cynism and social trust in the new media environment. *Journal of Communication*, 52, 229-241.
- Carey, J.W. 1989!2009. *Communication as culture. Essays on media and society*. Revised edition. Routledge, New York, NY.
- Carnerio, R.L. 1970. Theory of the origin of the state. *Science*, 169, 733-738.
- Carroll, J. 1995. Evolution and literary theory. *Human Nature*, 6, 119–134.
- Carroll, J. 1998. The deep structure of literary representation. *Evolution and Human Behavior*, 20, 159–173.
- Carroll, J. 2005. Literature and evolutionary psychology. In: D.M. Buss (Ed.) *The handbook of evolutionary psychology*. Hoboken, NJ, John Wiley and Sons. 931-952.

- Carroll, J. 2007. Evolutionary approaches to literature and drama. In: R.I.M. Dunbar & L. Barrett (Eds.) *Oxford handbook of evolutionary psychology*. Oxford, Oxford University Press. 637-648.
- Carroll, J. & Gottschall, J. (2007). Human nature and agonistic structure in canonical British novels of the nineteenth and early twentieth centuries: a content analysis. In Klein, U., Mellmann, K. & Metzger S. (Eds.) *Anthropologie und Sozialgeschichte der Literatur Heuristiken der Literaturwissenschaft*. Paderborn, Germany: Mentis.
- Caspi, A., Elder, G.H.Jr. & Bem, D.J. 1987 Moving against the world: Life-course patterns of explosive children. *Developmental Psychology*, 23, 308-313.
- Cavalli-Sforza, L.L. & Feldman, M.W. 1981. *Cultural transmission and evolution: A quantitative approach*. Princeton, Princeton University Press.
- Chagnon, N.A. 1979. Mate competition, favoring close kin, and village fissioning among the Yanomamö Indians. In: N.A. Chagnon & W. Irons (Eds.) *Evolutionary biology and human social behavior: An anthropological perspective*. North Scituate, MA: Duxbury Press. 86-132.
- Chagnon, N.A. & Irons, W. 1979. (Eds.) *Evolutionary biology and human behavior: An anthropological perspective*. North Scituate, MA: Duxbury Press.
- Chance, M.R.A. 1967. Attention structure as the basis of primate rank orders. *Man*, 2, 503-518.
- Chance, M.R.A. 1976. The Organization of attention in group. In: M. Von Cranach, (Ed.) *Methods of inference from animal to human behaviour*. Paris, Mouton, The Hague.
- Chance, M.R.A. & Larsen, R.R. 1976. *The social structure of attention*. London: John Wiley and Sons.
- Cheney, D.L. & Seyfarth, R.M. 1990. *How monkey see the world: Inside the mind of another species*. Chicago, Chicago University Press.
- Chia, S.C., Lu, K-H. & McLeod, D.M. 2004, Sex, lies, and video compact disc: A case study on third-person perception and motivations for media censorship. *Communication Research*, 31, 109-130.
- Cialdini, R.B. 2009. *Influence. Science and practice. Fifth edition*. Boston, Allyn & Bacon. [Hatás. *A befolyásolás pszichológiája*. Budapest, HVG Kiadó. 2009.]
- Coe, K., Aiken, N.E. & Palmer, C.T. 2006. Once upon a time: ancestors and the evolutionary significance of stories. *Anthropological Forum*, 16, 21-40.
- Cohen, S. 1972. *Folk devils and moral panics*. Oxford, Martin Robertson.
- Cohen, J. & Weimann, G. 2008, Who's afraid of reality shows?: Exploring the effects of perceived influence of reality shows and the concern over their social effects on willingness to censor. *Communication Research*, 35, 382-397.
- Coie, J.D. & Dodge, K.A. 1998. Aggression and antisocial behavior. In: W. Damon & N. Eisenberg (Eds.) *Handbook of child psychology. Volume 3. Social, emotional, and personality development*. New York: NY: John Wiley and Sons. 779-862.
- Cole, T. & Teboul, J.C.B. 2004. Non-zero-sum collaboration, reciprocity and the preference for similarity: Developing an adaptive model of close relational functioning. *Personal Relationships*, 11: 135-160.
- Condit, C.M. 2000. Culture and biology in human communication: Toward a multi-causal model, *Communication Education*, 49, 7-24.
- Coombs, C.H. 1967. Thurstone's measurement of social values revisited forty years later. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 85-91.
- Cosmides, L. 1989. The logic of social exchange: Has natural selection shaped how humans reason? Studies with the Wason selection task. *Cognition*, 31, 187-276.

- Cosmides, L. & Tooby, J. 1987. From evolution to behavior: Evolutionary psychology as the missing link. In: J. Dupré, (ed.) *The latest on the best: Essays, on evolution and optimality*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Cosmides, L. & Tooby, J. 1992. The psychological foundation of culture. In: J.H. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Eds.) *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*. New York, NY: Oxford University Press. 19-136.
- Cosmides, L. & Tooby, J. (1994) Origins of domain specificity: The evolution of functional organization. In: L.A. Hirschfeld, & S.A. Gelman, (Eds) *Mapping the mind. Domain specificity in cognition and culture*. Cambridge, Oxford University Press.
- Cosmides, L. & Tooby, J. 1996, Are humans good intuitive statisticians after all? Rethinking some conclusions from the literature on judgment under uncertainty. *Cognition*, 50: 41–77.
- Cosmides, L. & Tooby, J. 1997. Evolutionary psychology: a Primer. <http://www.psych.ucsb.edu/research/cep/primer.html>. [Evolúciós pszichológia: alapozó kurzus. *Replika*, No. 40. 101–124. 2000.]
- Courtwright, D.T. 1996. *Violent land: Single men and social disorder from the frontier to the inner city*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Coyne, S.M. 2007. Does media violence cause violent crime? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 13, 205–211.
- Coyne, S.M. & Archer, J. 2004. Indirect aggression in the media: A content analysis of British television programs. *Aggressive Behavior*, 30, 254-271.
- Coyne, S.M. & Whitehead, E. 2008. Indirect aggression in animated Disney films. *Journal of Communication*, 58, 382–395.
- Coyne, S.M., Archer, J. & Eslea, M. 2004. Cruel intentions on television and in real life: Can viewing indirect aggression increase viewers' subsequent indirect aggression? *Journal of Experimental Child Psychology*, 88, 234-253.
- Craig, R.T. 1999. Communication theory as a field. *Communication Theory*, 9, 119–161.
- Craig, R.T. 2005. How we talk about how we talk: Communication theory in the public interest. *Journal of Communication*, 55, 659–667.
- Crick, N.R. & Grotpeter, J.K. 1995. Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Crick, N.R., Casas, J.F. & Mosher, M. 1997. Relational and overt aggression in preschool. *Developmental Psychology*, 33, 579- 588.
- Crick, N.R., Werner, N.E., Casas, J.F., O'Brien, K.M., Nelson, D.A., Grotpeter, J.K. & Markon, K. 1999. Childhood aggression and gender: A new look at an old problem. *Nebraska Symposium on Motivation. Gender and Motivation*. 45, 75-141.
- Cummins, D. 2000. How the social environment shaped the evolution of mind. *Synthese*, 122, 1-26.
- Cummins, D. 2005. Dominance, status, and social hierarchies. In: D. Buss (Ed.) *Handbook of evolutionary psychology*. New York, John Wiley. 676-697.
- Curran, J. & Gurevitch, M. (1996) *Mass Media and Society*. London, Arnold.
- Csányi V. 1986. *Agresszió az élővilágban*. Budapest, Natura.
- Csányi V. 1999. *Az emberi természet. Humánológia*. Budapest, Vince.
- Csányi V. 2002. *Etológia*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Császai L. 2002. *A média rítusai*. Budapest, Osiris - MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.

- Császi L. 2003. *Tévéerőszak és morális pánik*. Budapest, Új Mandátum.
- Császi L. 2008. Médiakutatás a kulturális fordulat után. *Médiakutató*, 9/3/
- Daly, M. & Wilson, M.I. 1988. *Homicide*. New York, NY: Aldine de Gruyter.
- Darwin, Ch. 1859. *On the origin of species*. London, John Murray.
- Darwin, Ch. 1872. *The expression of the emotions in man and animals*. London, John Murray [Az ember és az állat érzelmeinek kifejezése. Budapest, Gondolat. 1963.]
- Davison, W.P. 1983, The third-person effect in communication. *Public Opinion Quarterly*, 47, 1–15.
- Deetz, S. 2000. Conceptual foundation. In: F. M. Jablin, & L. Putnam (Eds.) *The new handbook of organizational communication: Advances in theory, research, and methods*. Thousand Oaks, CA. Sage. 3-46.
- DeFleur, M.L. 1998. Where have all the milestones gone? The decline of significant research on the process and effects of mass communication. *Mass Communication and Society*, 1, 85–98.
- DeFleur, M.L. & Ball-Rokeach, S. 1972. *Theories of mass communication. Forth edition*. New York, Longman.
- Dennis, E. E. & Wartella, E. (1996) *American communication research: The remembered history*. Mahwah, New York, Lawrence Erlbaum Associates.
- de Waal, F.B.M. 1989. *Peacemaking among primates*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- de Waal, F.B.M. 1996. *Good natured. The origins of right and wrong in humans and other animals*. Cambridge, MA, Harvard University Press. [Jótermészetűek. A jó és a rossz eredete az emberben és más állatokban. Budapest, Műszaki Kiadó. 2001.]
- de Waal, F.B.M. 1996b. Conflict as negotiation. In: W.C. McGrew, L.F. Marchant & T. Nishida (Eds.) *Great Ape Societies*. Cambridge, Cambridge University Press. 159-172.
- de Waal, F.B.M. 1998. *Chimpanzee politics. Power and sex among apes. Revisited edition*. Baltimore & London, The Johns Hopkins University Press.
- de Waal, F.B.M. 2000. Primates: A natural heritage of conflict resolution. *Science*, 289, 586-590.
- Dimmick, J.W. 2003. *Media competition and coexistence. The theory of the nish*. Mahwah, NY: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dodge, K.A., Coie, J.D., Pettit, G.S. & Price, J.M. 1990. Peer status and aggression in boys' groups: developmental and contextual analyses. *Child Development*, 61, 1289–1309.
- Dollard, D.J., Doob, L.W., Miller, N.E., Mowrer, O.H. & Sears, R.R. (1939) *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Duby, G. 1978. *Emberek és struktúrák a középkorban*. Budapest, Magvető.
- Dunbar, R.I.M. 1988. *Primate social systems*. Ithaca, Cornell University Press
- Dunbar, R.I.M. 1993. Coevolution of neocortical size, group size and language in humans. *Behavioral and Brain Sciences*, 16, 681-735.
- Dunbar, R.I.M. 1998. Social brain hypothesis. *Evolutionary Anthropology*, 6, 178-190.
- Dunbar, R.I.M. 2005. Why are good writers so rare? An evolutionary perspective on literature. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, 3, 7-21.
- Dunbar, R.I.M. 2010. Putting evolution back into the social sciences. *Journal of Evolutionary Psychology*, 8: 127-137.
- Dunbar, R.I.M., Clark, A. & Hurst, N.L. 1995. Conflict and cooperation among the Vikings: Contingent behavioral decisions. *Ethology and Sociobiology*, 16, 233-246.



- Dunbar, R.I.M., Knight, C. & Power, C. (Eds.) 1999. *The evolution of culture. An interdisciplinary view*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Duntley, J.D. 2005. Adaptations to dangers from humans. In: D.M. Buss, (Ed.) *The handbook of evolutionary psychology*. New York, NY: John Wiley and Sons. 224-249.
- Eibl-Eibesfeldt, I. 1979. Ritual and ritualization from a biological perspective. In: M. von Cranach, & F. Foppa, (Eds.): *Human ethology. Claims and limits of a new discipline*. Cambridge, Cambridge University Press. 3–55.
- Eibl-Eibesfeldt, I. 1989. *Human ethology*. New York, NY: Aldine de Gruyter.
- Eibl-Eibesfeldt, I. & Slater, F.K. 1998. *Indoctrinability, warfare and ideology: Evolutionary perspectives*. Oxford, Berghahn Books.
- Eisenberg-Berg, N. & Neal, C. 1979. Children's moral reasoning about their own spontaneous prosocial behavior. *Developmental Psychology*, 15, 228-229.
- Eisenberger, N.I., Lieberman, M.D. & Williams, K.D. 2003. Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, 302, 290–292.
- Eisner, M. 2003. Long-term historical trends in violent crime. In: M. Tonry (Ed.). *Crime and justice. A review of research, Vol. 30*, Chicago and London: University of Chicago Press. 83–142.
- Elias, N. 1978. *The civilizing process. Vols. 1–2*. Oxford: Oxford University Press. [A civilizáció folyamata. 2. javított kiadás. Budapest: Gondolat. 2004.]
- Eller, J.D. 2006. *Violence and culture*. Belmont, CA: Thomson & Wadsworth.
- Ellis, D.G. 2010. Intergroup conflict. In: C.R. Berger, M.E. Roloff & D.R. Roskos-Ewoldsen, (Eds.) *Handbook of Communication Science*. Thousand Oaks, CA: Sage. 291-308.
- Eron, L.D. 1982. Parent-child interaction, Television Violence and Aggression of Children. *American Psychologist*, 42, 435–442.
- Eveland, W.P., Nathanson, A.I., Detenber, B.H. & McLeod, D.M. 1999. Rethinking the social distance corollary: Perceived likelihood of exposure and the third-person perception. *Communication Research*, 26, 275–302.
- Eyal, K. & Kunkel, D. 2008. The effects of sex in television drama shows on emerging adults' sexual attitudes and moral judgments. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52, 161-181.
- Feather, N.T. 1994. Attitudes toward high achievers and reactions to their fall: Theory and research concerning tall poppies. *Advances in Experimental Social Psychology*, 26, 1–73.
- Fehr, B. 1996. *Friendship processes*. Thousand Oaks, Sage.
- Felson, R. B. (1996): Mass media effects on violent behavior. *Annual Review of Sociology*, 22: 103–128.
- Feshbach, S. 1964. The Function of Aggression and the Regulation of Aggressive Drive. *Psychological Review*, 71, 257–272.
- Feshbach, S. 1970. Aggression. In: P.H. Mussen (Ed.) *Carmichael's manual of child psychology. Vol. 2*. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Feshbach S. 1971. Dynamics and morality of violence and aggression: Some psychological considerations. *American Psychologist*, 26, 281–292.
- Festinger, L. 1957. *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, Stanford University Press. [Kognitív disszonancia elmélete. Budapest, Osiris. 2000.]
- Fiske, S.T. & Taylor, S.E. 1991. *Social cognition. Second edition*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Fiske, S.T. 2004. *Social beings. Core motives in social psychology*. New York: John Wiley & Sons [Társas alapmotívumok. Budapest: Osiris, 2006].

- Flinn, M.V., Geary, D.C. & Ward, C.V. 2005. Ecological dominance, social competition, and coalitionary arms races: Why humans evolved extraordinary intelligence. *Evolution and Human Behavior*, 26, 10-46.
- Floyd, K. & Haynes, M.T. 2006. The theory of natural selection: An evolutionary approach to family communication. In: D.O. Braithwaite & Baxter, L.A. (Eds.) *Engaging theories in family communication. Multiple perspectives*. Thousand Oaks, CA: Sage. 325-340.
- Floyd, K., Mikkelsen, A.C. & Hesse, C. 2008. *The biology of human communication. Second edition*. Mason, OH: Cengage Learning.
- Felson, R.B. 1996. Mass media effects on violent behavior. *Annual Review of Sociology*, 22, 103-128.
- Fiske, S.T. & Taylor, S.E. 1991. *Social cognition, Second edition*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Forgas, J.P., Brown, L.B. & Menyhart, J. 1980. Dimensions of aggression: The perception of aggressive episodes. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 210-227.
- Forrest, S., Eatough, V. & Mark Shevlin, M. 2005. Measuring adult indirect aggression: The development and psychometric assessment of the indirect aggression scales. *Aggressive Behavior*, 31, 84-97.
- Freedman, J.L. 1984. Effect of television violence on aggressiveness. *Psychological Bulletin*, 96, 227-246.
- Frydman, M. 1993. *Télévision et violence*. de Charleroi, Belgique, Les Éditions Médicales et Paramédicales. [*Televízió és agresszió*. Budapest, Pont. 1999.]
- Galtung, J. 1975. Violence, peace, and peace research. In: J. Galtung (Ed.) *Peace, research, education, action, essays in peace research. Vol.1*. Copenhagen: Ejlers. 109-134.
- Gatti, U. & Tremblay, R.E. 2005. Social capital and physical violence. In: R.E. Tremblay, W.W. Hartup & J. Archer (Eds.) *Developmental origins of aggression*. New York and London: The Guilford Press. 398-424.
- Geary, D.C. 2005. *The origin of mind: Evolution of brain, cognition, and general intelligence*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Geary, D.C. 2007. An integrative model of human brain, cognitive, and behavioral evolution. *Acta Psychologica Sinica*, 39, 383-397.
- Geary, D.C. 2010. *Male, female: The evolution of human sex differences*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Green, M.C. & Brock, T.C. 2000. The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 701-721.
- Geen, R.G. 1990. *Human aggression*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Geen, R.G. 1997. Aggression and antisocial behavior. In: Gilbert, D.T. , Fiske, S.T. & Lindzey, G. (Eds.) *Handbook of social psychology. Volume 2*. New York: McGraw-Hill. 317-356.
- Geertz, C. 1973. Dep play: Notes on the Balinese cockfight. *The Interpretation of Cultures*. New York, Basic Book. 412-453. [Mély leírás: Jegyzetek a bali kaksviadalról. Geertz,C. *Az értelmzés hatalma. Antropológiai írások*. Budapest, Századvég. 126-169. 1994.]
- Gendreau, P.L. & Archer, J. 2005. Subtypes of aggression in humans and animals. In: R.E. Tremblay, W.W. Hartup, & J. Archer (Eds.) *Developmental origins of aggression*. New York, NY: The Guilford Press. 25-46.
- Gentile, D.A., Saleem, M. & Anderson, C.A. 2007. Public policy and the effects of media violence on children. *Social Issues and Policy Review*, 1, 15-61.

- Gerbner, G. 2000. *A média rejtett üzenete*. Budapest, Osiris Kiadó MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.
- Gerbner, G., Gross, L., Signorelli, N. & Morgan, M. 1980. Aging with television: Images on television drama and conception of social reality. *Journal of Communication*, 30, 37-47.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. & Signorelli, N. 1994. Growing up with television: the cultivation perspective. In: J. Bryant and D. Zillmann (Eds.) *Media effects. Advances in theory and research*. Hillsdale, New Jersey. Lawrence Erlbaum. 17-42.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorelli, N. & Shanahan, J. 2002. Growing up with television: the cultivation processes. In: J. Bryant and D. Zillmann (Eds.) *Media effects. Advances in theory and research. Second edition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 43-67.
- Giddens, A. 1993. *Sociology. Second edition*. Cambridge, Polity Press. [Szociológia. Budapest, Osiris. 1995.]
- Gigerenzer, G. 1991. How to make cognitive illusions disappear: beyond “heuristics and biases.” In: W. Stroebe & M. Hewstone (Eds.): *European Review of Social Psychology*, Vol. 2. Chichester, Wiley. 83–115.
- Gigerenzer, G. 1996. On narrow norms and vague heuristics: A rebuttal to Kahneman and Tversky. *Psychological Review*, 103: 592–596.
- Gilbert, D.T. 1991. How mental systems believe. *American Psychologist*, 46, 107-119.
- Gilbert, D.T., Fiske, S.T. & Lindzey, G. (Eds.) 1998. *The handbook of social psychology. Fourth edition*. New York, NY: Oxford University Press.
- Gluscock, J. 2001. Gender roles on prime-time network television: demographics and behaviors. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 45, 650-669.
- Glynn, C.J. & Ostman, R.E. 1988. Public opinion about public opinion. *Journalism Quarterly*, 65, 299–306.
- Goldberg, V. 1998. Death takes a holiday, sort of. In: J. Goldstein (Ed.) *Why we watch? The attractions of violent entertainment*. Oxford, Oxford University Press. 27-52.
- Goldman, A. 1993. *Philosophical Applications of Cognitive Science*. Boulder, CO, Westview Press.
- Goldstein, J. (1998) *Why we watch. The attractions of violent entertainment*. New York & Oxford, Oxford University Press.
- Goodall, J. 1986. *The chimpanzees of Gombe. Patterns of behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gould, S. J. 1991. Exaptation: A crucial tool for evolutionary psychology. *Journal of Social Issues*, 47, 43-65.
- Gould, S. J. & Lewontin, R. C. 1979. The spandrels of San Marco and the Panglossian paradigm: A critique of the adaptationist programme. *Proceedings of the Royal Society of London B*, 205, 581-598.
- Graham, H.D. & Gurr, T.R. 1969. *Violence in America: Historical and comparative perspective. A report to the national commission on the causes and prevention of violence*. Washington, DC: Government Printing Office.
- Greene, J.O. & Burleson, B.R. (Eds.) 2003. *Handbook of communication and social skills*. Mahwah, New Jersey. Lawrence Erlbaum.
- Grimes, T., Anderson J.A. & Bergen, L. 2008. *Media violence and aggression: science and ideology*. Los Angeles, CA: Sage.
- Griffin, E. 2001. *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest, Harmat.

- Grimes, T. & Bergen, L. 2008. The epistemological argument against a causal relationship between media violence and sociopathic behavior among psychologically well viewers. *American Behavioral Scientist*, 51, 1137-1154.
- Gripsrud, J. 1999. *Mediekultur, mediesamfunn*. Oslo, Universitetsforlaget. [Médiakultúra, médiatársadalom. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 2006.]
- Gunther, A.C. 1991. What we think others think: cause and consequence in the third-person effect. *Communication Research*, 18, 355–372.
- Gunther, A.C. 1998. The persuasive press inference: effects of mass media on perceived public opinion. *Communication Research*, 25, 486–504.
- Gunther, A.C. & Thorson, E. 1992. Perceived persuasive effects of product commercials and public service announcements: Third-person effects in new domains. *Communication Research*, 19, 574–596.
- Gunter, B. 1994. The question of media violence. In: J. Bryant, & D. Zillmann, (Eds.) *Media effects. Advances in theory and research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 163-212.
- Gunter, B. 2002. *Media sex. What are the issues?* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gunter, B. 2008. Media violence: Is there a case for causality? *American Behavioral Scientist*, 51, 1061-1122.
- Gunter, B., Harrison, J.L. & Wykes, M. 2003. *Violence on television. Distribution, form, context, and themes*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Guttman, A. (1998) The appeal of violent sport. In: Goldstein, J. (ed.) *Why we watch. The attractions of violent entertainment*. New York & Oxford, Oxford University Press. 7–26.
- Gürek, Ö., Irlenbusch, B. & Rockenbach, B. 2006. The competitive advantage of sanctioning institutions. *Science*, 312, 108-111.
- Haidt, J. 2001. The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108, 814–834.
- Haidt, J. & Joseph, C. 2004. Intuitive ethics: how innately prepared intuitions generate culturally variable virtues. *Daedalus*, 133, 4, 55-66.
- Hall, S. 1976. Media and violence. In: N. Tutt (Ed.) *Violence*. London, HMSO. 221-237. [A média és az erőszak. *Replika*, No. 35, 43-54. 1999.]
- Hall, S. 1980. Encoding/decoding. In: S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (Eds.) *Culture, media, language*. London: Hutchinson. 128-139. [Kódolás, dekódolás. In: Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrúd & Sári László (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest, Osiris. 2002]
- Harcourt, A.H. 1992. Cooperation in conflicts: Commonalities between humans and other animals. *Politics and Life Sciences*, 11, 251–259.
- Harris, M.B. 1991. Effects of sex of aggressor, sex of target, and relationship on evaluations of physical aggression. *Journal of Interpersonal Violence*, 6, 174-186.
- Hartup, W.W. (2005) The development of aggression: where do we stand? In: R.E. Temblay, W.W. Hartup & J. Archer (Eds.) *Developmental origins of aggression*. New York & London: The Guilford Press. 3–22.
- Haselton, M.G. & Buss, D.M. 2000. Error management theory: A New perspective on biases in cross-sex mind reading. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 81–91.
- Haselton, M.G. & Funder, D.C. 2006. The evolution of accuracy and bias in social judgement. In: M. Schaller, J.A. Simpson & D.T. Kenrick (Eds.) *Evolution and social psychology*. New York, NY: Psychology Press. 15-38.

- Haselton, M.G., Nettle, D. & Andrews, P.W. 2005. The evolution of cognitive bias. In: D.M. Buss (Ed.) *The handbook of evolutionary psychology*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 724-746.
- Hay, D.F. 2007. The gradual emergence of sex differences in aggression: alternative hypotheses. *Psychological Medicine*, 1-11.
- Hearold, S. A synthesis of 1043 effects of television on social behavior. In G. Comstock, (Ed.) *Public communication and behavior.Vol.1*. San Diego, California, Academic Press. 65-133.
- Henrich, J. & Gil-White, F.J. 2001. The evolution of prestige: Freely conferred deference as a mechanism for enhancing the benefits of cultural transmission. *Evolution and Human Behavior*, 22: 165-196.
- Hepworth, J.T. & West, S.G. 1988. Lynchings and the economy: A time-series reanalysis of Hovland and Sears (1940). *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 239-247.
- Hinde, R.A. 1990. The extent and limitation of the contributions of biology to understanding human social behaviour. *Netherlands Journal of Zoology*. 40, 729-744.
- Hoffner, C.A. & Levine, K.J. 2005. Enjoyment of mediated fright and violence: A meta-analysis. *Media Psychology*, 7, 207-237.
- Homer-Dixon, T. F. 1999. *Environment, scarcity, and violence*. Princeton, NJ: Princeton University Press [*Környezet, szűkösség, erőszak*. Budapest: Typotex, 2004].
- Hopp, M. & Rasa, O.A.E. 1990. Territoriality and threat perceptions in urban humans. In: J. van der Dennen, & V. Falger, (eds). *Sociobiology and conflict. Evolutionary perspectives on competition, cooperation, violence and warfare*. Chapman and Hall, London. 131-146.
- Horvát J. 2000. *Televíziós ismeretek*. Budapest, Média Hungária.
- Hovland, C.J. & Sears, R.R. 1940. Minor studies in aggression: VI. Correlation of lynchings with economic indices. *Journal of Psychology*, 9, 301-310.
- Hrdy, S.B. 1981. *The woman that never evolved*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hrdy, S.B., & Williams, G.C. 1983. Behavioral biology and the double standard. In: S.B. Hrdy & G.C. Williams (Eds.) *Social behavior of female vertebrates*. New York, NY: Academic Press.
- Huessman, L.R. 1988. An information processing model for the development of aggression. *Aggressive Behavior*, 14: 13-24.
- Huesmann, L.R. & Eron, L.D. 1986. *Television and the aggressive child: A cross-national comparison*. Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum.
- Huesmann, L.R., Eron, L.D., Lefkowitz, M.M. & Walder, L.O. 1984. Stability of Aggression over Time and Generations. *Developmental Psychology*, 20, 1120-1134.
- Huesmann, L.R., Lagerspetz, K. & Eron, L.D. 1984. Intervening variables in the television violence-aggression relation: evidence from two countries. *Developmental Psychology*, 20, 746-775.
- Huesmann, L.R. & Miller, L.S. 1994. Long-term effects of repeated exposure to media violence in childhood. In: L.R. Huesmann (Ed.) *Aggressive behavior: current perspectives*. New York, NY: Plenum Press. 153-186.
- Huesmann, L.R., Moise, J.F. & Podolski, C.L. 1997. The effects of media violence on the development of antisocial behavior. In: D.M. Stoff, J. Breiling & J.D. Maser

- (Eds.) *Handbook of antisocial behavior*. New York, NY: John Wiley & Sons. 181-193.
- Huntingford, F.A. & Turner, A.K. 1987. *Animal conflict*. London, Chapman and Hall.
- Hurwitz, J. & Mark P. 1997. Public perceptions of race and crime: The role of racial stereotypes. *American Journal of Political Science*, 41, 375-401.
- Infante, D.A. 1987. Aggressiveness. In: J.C. McCroskey & J.A. Daly (Eds.) *Personality and interpersonal communication*. Newbury Park, CA: Sage. 157-192.
- Infante, D.A. and Rancer, A.S. 1996. Argumentativeness and verbal aggressiveness: A review of recent theory and research. *Communication Yearbook*, 19, 319-351.
- Jensen, K.B. 2002a. Media effects. Quantitative traditions. In: K.B. Jensen (Ed.) *A handbook of media and communication research. Qualitative and quantitative methodologies*. London and New York, Routledge. 138-155.
- Jensen, K.B. 2002b. Media reception. Qualitative traditions. In: K.B. Jensen (Ed.) *A handbook of media and communication research. Qualitative and quantitative methodologies*. London and New York, Routledge. 156-170.
- Jo, E. and Berkowitz, E. 1994. A priming effect analysis of media influences: an update. In: J. Bryant, and D. Zillmann (Eds.) *Media effects. Advances in theory and research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 43-60.
- Jones, E.E. & Nisbett, R.E. 1972. The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior. In: E.E. Jones, D. Kanouse, H.H. Kelley, R.E. Nisbett, S. Valins & B. Weiner (Eds.): *Attribution: Perceiving the Causes of Behavior*. Morristown, NJ: General Learning Press. 79-94.
- Jones, S.E. & LeBaron, C.D. 2002. Research on the relationship between verbal and nonverbal communication: emerging integrations. *Journal of Communication*, 52, 499-521.
- Johnson, G.R. 1995. The evolutionary origins of government and politics. In: A. Somit & S.A. Peterson (Eds.) *Research in biopolitics. Vol. 3. Human nature and politics*. Greenwich, Connecticut, Jai Press. 243-305.
- Johnson, J.G., Cohen, P., Smailes, E.M., Kasen, S. & Brook, J.S. 2002. Television viewing and aggressive behavior during adolescence and adulthood. *Science*, 295, 2468-2471.
- Kahneman, D. & Tversky, A. 1973, On the psychology of prediction. *Psychological Review*, 80, 237-251.
- Kahneman, D. & Tversky, A. 1996, On the reality of cognitive illusions. *Psychological Review*, 103, 582-591.
- Kano, T. 1992. *The last ape. Pygmy chimpanzee behavior and ecology*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Kapferer, J.-N. 1985. *L'enfant et la publicité: les chemins de la séduction*. Paris, Dunod.
- Kenrick, D.T., Li, N.P., & Butner, J. 2003. Dynamical evolutionary psychology: Individual decision rules and emergent social norms. *Psychological Review*, 110, 3-28.
- Kenrick, D.T., Maner, J.K., Butner, J., Li, N.P., Backer, D.V. & Schaller, M. 2002. Dynamical evolutionary psychology: Mapping the domains of the new interactionist paradigm. *Personality and Social Psychology Review*, 6, 347-356.
- Kelner, D., Hidt, J. & Shiota, M.N. 2006. Social functionalism and the evolution of emotions. In: M. Schaller, J.A. Simpson & D.T. Kenrick (Eds.) *Evolution and social psychology*. New York, NY: Psychology Press. 115-148.
- Klimmt, C. & Vorderer, P. 2010. Media entertainment. In: C.R. Berger, M.E. Roloff & D.R. Roskos-Ewoldsen, (Eds.) *Handbook of Communication Science*. Thousand Oaks, CA: Sage. 345-362.

- Koerner, A.F. & Floyd, K. 2010. Evolutionary perspectives on interpersonal communication. In: S.W. Smith & Wilson, S.R. (Eds.) *New direction in interpersonal communication research*. Thousand Oaks, CA: Sage. 27-47.
- Kosfeld, M., Heinrichs, M., Zak, P.J., Fischbacher, U. & Fehr, E. 2005. Oxytocin increases trust in humans. *Nature*, 436, 673-676.
- Krahe, B. 2001. *Social psychology of aggression*. New York, Psychology Press.
- Krcmar, M. & Kean, L.G. 2005. Uses and gratifications of media violence: Personality correlates of viewing and liking violent genres. *Media Psychology*, 7, 399-420.
- Krebs, D.L. 1998. The evolution of moral behaviors. In: C. Crawford & D.L. Krebs (Eds.) *Handbook of evolutionary psychology. Ideas, issues, and applications*. Mahwah, NJ. Lawrence Erlbaum. 337-368. [A morális viselkedésformák evolúciója. Kulcsár Zs. (szerk.) *Morális fejlődés, empátia és altruizmus*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 315-346. 1999.]
- Krebs, D.L. 2008. Morality: An evolutionary account. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 149-172.
- Krebs, J.R. & Davies, N.B. 1987. *An introduction to behavioural ecology, Second edition*. Cambridge, Massachusetts, Sinauer.
- Krebs, J.R. & Dawkins, R. 1984. Animal signals: mind-reading and manipulation. In: J.R. Krebs & N.B. Davies (Eds.) *Behavioural ecology. An evolutionary approach*. Oxford: Blackwell, 380- 402.
- Krcmar, M. & Greene, K. 1999. Predicting exposure to and uses of television violence. *Journal of Communication*, 49, 24-45.
- Kruger, D.J., Fisher, M. & Jobling I. 2003. Proper and dark heroes as dads and cads: Alternative mating strategies in british romantic literature. *Human Nature*, 14, 305-317.
- Lagerspetz, K.M.J. 1989. Media and the social environment. In: J. Groebel & R.A. Hinde (Eds.) *Aggression and war. Their biological and social bases*. Cambridge, Cambridge University Press. 164-172.
- Lagerspetz, K.M.J. & Björkqvist, K. 1994. Indirect aggression in boys and girls. In: L.R. Huesmann (Ed.) *Aggressive Behavior. Current Perspectives*. New York and London, Plenum Press. 131-150.
- Lagerspetz, K.M.J. & Björkqvist, K. & Peltonen, T. 1988. Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11–12-year-old children. *Aggressive Behavior*, 14, 303–315.
- Laland, K.N. & Brown, G.R. 2002. *Sense and Nonsense. Evolutionary Perspectives on Human Behavior*. Oxford, Oxford University Press.
- Langan, P.A. & Farrington, D.P. 1998. *Crime and justice in the United States and in England and Wales, 1981–1996*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics.
- Lasorsa, D.L. 1992. Policymakers and the third-person effect. In: J.D. Kenamer (Ed.): *Public opinion, the press, and public policy*. Westport, CT: Praeger. 163–175.
- László J. 2005. Narrative psychology as cultural and evolutionary psychology. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, 3, 287-300.
- László J. 2008. *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Budapest, Új Mandátum.
- Lazarsfeld, P.F. & Berelson, B. & Gaudet, H. 1944. *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign*. New York: Duell, Sloan & Pearce.
- Leary, M.R. 1999. Making sense of self-esteem. *Current Directions in Psychological Science*, 8, 32-35.

- Leary, M.R., Kowalski, R.M., Smith, L. & Phillips, S. 2003. Teasing, rejection, and violence: Case studies of the school shootings *Aggressive behavior*, 29, 202–214.
- Lee, P.C. 1994. Social structure and evolution. In: P.J.B. Slater & T.R. Halliday (Eds.) *Behaviour and evolution*. Cambridge, Cambridge University Press. 266-303.
- LeVine, R.A. & Campbell, D.T. 1973. *Ethnocentrism: Theories of Conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Lewis, M. & Alessandri, S.M., & Sullivan, M.W. 1990. Violation of expectancy, loss of control, and anger expressions in young infants. *Developmental Psychology*, 26., 745–751.
- Lindlof, T.R. 2009. Qualitative methods. In: R.L. Nabi & M.B. Oliver (Eds.) *The Sage handbook of media processes and effects*. Thousand Oaks, CA: Sage. 53-66.
- Littlejohn, S.W. & Foss, K.A. (2005) *Theories of human communication. Eight edition*. Belmont, CA., Thomson Wadsworth.
- Littlejohn, S.W. & Foss, K.A. 2009. *Encyclopedia of communication theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Livingstone, S. 1996. On the continuing problem of media effects. In: Curran, J. and Gurevitch, M, *Mass Media and Society*. London, Arnold. 305–324.
- Loeber, R., Lacourse, E. & Homish, D.L. 2005. Homicide, violence, and developmental trajectories. In: R.E. Tremblay, W.W. Hartup & J. Archer (Eds) *Developmental origins of aggression*. New York & London: The Guilford Press. 202–219.
- Lowery, S. & De Fleur, M. L. (1983) *Milestones in mass communication research*. White Plains, NY: Longman.
- Lowery, S. & De Fleur, M. L. (1995) *Milestones in mass communication research. Third edition*. White Plains, NY: Longman.
- Luthi, M. 1982. *The European folktale: form and nature*. Niles, J.D. transformation. Philadelphia, Institute for the Study of Human Issues (ISHI).
- Lumsden, C.J. 1988. Psychological development: Epigenetic rules and gene-culture coevolution. In: K.B. McDonald, (Ed.) *Sociobiological perspectives on human development*. New York, Springer-Verlag. 234–267.
- Lumsden, C.J. & Wilson, E.O. 1981. *Genes, mind, and culture. The coevolutionary process*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Maccoby, E.E. 1998. *The two sexes.growing up apart, coming together*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Maccoby, E.E. & Jacklin, C.M. 1980. Sex differences in aggression: A rejoinder and reprise. *Child Development*, 51, 964-980.
- Mares, M.L. & Woodard, E.H. 2001. Prosocial effects on children's social interactions. In: D.G. Singer & Singer, J.L. (Eds.) *Handbook of children and media*. Thousand Oaks, CA: Sage. 183-206.
- Martinez, A. 1992. *Scientific knowledge about television violence*. Canadian Radio-television and Telecommunications Commission, May 1992. [http://www.media-awareness.ca/english/resources/research\\_documents/reports/violence/upload/Scientific-Knowledge-about-Television-Violence-Report.pdf](http://www.media-awareness.ca/english/resources/research_documents/reports/violence/upload/Scientific-Knowledge-about-Television-Violence-Report.pdf) Utolsó letöltés: 2010. 08.16.
- Miall, D.S. 1998. An evolutionary approach to literary reading. Theory and predictions. A revised extract from "Towards a psychology of neoformalism: Empirical studies of literary response" presented at the University of California at Santa Barbara, October 20, 1998 in the Evolutionary and Behavioral Social Sciences Speaker Series.
- Miall, D.S. & Dissanayake, E. 2003. The poetics of babytalk. *Human Nature*, 14., 337-364.



- Mandelbaum, J. 2003. How to „do things” with narrative: A communication perspective on narrative skill. In: J.O. Greene & B.R. Burleson (Eds.) *Handbook of communication and social interaction skills*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 595-633.
- Manusov, V. & Patterson, M.L. (Eds.) 2006. *The Sage handbook of nonverbal communication*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Martin, J.N. & Nakayama, T.K. 1999. Thinking dialectically about culture and communication. *Communication Theory*, 9, 1–25.
- Masters, R.D. 1986. Ostracism, voice, and exit: The biology of social participation. *Ethology and Sociobiology*, 7, 379-395.
- Masters, R.D. 1989. *The nature of politics*. New Haven, Yale University Press.
- Maume, M.O. & Lee, M.R. 2003. Social institutions and violence: A sub-national test of institutional anomie theory. *Criminology*, 41, 1137–1172.
- Maynard-Smith, J. 1984. Science vs myth. *Natural History*, November: 11–24.
- Maynard Smith, J. & Price, G.R. 1973. The logic of animal conflict. *Nature*, 246, 15-18.
- Mátay M. 2009. Felügyelet és szórakozás. Az erőszak nyilvánossága. In: Stachó L. & Molnár. B. (szerk.) *A médiaerőszak. Tények, mítoszok, viták*. Mathias Corvinus Collegium - Századvég. 73-100.
- McAdams, D.P. 2001. The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, 5: 100-122.
- McLeod, D.M., Eveland, W.P. & Nathanson, A.I. 1997. Support for censorship of violent and misogynic rap lyrics: An analysis of the third-person effect. *Communication Research*, 24, 153–174.
- McQuail, D. 1994. *Mass communication theory: An introduction*. Newbury Park, CA: Sage. [A tömegkommunikáció elmélete. Budapest, Osiris. 2003.]
- Mealey, L., Daood, C. & Krage, M. 1996. Enhanced memory for faces of cheaters. *Ethology and Sociobiology*, 17, 119–128.
- Meloy, J.R. 1988. *The psychopathic mind: origins, dynamics, and treatment*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Meloy, J.R. 1997. Predatory violence during mass murder. *Journal of Forensic Science*, 42, 326–329.
- Mesquida, C.G. & Wiener, N.I. 1999. Male age composition and severity of conflicts. *Politics and Life Sciences*, 18, 181– 189.
- Millar, M.G. & Tesser, A. 1986. Thought-induced attitude change: the effects of schema structure and commitment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 259–269.
- Miller, G. F. 2000. *The mating mind: How sexual choice shaped the evolution of human nature*. New York, Doubleday. [A párválasztó agy. A párválasztás szerepe az emberi agy evolúciójában. Budapest, Typotex. 2006.]
- Miller, G.F. 2007. The sexual selection of moral virtues. *Quarterly Review of Biology*, 82, 97–125.
- Miller, K. 2004. *Communication theories. Perspectives, processes, and contexts. Second edition*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Miron, D. 2006. Emotion and cognition in entertainment. In: J. Bryant & P. Vorderer (Eds.) *Psychology of entertainment*. Mahwah, NJ. Lawrence Erlbaum. 343-364.
- Moeller, T.G. 2001. *Youth aggression and violence. A psychological approach*. Mahwah, New Jersey. Lawrence Erlbaum.
- Monkkonen, E. 2001. New standards for historical homicide research. *Crime, Histoire et Socié'te'—Crime, History and Society* 5, 7–26.

- Moyer, K.E. 1968. Kinds of Aggression and Their Physiological Basis. *Communication in Behavioral Biology*, 2, 65–87.
- Moyer, K.E. 1973. The physiological inhibition of hostile behavior. In: J.F. Knutson, (Ed.) *The control of aggression: implications from basic research*. Chicago: Aldine. 9–38.
- Muehlenhard, C.L. & Kimes, L.A. 1999. The social construction of violence: The case of sexual and domestic violence. *Personality and Social Psychological Review*, 3, 234-245.
- Mueller, U. & Mazur, 1997.A. Facial dominance in Homo sapiens as honest signaling of male quality. *Behavioral Ecology*, 8, 569-579.
- Mullen, B., Atkins, J.L., Champion, D.S., Edwards, C., Hardy, D., Story, J.E. & Vanderklok, M. 1985. The false consensus effect: A meta-analysis of 115 hypothesis test. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21, 262–283.
- Muncer, S. & Gorman, B. & Campbell, A. 1986. Sorting out aggression: Dimensional and categorical perceptions of aggressive episodes. *Aggressive Behavior*, 12, 327–336.
- Murray, J.P. 2008. Media violence: The effects are both real and strong. *American Behavioral Scientist*, 51, 1212-1230.
- Nabi, R.L. & Oliver, M.B. 2009. *The Sage handbook of media processes and effects*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nesse, R. & Williams, G.C. 1995. *Why We Get Sick: the New Science of Darwinian Medicine*. New York, NY: Times Books.
- Nesse, R.M. 1990. Evolutionary explanations of emotions. *Human Nature*, 1, 261–289.
- Newhagen J.E. 1998. The news images that induce anger, fear and disgust: Effects on approach-avoidance and memory. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 42, 265–277.
- Newhagen, J.E., & Reeves, B. 1992. This evening’s bad news: Effects of compelling negative television news images on memory. *Journal of Communication*, 42, 25–41.
- Newson, E. 1994. *Video violence and the protection of children*. Report of the Home Affairs Committee, London: HMSO, 29 June, pp. 45-49.
- Nisbett, R.E. & Wilson, T.D. 1977. Telling More than we can know: verbal reports on mental processes. *Psychological Review*, 84, 231–259.
- Ohler, P. & Niedind, G. 2006. An evolutionary perspective on entertainment. In: J. Bryant & P. Vorderer (Eds.) *Psychology of entertainment*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 423-434.
- Oliver, M.B. 1999. Caucasian viewers’ memory of black and white criminal suspects in the news. *Journal of Communication*. 49, 46–60.
- Oliver, M.B. 2002. Individual differences in media effects. In: J. Bryant, & D. Zillmann, (Eds.) *Media effects. Advances in theory and research. Second edition*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 507-524.
- O’Neill, P. & Petrinovich, L. 1998. A preliminary cross-cultural study of moral intuitions. *Evolution and Human Behavior*, 19:349-367.
- O’Neil, M. and Morgan, P. 2010. *American perceptions of sexual violence. A FrameWorks research report*. Washington, DC: FrameWorks Institute. Utolsó letöltés: 2011. 06.21.
- Pampel, F.C. & Gartner, R. 1995. Age structure, socio-political institutions, and national homicide rates. *European Sociological Review*, 11, 243–260.

- Parke, R.D. & Slaby, R.G. 1983 The development of aggression. In: P.H. Mussen (Ed.) *Handbook of child psychology. Volume IV. Socialization, personality, and social development*. New York, John Wiley & Sons. 547–641.
- Paek, H-J., Pan, Z., Sun, Y., Abisaid, J. & Houden, D. 2005. The third-person perception as social judgment: An exploration of social distance and uncertainty in perceived effects of political attack ads. *Communication Research*, 32, 143–170.
- Perloff, R.M. 1989. Ego-involvement and the third person effect of televised news coverage. *Communication Research*, 16, 236–262.
- Perloff, R.M. 1996. Perceptions and conceptions of political media impact: The third-person effect and beyond. In: A.N. Crigler (Ed.): *The psychology of political communication*. Ann Arbor, MC: University of Michigan Press,
- Perloff, R.M. 2002. The third person effect. In: J. Bryant & D. Zillmann (Eds.) *Media effects. Advances in theory and research. Second edition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 489–506.
- Perse, Elizabeth M. (2001): *Media effects and society*. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Peterson, J.B. & Flanders, J.L. 2005. Play and the regulation of aggression. In: R.E. Temblay, W.W. Hartup & J. Archer (Eds.) *Developmental origins of aggression*. New York and London, The Guilford Press. 133-157.
- Philipsen, G. 1992. *Speaking culturally: Explorations in social communication*. Albany: State University of New York.
- Pinker, S. 1999. *A nyelvi ösztön*. Budapest, Osiris.
- Pinker, S. 2002. *The blank slate.: The modern denial of human nature*. New York, Viking.
- Potter, W.J. 1999. *The 11 myths of media violence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Potter, W.J. 2003. *On media violence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Potts, R. 1998. Variability selection in hominid evolution. *Evolutionary Anthropology*, 7, 81-96.
- Pratt, M.W. & Fiese, B.H. 2004. *Family stories and life course. Accross time and generations*. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Premack, D. & Woodruff, G. 1978. Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*, 1, 515-526.
- Prentice, D.A. & Gerrig, R.J. 1999. Exploring the boundary between fiction and reality. In: S. Chaiken & Y. Trope (Eds.) *Dual-process theories in social psychology* New York, NY: Guilford. 529–546.
- Pritchard, D. & Hughes, K.D. 1997. Patterns of deviance in crime news. *Journal of Communication*, 47, 49–67.
- Pruitt, D., Rubin, J. & Kim, S.H. 2003. *Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement*. New York, McGraw-Hill.
- Pulkkinen, L. 1987. Offensive and deffensive aggression in humans: a longitudinal perspective. *Aggressive Behavior*, 13, 197–212.
- Raine, A., Meloy, J.R., Bihrlle, S., Stoddard, J., LaCasse, L. & Buchsbaum, M.S. 1998. Reduced prefrontal and subcortical brain functioning assessed using positron emission tomography in predatory and affective murderers. *Behavioral Sciences and the Law*, 16, 319–332.
- Raney, A.A. 2006. The psychology of disposition-based theories of media enjoyment. In: J. Bryant & P. Vorderer (Eds.) *Psychology of entertainment*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 137-150.

- Raney, A.A. & Bryant, J. 2002. Moral judgment and crime drama: An integrated theory of enjoyment. *Journal of Communication*, 52, 402–415.
- Reeves, B. & Nass, C. 1996. *The media equation: How people treat computers, television, and new media like real people and places*. Stanford, The Center for the Study of Language and Information Publications.
- Reid, S.A. & Hogg, M.A. 2005. A Self-categorization explanation for the third-person effect. *Communication Research*, 31, 129–161.
- Reynolds, V., Falger, V. & Vine, I. 1987. *The sociobiology of ethnocentrism. evolutionary dimensions of xenophobia, discrimination, racism and nationalism*. London and Sydney, Croom Helm.
- Richerson, P.J. & Boyd, R. 2001. The evolution of subjective commitment: A tribal instincts hypothesis. In: R. Nesse (Ed.), *Evolution and the capacity for commitment*. New York, : Russell Sage Foundation. 186–219.
- Rojas, H., Shah, D.V. & Faber, R.J. 1996. For the good of others: Censorship and the third-person effect. *International Journal of Public Opinion Research*, 8, 163–186.
- Rousseaux, X. 1999. From case to crime: Homicide regulation in medieval and modern Europe. In: D. Willoweit (Ed.). *Die Entstehung des öffentlichen Strafrechts: Bestandsaufnahme eines europä“ischen Forschungsproblems*. Cologne: Böhlau.
- Rubin, P.H. 1980. Hierarchy. *Human Nature*, 11, 259-280.
- Rule, B.G. 1974. The hostile and instrumental functions of human aggression. In: J. De Wit & W.W. Hartup (Eds) *Determinants and origins of aggressive behavior*. The Hague: Mouton. 97–105.
- Rushton, J.P. 1989. Genetic similarity, human altruism, and group selection. *Behavioral and Brain Sciences*, 12, 503–559.
- Savage, J. 2004. Does viewing violent media really cause criminal violence? A methodological review. *Aggression and Violent Behavior*, 10, 99–128.
- Savile-Troike, M. 2003. *The ethnography of communication. An itroduction*. Malden, MA: Blackwell.
- Savolainen, J. 2000. Inequality, welfare state, and homicide: Further support for the institutional anomie theory. *Criminology*, 38, 1021–1042.
- Scalese Sugiyama, M.S. 2003. Cultural variation is part of human nature: Literary universals, context-sensitivity, and “Shakespeare in the bush”. *Human Nature*, 14., 383–396.
- Schegloff, E.A. 1993. Reflections on quantification in the study of conversation. *Research on Language and Social Interaction*, 26, 99-128.
- Schimmel, J., Pyszczynski, T., Greenberg, J., O’Mahen, H., & Arndt, J. 2000. Running from the shadow: Psychological distancing from others to deny characteristics people fear in themselves. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 446-462.
- Schino, G.S., Scucchi, S., Maestripieri, D. & Turillazzi, P.G. 1988. Allogrooming as a tension-reduction mechanism: A behavioral approach. *American Journal of Primatology*, 16, 43–50.
- Schneide, D.M. 1976. The meaning of incest. *The Journal of Polinesian Society*, 85: 149-170.
- Schott, F. 1971. What is aggression? In: H. Selig (Ed.) *The making of human aggression*. New York, NY: St. Martin Press.
- Sears, R.R. 1961. Relation of early socialization experiences to aggression in middle childhood. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 466–492.

- Sedikides, C. & Skowronski, J.J. 2003. Evolution of the self: Issues and prospects. In: M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.) *Handbook of self and identity*. New York, NY: Guilford. 594-609.
- Sedikides, C., Skowronski, J.J. & Dunbar, R.I.M. 2006. When and why did the human self evolve? In: M. Schaller, J. A. Simpson & D. T. Kenrick (Eds.) *Evolution and social psychology: Frontiers in social psychology* New York, NY: Psychology Press. 55-80.
- Segall, M.H. 1989. Cultural factors, biology and human aggression. In: J. Groebel, & R.A. Hinde (Eds.) *Aggression and war. Their biological and social bases*. Cambridge, Cambridge University Press. 173-188.
- Selltiz, C., Wrightsman L, & Cook S. 1977. *Les methods de recherche en sciences social*. Montréal: Ed. HRW.
- Seyfarth, R.M. & Cheney, D.L. 2001. cognitive strategies and the representation of social relations by monkeys. In: Daly, M., Wilson, M., Gangestad, S.W., McClintock, M.K., Gigerenzer, G. & Seyfarth, R.M. (Eds) *Evolutionary psychology and motivation. Nebraska Symposium on Motivation. Vol. 47*. Lincoln & London, University of Nebraska Press. 145–177.
- Sherry, J.L. 2001. The effects of violent video games on aggression. A meta-analysis. *Human Communication Research*, 27, 409–431.
- Sherry, J. L. (2004) Media effects theory and the nature/nurture debate: A historical overview and directions for future research. *Media Psychology*, 6., 83–109.
- Shoemaker, P.J. 1996. Hardwired for news: Using biological and cultural evolution to explain the surveillance function. *Journal of Communication*, 46, 32–47.
- Signorielli, N. 2003. Prime-time violence 1993-2001: Has the picture really changed? *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 47, 36-57.
- Smith, A.E. & Winterhalder, B. 1992. *Evolutionary ecology and human behavior*. New York, NY: Aldine de Gruiter.
- Smith, E.R. & Mackie, D.M. 2000. *Social psychology*. New York, NY: Worth Publishers [*Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris, 2001]
- Somlai P. 1997. *Szocializáció. A kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata*. Budapest, Corvina.
- Sorenson, S.B. & Taylor, C.A. 2005. Female aggression toward male intimate partners: An examination of social norms in a community-based sample. *Psychology of Women Quarterly*, 29, 78-96.
- Sparks, G.G. 2006. *Media effects research. A basic overview*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Steadman, L.B. & Palmer, C.T. 1997. Myths as instructions from ancestors: the example of Oedipus. *Zygon*, 32, 341-350.
- Steinitz, R. & Goldman, S. 1992. The three elements of aggression: Human survival potential, norms, and provocation. *Journal of Social and Biological Structures*, 15, 307–314.
- Steinitz, R. & Goldman, S. 1995. Violence as a strategy for enlarging human survival potential. *Journal of Social and Biological Structures*, 18, 413–419.
- Stringer, C.B. 1992. Evolution of early humans. In: Jones, S., Martin, R., & Pilbeam, D. (Eds.) *The cambridge encyclopedia of human evolution*. Cambridge, Cambridge University Press. 241-251.
- Stürmer, S., Snyder, M. & Omoto, A.M. 2005. Prosocial emotion and helping: The moderating role of group membership. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 532–546.

- Stachó L. & Molnár B. 2003. Médiaerőszak: tények és mítoszok. Négy évtized a pszichológia és a médiakutatás tükrében. *Médiakutató*, 4/4/, 23-54.
- Sundie, J.M., Cialdini, R.B., Griskevicius, V. & Kenrick, D.T. 2006. Evolutionary social influence. In: M. Schaller, J.A. Simpson and D.T. Kenrick (Eds.) *Evolutionary social psychology*. New York and Howe, Psychology Press. 287-316.
- Szuroviák Sz. és Tóth P.I. 2002. *Férfi és női a televíziós sorozatok: Agresszió a szappanoperákban és akciófilmekben*. (nem publikált kézirat)
- Szvetelszky Zs. 2002. *A pletyka*. Budapest, Books in Print Könyvkiadó.
- Taylor, S.E., Klein, L.C., Lewis, B.P., Gruenewald, T.L., Gurung, R.A.R. and Updegraff, J.A. 2000. Biobehavioral responses to stress in females: Tend-and-befriend, not fight-or-flight. *Psychological Review*, 107, 411-429.
- Tedeschi, J.T. & Felson, R.B. 1994. *Violence, aggression, and coercive actions*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Tedeschi, J.T., Smith, R.B., & Brown, R.C. 1974. A reinterpretation of research on aggression. *Psychological Bulletin*, 81, 540-562.
- Tennenbaum, P.H. & Zillmann, D. 1975. Emotional arousal in the facilitation of aggression through communication. In: Berkowitz, L. (ed.) *Advances in experimental social psychology*. Vol. 8. New York, NY: Academic Press. 149-192.
- Thienpont, K. & Cliquet, R. 1999. *In-group/out-group behaviour in modern society. An evolutionary perspective*. Brussel, Vlaamse Gemeenschap.
- Thompson, S. 1932. *Motif-index of folk literature*. Bloomington, Indiana University Press.
- Thornhill, N.W. and Thornhill, R. 1987. Evolutionary theory and rules of mating and marriage pertaining to relatives. In: Crawford, C., Smith, M. & Krebs, D. (Eds.) *Sociobiology and psychology. Ideas, issues, and applications*. Hillsdale, NJ. Lawrence Erlbaum. 373-400.
- Tinbergen, N. 1963. On aims and methods of ethology. *Zeitschrift für Tierpsychologie*, 20, 410-433.
- Tisljár R. 2011. *A humor szerepe és szerveződése a társas kapcsolatokban. Evolúciós modellek tesztelése. Doktori értekezés*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Doktori Iskola. Utolsó letöltés: 2011. 07. 01.
- Toch, H. 1969. *Violent man: An enquiry into the psychology of violence*. Chicago: Aldine.
- Todd, P. M., & Gigerenzer, G. 2007. Mechanisms of ecological rationality: Heuristics and environments that make us smart. In: R. I. M. Dunbar & L. Barrett (Eds.), *The Oxford handbook of evolutionary psychology*. Oxford: Oxford University Press. 197-210.
- Tomasello, M. 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Budapest. Osiris Kiadó.
- Tomasello, M., Carpenter, M., Call, J., Behne, T., and Moll, H. 2005. Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition. *Behavioral and Brain Sciences*, 28., 675-735.
- Tooby, J. & Cosmides, L. 1990. The past explains the present. *Ethology and Sociobiology*, 11, 375-424.
- Tooby, J. & Cosmides, L. 2005. Conceptual Foundations of Evolutionary Psychology. In: D.M. Buss (Ed.) *The Handbook of evolutionary psychology*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 5-67.
- Tóth P. 1999. A kommunikáció az evolúció perspektívájából. In: Béres I. & Horányi Ö. (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Osiris. 193-210.

- Tóth P. 1999b. A szolidaritás magatartásbiológiai gyökerei. *Vigilia*, 64, 656-662.
- Tóth P.I. 2002. A médiaerőszak és az agresszió magatartásbiológiai meghatározása. *Janus*, No. 10. 142-148.
- Tóth P.I. 2003. A médiahatás az evolúciós magatartástudományok nézőpontjából. In: H. Varga Gy. (szerk.) *Kommunikáció: Elmélet és gyakorlat*. Eger: Eszterházi Károly Főiskola Tudományos Közleményei, No.29. 51-69.
- Tóth P.I. 2005. Miért vonzó a rossz hír? Adaptív algoritmusok szerepe a médiahasználó választásában. *Médiakutató*, 6/4/: 7-32.
- Tóth P. I. 2007a. A médiahatás-kutatás problémái: Az agresszió és az erőszak rekonceptualizálása. *Médiakutató*, 8/4/, 81-97.
- Tóth P. I. 2007b. Kommunikációs célok és tervek az interakcióban. A kommunikáció szociálpszichológiai aspektusai. In: Fehér K. (szerk.) *Fejezetek a társadalmi kommunikáció tanulmányozásából*. Budapest, L'Harmattan - Zsigmond Király Főiskola. 13-31.
- Tóth P. I. 2007c. A társas alkalmazkodás egymással versengő alternatívái: az őszinteség és a félrevezetés. A kommunikáció az evolúciós viselkedéstudományok nézőpontjából. In: Fehér K. (szerk.) *Fejezetek a társadalmi kommunikáció tanulmányozásából*. Budapest, L'Harmattan - Zsigmond Király Főiskola. 32-50.
- Tóth P.I. & Gál Sz. & Tóth B. (2004): A szappanoperákban megjelenő agresszió hatása a női nézőkre: egy evolúciós pszichológiai megközelítés lehetősége. In: Ivaskó L. (szerk.): *A kommunikáció útjai*. Budapest, Gondolat - ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport. 29-56.
- Tremblay, R.E. 2000. The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century? *International Journal of Behavioral Development*, 24, 129-141.
- Tremblay, R.E. & Nagin, D.S. 2005. The developmental origins of physical aggression in humans. In: Tremblay, R.E., Hartup, W.W. & Archer, J. (Eds.) *Developmental origins of aggression*. New York and London, The Guilford Press. 83-106.
- Trend, D. 2007. The myth of media violence. A critical introduction. Malden MA: Blackwell.
- Trivers, R.L. 1971. The evolution of reciprocal altruism. *The Quarterly Review of Biology*, 46, 35-57.
- Trivers, R.L. 1972. Parental investment and sexual selection. In: B. Cambell, (Ed.) *Sexual Selection and the Descent of Man, 1871-1971*. Chicago, IL: Aldine. 136-179.
- Trivers, R. 1985. *Social evolution*. Menlo Park, CA: Benjamin Cummings.
- Turner, J. H. 1996. The evolution of emotions in humans: A Darwinian-Durkheimian analysis. *Journal for Theory of Social Behaviour*, 26: 1-33.
- Tversky, A. & Kahneman, D. 1971, Belief in the law of small numbers. *Psychological Bulletin*, 76, 105-110.
- Tversky, A. & Kahneman, D. 1974, Judgment under uncertainty: heuristics and biases. *Science*, 185, 1124-1131.
- Vaillancourt, T. 2005. Indirect aggression among humans. Social construct or evolutionary adaptation? In: R.E. Tremblay & W.W. Hartup & J. Archer (Eds.) *Developmental origins of aggression*. New York & London: The Guilford Press. 158-177.
- Vallone, R.P., Ross, L. & Lepper, M.R. 1985. The hostile media phenomenon: biased perception and perceptions of media bias in coverage of the Beirut massacre. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49: 577-585.

- van den Berghe, P.L. 1980. Incest and exogamy: A sociobiological reconsideration. *Ethology and Sociobiology*, 1: 151-162.
- van den Berghe, P.L. 1983. Human inbreeding avoidance: Culture in nature. *Behavioral and Brain Sciences*. 6: 91-123.
- van den Berghe, P.L. 1987. Incest tabu and avoidance: Some African applications. In: In: Crawford, C., Smith, M. & Krebs, D. (Eds.) *Sociobiology and psychology. Ideas, issues, and applications*. Hillsdale, NJ. Lawrence Erlbaum. 352-371.
- van der Dennen, J.M.G. 1980. *Problems in the concepts and definitions of aggression, violence, and some related terms*. University of Groningen, Faculty of Law. <http://rechten.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/Algemeen/overigepublicaties/2005enouder/PROBLEM1/PROBLEM1.pdf> Utolsó letöltés: 2010. 08. 15.
- van der Dennen, J.M.G. 2005. *Problems in the concepts and definitions of aggression, violence, and some related terms: Part 2: On the concept of violence*. University of Groningen, Faculty of Law. <http://rechten.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/Algemeen/overigepublicaties/2005enouder/PROBLEM2/PROBLEM2.pdf> Utolsó letöltés: 2010. 08. 15.
- Vangelisti, A. L. & Crumley, L. P. (1998) Reactions to Message that Hurt: The Influence of Relational Contexts. *Communication Monographs*, 65: 173–196.
- Walker, P.L. (2001) A bioarcheological perspective on the history of violence. *Annual Review of Anthropology*, 30: 573–596.
- Webster, J.G. 1998. The audience. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 42: 190–207.
- Wei, R., Lo, V-H. & Lu, H-Y 2008, Intentions among media exposure, presumed media influence, and behavioral third-person effects of health news: Exploring the relationships. *American Behavioral Scientist*, 52, 261–277.
- Weinshenker, N.J. & Siegel, A. 2002. Bimodal classification of aggression: Affective defense and predatory attack. *Aggression and Violent Behavior*, 7, 237–250.
- Weisfeld, G.E. 1999. *Evolutionary principles of human adolescence*. New York, Basic Books.
- Weinstein, N.D. 1980. Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806–820.
- Weinstein, N.D. 1989. Effects of personal experience on self-protective behavior. *Psychological Bulletin*, 105, 31–50.
- Westermarck, E.A. 1981. *The history of human marriage*. London, MacMillan.
- Weisfeld, G.E. 1999. *Evolutionary principles of human adolescence*. New York, NY: Basic Books.
- White, J.W. & Kowalski, R. 1994. Deconstructing the myth of the nonaggressive female: A feminist analysis. *Psychology of Women Quarterly*, 18, 477-498.
- White, R.A. 1994. Audience "interpretation" of media: Emerging perspectives. *Communication Research Trends*, 14, 3-40.
- Wiegman, O., Kuttchreuter, M. & Baarda, B. 1986. *Television viewing related to aggressive and prosocial behavior*. The Hague, The Netherlands. Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs, Foundation for Educational Research in the Netherlands (SVO) and Department of Psychology, Technical University of Enschede (THT).
- Wills, T.A. 1981. Downward comparison principles in social psychology. *Psychological Bulletin*, 90, 245–271.
- Wilson, E.O. 1976. *Sociobiology. The new synthesis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.



- Wilson, E.O. 1998. *Concilience: The unity of knowledge*. New York. Alfred A. Knopf.  
[*Minden egybecseng: Az emberi tudás egysége*. Budapest, Typotex. 2003.]
- Wilson, M.I. and Daly, M. (1985). Competitiveness, risk taking, and violence
- Wilson, M.I. & Daly, M. 1985. Competitiveness, risk taking, and violence: the young male syndrome. *Ethology and Sociobiology*, 6, 59-73.
- Wilson, M. & Daly, M. (1993). Lethal confrontational violence among young men. In: Bell, N.J. & Bell, R.W. (eds.) *Adolescent risk taking*. Newbury Park, Sage. 84-106.
- Wilson, M.I. & Daly, M. 1998. Sexual rivalry and sexual conflict: Recurring themes in fatal conflicts. *Theoretical Criminology*, 2, 291-310.
- Wolfgang, M. & Ferracuti, F. 1967. *The subculture of violence. Toward an integrated theory of criminology*. London: Tavistock.
- Wrangham, R.W. & Rubenstein, D.I. 1986. Social evolution in birds and mammals. In: D.I. Rubenstein & R.W. Wrangham (Eds.) *Ecological aspects to social evolution*. Princeton, Princeton University Press. 452-470.
- Wrigley, E.A. 1973. *Néesség és történelem*. Budapest, Kossuth.
- Zacher, J. 2002. *Grandpa, tell me a story*. Handout and presentation given at the Wellness and Spirituality Conference X, University of Oklahoma, held in Tucson, Arizona, 18 November.
- Zahavi, A. & Zahavi, A. 1997. *The handicap principle*. New York, NY: Oxford University Press.
- Zaragoza, F., Colmenares, F., Hernández-Lloreda, M. V. & Lamarque, C. (1996) Grooming, Aggression, Cohesion and Time Budgets in Harems of Hamadryas Baboons in Captivity. *Paper presented in the XVIIth Congress of the International Primatological Society and XIXth Conference of the American Society of Primatologists*. Madison, Wisconsin, U. S. A.
- Zillmann, D. 1979. *Hostility and aggression*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum .
- Zillmann, D. 1996.
- Zillmann, D. 1998. The psychology of the appeal of portrayals of violence. In: J. Goldstein (Ed.) *Why we watch? The attractions of violent entertainment*. Oxford, Oxford University Press. 179-211.
- Zillmann D, & Bryant J. 1974. Effects of residual excitation on the emotional response to provocation and delayed aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30, 782-791.
- Zimbardo, P.G., Ebbesen, E.B. & Maslach, C. 1977, *Influencing attitudes and changing behavior*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Zuckerman, M. 1979. *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.